

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

ALAPÍTVÁ 1866.

A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata

TARTALOM

Tanulmány

VÉKÁS LAJOS

Emlékezés Világhy Miklóstra születésének századik évfordulóján..... 585

KECSKÉS ANDRÁS - HALÁSZ VENDEL

Mérni és mérni hagyni – Sikeresek-e a gazdasági jog számszerűsített értékelési kísérletei?..... 595

ANTAL TAMÁS

A büntető eljárás jogszabályi forrásai Magyarországon a polgári korban..... 611

Szemle

SIKLÓSI IVÁN

A háromszori elzálogosítás problémáihoz a klasszikus római jogban –

a Paul. D. 20, 4, 16, a Marci. D. 20, 4, 12, 8, valamint a Marci. D. 20, 4, 12, 9 elemzése..... 619

Jogirodalom-jogélet

NÓTÁRI TAMÁS

In memoriam Molnár Imre (1934–2016)..... 627

SCHNELL GÁBOR

Széchenyi István: Hitel – mai magyar nyelven (2016) 631

Contents

Studies

LAJOS VÉKÁS:

ANDRÁS KECSKÉS – VENDEL HALÁSZ

TAMÁS ANTAL:

Review

IVÁN SIKLÓSI:

Legal Life-Legal Literature

TAMÁS NÓTÁRI:

GÁBOR SCHNELL:

Inhalt

Abhandlungen

LAJOS VÉKÁS:

ANDRÁS KECSKÉS – VENDEL HALÁSZ

TAMÁS ANTAL:

Rundschau

IVÁN SIKLÓSI:

Rechtliteratur-Rechtsleben

TAMÁS NÓTÁRI:

GÁBOR SCHNELL:

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT AZ MTA
KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ BIZOTTSÁGA TÁMOGATTA

Jogtudományi Közlöny A MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata.

A Szerkesztő Bizottság vezetője: **Dr. Korinek László**

A Szerkesztő Bizottság tagjai: Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda, Dr. Szalma József Felelős szerkesztő: **Dr. Vörös Imre**
Szerkesztő: **Dr. Szalai Éva, Dr. Udvary Sándor** • A szerkesztőség címe: 1015 Budapest, I. Donáti u. 35–45.

Kéziratot nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza. Amennyiben szerzőnk valamelyik egyetem állam- és jogtudományi karán tevékenykedik, a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége csak az egyetem megjelölésével közli a szerző beosztását. A kar, tanszék megjelölését csak abban az esetben közöljük, ha nem jogtudományi karon tevékenykedő szerzőről van szó. Igazgatási jellegű funkció (tanszékvezető, igazgató stb.) közlését a szerkesztőbizottság ugyancsak mellőzi.

Kiadja a LOGOD Bt. 1012 Budapest, Logodi u. 49., Postacím: 1525 Budapest, Pf. 56., Telefonszám: 06/1/214–2453

e-mail: logod@logod.hu, web: www.logod.hu

Előfizethető a LOGOD Bt. számlaszámán; 10900011–00000007–34760128

Felelős kiadó: Buday Miklós ügyvezető igazgató.

Nyomdai előkészítés: LOGOD Bt. • Terjeszti a LOGOD Bt. Megrendelhető a kiadó postacímén.

Előfizetési díj belföldön egy évre: 20 100 Ft, külföldön 125 EUR

Egyes lapszámok külön is megvásárolhatók, 2 000 Ft/szám áron, melyet a postaköltség felszámolásával kézbesítünk

Nyomdai munkálatok: PR-Innovation Szolgáltató és Kereskedelmi Kft. • HU ISSN 0021–7166

TANULMÁNY

Emlékezés Világhy Miklósról születésének századik évfordulóján*

 Vékás Lajos professor emeritus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja (Budapest)

„Verachtet mir die Meister nicht;
und ehrt mir ihre Kunst!”

(„Hans Sachs”)

Világhy Miklósról, a nagyhatású jogászprofesszorral, jogtudósról és kodifikátorral emlékezni születésének 100 évfordulóján a jogtudomány kedves kötelessége. Világhy Miklós bírói és közigazgatási munkakörök után az egyetemi oktatásban és kutatásban, tudományos és ehhez kapcsolódó kodifikatori munkásságában találta meg nagyívű pályának kibontakozását. A jogtudományban, a Ptk kodifikációjában éppen úgy marandót alkotott, mint professzorként a jogi oktatásban.

I.

1. Világhy Miklósról emlékezve születésének századik évfordulóján, nehezen tudom leküzdeni elfogultságomat, sőt elfogódottságomat. A legkedvesebb tanárom volt a pesti jogi karon, aki előadásában a polgári jog klasszikus szépségeinek felmutatásán keresztül elsősorban a jogtudomány marandó értékeire hívta fel hallgatói figyelmét. Ő indított el az akadémiai pályán, amikor közvetlenül a diploma megszerzése után tanársegédnek hívott meg a Polgári Jogi Tanszékre. Megkísérlem mégis, hogy – rajongó tisztelemet el nem rejtve – tárgyilagosan szóljak róla. Személyének jelentősége megköveteli az objektivitást!

Világhy kétségtelenül egyike volt azon néhány professzornak, aki a jogi karokon 1948 után lezajlott kegyetlen tisztogatások után *a szellem és az emberi kultúra*

értékeit közvetítette a joghallgatóknak. Pedig ő is azok közé tartozott, akik a háború előtt működő professzorok eltávolítása után kapott fiatalon katedrát.

2. Jogászai pályaválasztása mögött *családi* indíttatás is állhatott: apja szolnoki törvényszéki tanácsvezető bíróként ment nyugdíjba. Az egyetemen hallgatott tanárai közül Világhy később négy professzort emlegetett szívesen, tisztelettel és elismeréssel. *Szladits Károly* (1871-1956), a magánjog professzora volt a mestere.¹ *Moór Gyula* (1888-1950), a jogfilozófia tanárát nagyra értékelte,² és a feltétlen nagybecsülés hangján szólt minden lehető alkalommal *Marton Gézáról* (1880-1957)³, a római jog⁴ és *Eckhart Ferencről* (1885-1957), a jogtörténet professzoráról. A két utóbbinak évtizeddel később néhány évig tanártársa is lehetett.

* A Magyar Jogász Egylet szervezésében 2016. október 19-én tartott emlékülésen elhangzott előadás szerkesztett szövege (Szerk.).

1. Talán nem tévedünk: tanítványai, köztük Világhy Miklós halála is szerepet játszott abban, hogy Szladits Károly 1953-ban Kossuth-díjat kapott egyetemi tanári és tudományos munkásságáért.

2. Talán nem erőltetett Moór Gyula könyvének („A jogi személyek elmélete”, Bp. 1931) hatását (is) feltételezni abban a kitaró ragaszkodásban, amely Világhy évtizedeken át a jogi személy problémaköréhez kötötte. E témáról tartotta 1974. április 1-jén akadémiai levelező tagi *székfoglalóját* is „A jogi személy problémája” címmel.

3. Marton Géza 1957-ben Kossuth-díjjal történt kitüntetése mögött is Világhy Miklós rektori előterjesztését sejtjük.

4. Világhy tanulmány-értékű, kiemelkedően értékes, máig érvényes megállapításokat tartalmazó recenziót publikált Marton Géza 1957-ben megjelent, „A római magánjog elemeinek tankönyve. Intitúciók” (Budapest, 1957) című tankönyvéről, amely évtizeden át a joghallgatók alapműve volt. A cikk – néhány jogos kritikai megjegyzés mellett – alapvetően rendkívül pozitívan értékelt Marton Géza művét. Könyvbírálatával, amelynek a „Megjegyzések a római jog tudományának egyes elvi kérdései” alcímet adta, *Világhy* közvetve egyértelműen kiállt a római jog oktatásának a jogászképzésben játszott eminens jelentősége mellett. Jogtudományi Közöny XII (1957) 216–226.

3. Világhy Miklós kiváló egyetemi eredményei után meredeken indult a *bírói* pályán: alig 28 évesen már a budapesti központi járásbíró volt. Az 1945-ös változások azonban a *törvényelőkészítés* területén nyitottak új szakmai kibontakozási lehetőséget a ragyogó tehetségű ifjú jogász számára. Előbb az Igazságügy-minisztériumban berendelt törvényszéki bíróként vezető beosztásban dolgozott fontos jogszabályok előkészítésén, majd 1946 és 1949 között az Iparügyi Minisztérium Törvényelőkészítő és Jogi Osztályának/Főosztályának vezetője volt. Ez utóbbi minőségében az *államosításokkal* összefüggő jogalkotás irányítója.⁵ Történelmietlen volna az akkori gazdasági lépésekről mai szemmel sommás ítéletet alkotni. Annnyit azért mégis meg kell állapítani, hogy az államosítási jogszabályok eredményeként létrejött, néhány év alatt teljesen ellehetetlenült gazdasági szerkezetből negyven év múlva csak felmérhetetlen veszteségek árán lehetett elindulni a visszaúton.

Világhy szakmai kiválóságát bizonyítja ugyanakkor a nemzeti (állami) vállalatról szóló törvény kidolgozása. Erről a törvényről a Jogi Karról 1949-ben eltávolított kiváló kereskedelmi jogász professzor, *Kuncz Ödön* (1884–1965) is elismeréssel ír visszaemlékezéseiben.⁶ A kor változásainak sebességét szimbolizálhatja, hogy Világhy öt éven belül már harmadszor került új állásba: 1949 és 1952 között a gazdaságirányítás motorjának tekinthető Népgazdasági Tanács főosztályvezetője volt.

II.

4. Nem tudom kizárni, hogy az 1948 után egyre brutálisabban terjeszkedő diktatúra fenyegetése döntő motívum lehetett Világhy döntésében, hogy tevékenységének súlypontját fokozatosan a viszonylagos békét jelentő *egyetemi pályára* helyezze át. 1952-től már főállású professzor. Előadásainak mélysége magával ragadta az igényes hallgatót, noha nem fűszerezte anekdotákkal, sőt még az érdeklődést ébren tartó, különleges tényállású jogesetekkel sem színezte mondanivalóját. Szerette az elméletileg izgalmas kérdések taglalását: joghézag és jogi analógia, a magánjogi kodifikáció elvi kérdései, szokásjog és írott jog összehasonlító értékelése éppúgy kedves témái voltak, mint a magánjog történeti vizsgálata. Kiegyensúlyozottan értékelte a generálklauzulák szerepét, pedig abban a korban a nyitott normák szin-

te kiátkozottak voltak. Kritikusan beszélt a jogalkotói kazuisztikáról, és nem kedvelte a jogász szörszálhasogatást, de valódi jogdogmatikai témák beható tárgyalása gyakran szerepelt óráin. Ma is fel tudom idézni, miként értékelte a 19. századi birtoktani vitákat,⁷ vagy, hogy milyen megsemmisítően szólt azokról az érvekről, amelyek pusztán állítólagos feudális eredete miatt akarták megszüntetni az ági öröklést. Éles logikával és rendkívül pontos fogalomhasználatával világított rá arra a kézenfekvő összefüggésre, hogy feudális öröklés csak feudális tulajdon talaján képzelhető el.⁸ Általában is nagy erénye volt a tiszta fogalmazás: mind szóban, mind írásban „nyomdakész” mondatokat formált. Érvelése mind a katedrán, mind tanulmányjaiban nehezen vitatható ok-okozati rendszerre épült. Fegyelmezetten gördülő, logikailag feszes gondolatait – előadásaiban és írásaiban egyformán – pontosan csiszolt, világos stílus közvetítette a hallgatóhoz, illetve az olvasóhoz.

Világhy Miklós egyetemi előadásain szívesen tárgyalt *rendszeres* kérdéseket, és behatóan foglalkozott a magánjog hagyományos elveivel. Egyik kedvenc témájának, a joggal való visszaélésnek előadását mégis átengedte első tanítványának, a későbbi professzornak, *Sárándi Imrének*, aki – nyilván témavezetője javaslatára – abban az időben e kérdéskörrel írt kandidátusi disszertációját. Ezzel kapcsolatban szabad legyen elmondanom egy személyes történetet. Világhy valamennyi előadásán részt vettem (nemcsak azért, mert ez akkoriban kötelező volt), és szorgalmasan jegyzeteltem. Az első polgári jogi kollokviumon, amelyen ő vizsgáztatott bennünket, az egyik kérdésem éppen a joggal való visszaélés volt. Úgy éreztem, hogy ez nem volt szerencsés tételhúzás, mert így nem tudom bizonyítani, hogy folyamatosan követtem az előadásain elmondottakat. A felkészülési idő alatt azonban egy olyan mentőötletem támadt, amely talán meghatározó volt további pályámra. Eszembe jutott, hogy a Sárándi előadásán tárgyalt egyik francia elmélet ugyanolyan merev érvekkel vette el a joggal való visszaélés általános kategóriájának létjogosultságát, mint egy a Világhy által előadott joghézag-témához kapcsolódó elmélet a joghézag létét. A magatartás vagy jogos, vagy jogellenes, a kettő között nincs átmenet – szólt *Planio*l verdiktje a joggal való visszaélésről, „logomachia-nak” nevezve magát a kifejezést is.⁹ A jog vagy szabályoz egy életbeli tényállást, vagy nem, ezért joghézagról fogalmilag nem lehet beszélni – ítélte egy német szerző a joghézagról. Amikor ezt az érveléslogikai összefüggést előadtam felele-

5. Lásd – többek között – az 1947. évi XXX. tc.-et a bankállamosításról, az 1948. évi XIII. tc.-et a bauxitbányászat és az alumíniumtermelés államosításáról, az 1948. évi XXV. tc.-et a száz munkavállalónál többet foglalkoztató vállalatok államosításáról. V. ö.: *Világhy Miklós*: Az államosítás jogi problémái. Pénzügy és Közigazgatás 1947, 716–721.; *Világhy Miklós-Benárd Aurél*: Az iparvállalatok államosítása. Budapest: Globus Nyomda 1948, 119 p. 1990 után az állami vagyon privatizálását jogtechnikailag nehezítette az a körülmény, hogy az államosítás annak idején nem a részvényekre vonatkozott, hanem a vállalatra, mint egészre.
6. Kuncz szerint a nemzeti vállalatot „az osztrák Gemeinwirtschaftliche Anstalt és a korlátolt felelősségű társasági törvény alapul vételével a kiváló képzettségű Világhy Miklós konstruálta meg”. Lásd *Kuncz Ödön*: Életem (kézirat).
7. *Világhy Miklós*: A birtokvédelem problémája. Jogtudományi Intézet Értesítője. 1 (1958) 143–175.
8. *Világhy Miklós*: Az ági öröklés a Polgári Törvénykönyvben. Jogtudományi Közöny XXI (1966) 17–22., (19 sk.). Hasonlóképpen érvelt egyébként már *Szászy Schwarz Gusztáv* is: Codificationalis Dolgozatok. Budapest: Grill, 1902, 222 sk.
9. Lásd *Sárándi Imre*: Visszaélés a joggal. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965, 106.

temben, Világhy felemelte fejét (vizsgáztatás közben egyébként mindig inkább az asztalra vagy az asztal alá irányult tekintete), elkérte az indexemet, minden további kérdés nélkül beírta a jelest, és a következő félévtől meghívott demonstrátornak.

5. Világhy Miklós – a rendkívül korán jött súlyos betegség egyre több akadályt jelentő következményeivel dacolva – csaknem három évtizeden át adott elő. Amíg egészsége nem gyengült, elemében volt a tanteremben, otthon érezte magát a katedrán (mindig ülve adott elő), a *tanári hivatás* állt szívéhez és egyéniségéhez a legközelebb. Az én évfolyamomnak tartott előadásai idején még fénykorát élte, mindössze negyvenhárom-negyvennégy éves volt. Egy szemeszteren át az előadások mellett az egész évfolyamnak (hat csoportnak) ő tartotta a gyakorlati órákat is. Az 1956-os forradalom leverése után szinte kényszeresen is az oktatásba menekült, miután 1957-ben fegyelmi eljárás indult ellene, július 31-ével felmentették rektori tisztségéből, amelyet 1956. július 1-jétől töltött be, és írásbeli megrovásban is részesítették, de professzori állását megtarthatta. A fegyelmi büntetés legfőbb indoka egyébként az volt, hogy helytelen intézkedéseket javasolt az egyetemi autonómia-törvény tervezetében, „amely egybevágott a felsőoktatásra vonatkozó ellenforradalmi irányzattal”, és elfogadása esetén gátolta volna az egyetemnek állami ellenőrzését. Felrótták neki azt is, hogy rektorként az egyetemi tanácsal együtt lemondott, és átengedte az egyetem vezetését a forradalmi bizottságnak. A forradalom bukása után – amíg módja volt rá – mentette a letartóztatott hallgatókat, igaz: egyidejűleg a fegyelmi eljárásokhoz is kénytelen volt asszisztálni.¹⁰

Világhy professzornak szenvedélye volt az oktatás. Előadásain időről-időre alkalmat talált arra is, hogy rámutasson a leendő *jogászok hivatásának* fontosságára, pályájuk felelősségére.¹¹ Gyakori intelmei közé tartozott a „jogász” és a „jogtechnikus” közötti megkülönböztetés tudatosítása hallgatóiban. Ő jogászokat és nem jogtechnikusokat kívánt nevelni. Súlyt helyezett arra is, hogy a polgári jog kérdéseinek tárgyalása során gyarapítsa általános jogi kultúránkat és műveltségünket. Úgy gondolom, sokak nevében mondhatom:

jogásznemzedékek tisztelt tanára volt, és vizsgáztatói szigora ellenére máig szeretettel is gondolnak rá vissza egykori hallgatói.

III.

6. Világhy Miklós a híres Szladits Szemináriumban tette meg kezdő lépéseit a *jogtudomány* művelése felé. Első dolgozata a tulajdonjogfenntartásról még hallgató korában jelent meg tisztelt professzora ünnepi kötetében.¹² A perlési megbízásról érkező tanulmányát már bírósági fogalmazóként írta.¹³ Már ezek a fiatalkori írások is mutatják a szerző átlagon felüli jogdogmatikai felkészültségét és a külföldi magánjogokban való jártaságát, és már ezekben is megcsodálhatjuk későbbi nagy erejéit: a világos gondolatvezetést, a logikus szerkesztést és a szabatos fogalmazást.

Világhy Miklós tudományos munkássága alig több mint bő két évtizedre korlátozódott, és első súlypontja az 1959-es Ptk. előkészítésének időszakára esett. Három meghatározó jelentőségű tanulmányát szeretném kiemelni ebből a periódusból.

7. E tanulmányok tárgyalása előtt – már csak a kodifikációra gyakorolt hatása miatt is – röviden foglalkoznom kell az ún. *gazdasági jog* körül lezajlott heves vitával. Ebben az elméleti összecsapásban tevékeny részt vállalt Világhy Miklós is, aki 1950-ben a Magyar Jogász Szövetségben tartott előadásában még elfogadta a termelőeszközök zömének állami és szövetkezeti tulajdona talaján létrejövő mindennemű vagyoni viszonyokat összefogó, alapvetően „szervezetszerű jellegű” gazdasági jog önálló jogágiságát,¹⁴ majd egy évvel később a gazdasági jog *heves elvi ellenzőjévé* vált.

Aki a kor jogtudományának légköréből ízelítőt kíván kapni, el kell olvasnia Világhy 1951-ben megjelent, elméleti igénnyel írt, helyenként éles hangú *vitairatát*.¹⁵ Jellemzőnek tekinthetjük a korra – a marxista vagy marxizáló fordulatok tömkelege mellett – mindenekelőtt azt, hogy érveinek jelentős része „külső auktoritásokra”, nevezetesen az egzisztenciális áldozatokat,

10. ELTE Egyetemi Levéltár, I/h 2. doboz; idézi Beck Tibor/Germuska Pál: Forradalom a Bölcsészkaron. Budapest: 1956-os Intézet, 1997, 158 sk., 198., 218. Világhy rektori programjához lásd u. o. 24.; az 1956 október 23-i rektori tanácsülés vitájához és határozatához lásd u. o. 64 skk.; az 1957-ben letartóztatott hallgatók mentéséhez lásd u. o. 122. skk.; a fegyelmi eljárásokhoz lásd u. o. 150 skk., 165.

11. Ismételtén írt is erről. Lásd Világhy Miklós: Egyetemi ifjúságunk értelmiségi hivatástudatra neveléséről. Felsőoktatási Szemle 5 (1956) 348–360.; Uő: Jogász hivatás. Valóság 1978. 2. szám, 1–16.

12. Világhy Miklós: A tulajdonjogfenntartás, in: Ünnepi dolgozatok Dr. Szladits Károly egyetemi tanári működésének harmincadik évfordulója alkalmából. Budapest: A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Magánjogi Szemináriuma, 1937, 102–106.

13. Világhy Miklós: A perlési megbízás, in: Ünnepi dolgozatok dr. Szladits Károly egyetemi tanár 70. születésnapjára. Budapest: Grill, 1941, 338–347.

14. Világhy Miklós: Az Alkotmány és a gazdasági jog. A Magyar Jogász Szövetség szemináriumi füzetek, 5. sz., 1950, 29. Részletesen ismereti maga Világhy: a következő l.j.-ben i. m., 97–100. Hasonlóképpen az elfogadás jegyében tárgyalta Világhy a gazdasági jogot a Magyar Jogász Szövetség 1948-as, Hévízen tartott jogászgyűlésén elmondott előadásában is: A gazdasági jog legújabb fejlődése. Jogtudományi Közöny 3 (1948) 342–344.

15. Világhy Miklós: A gazdasági jog problémája. Budapest: Jogi Kiadó, 1951, 166.

sőt emberéletet is követelő szovjet politikai és jogirodalmi vitákban elhangzott, a gazdasági jogot elmarasztaló argumentumokra hivatkozik.¹⁶ Az érvelésnek ezt a módját már csak azért is szóvá kell tennem, mert a szovjet és magyar gazdaság és társadalom viszonyai között a magántulajdon, az áru-pénzviszonyok és ezáltal a polgári jog szempontjából alapvető különbségek voltak, például a termőföld totális állami tulajdonba vétele a Szovjetunióban.

A könyv bevezető fejezeteiben a gazdasági jog történeti előzményeinek és változatainak színvonalas bemutatása ma is rendkívül informatív, forrásértékű összefoglalás,¹⁷ bár a bírálat helyenként itt is túl sarkosan fogalmaz. Magáról a korabeli gazdasági jogi elmélet elvi kritikájáról viszont azt kell megállapítanom, hogy az nem meggyőző. Aligha tévedek, ha azt állítom, hogy Világhy álláspontja a gazdasági jogi vita csúcspontjának idején elméletileg *nem volt mindenben igazolható*. Igazat adhatunk felfogásának annyiban, hogy a korabeli gazdasági jog mind tárgyában mind módszerében nagyon heterogén és képlékeny joganyagot foglalt magába. Rézszigazságai ellenére az alapkérdésben – véleményem szerint – Világhy nem érvelt meggyőzően, amikor a külön gazdasági jogot pártoló nézeteket kategorikusan elvetette. A szűk körben megtűrt magántulajdoni viszonyok és a szocialistának nevezett állami és szövetkezeti tulajdon talaján létrejövő viszonyok külön kodifikálását, a kétszektörűséget akkor igenis „nagy okok okolták”. Világhy ellenkező felfogását legfeljebb bő másfél évtizeddel később, az indirekt gazdaságirányítás 1966-68-as beindítása után lehetett viszonylag meggyőzően képviselni, amikor az állami tulajdonnal gazdálkodó állami vállalatok egymás közötti viszonyában is aktívabb szerephez jutottak az áru-pénzviszonyok és az azokra épülő polgári jogi megoldások.

Más kérdés, és független a gazdasági jog tárgyában elhangzott érvek igazságtartalmától, hogy *a polgári jog elvi egységének talaján sok mindent meg lehetett őrizni* (ma így mondanánk: át lehetett menteni) a magántulajdonon alapuló áruviszonyok magánjogából. Az így kialakult állapot pedig a történelem ítélete következtében, a magántulajdonon alapuló piacgazdaság újbóli bevezetése után – véleményem szerint – két szempontból is *döntő előnynek* bizonyult. *Egyrészt* a magántulajdoni rend és a piacgazdaság visszaállítása után az 1959-es Ptk. szabályai sokkal inkább alkalmasak voltak az új viszonyok

támasztotta követelmények kielégítésére, mint az egykori NDK vagy Csehszlovákia polgári törvénykönyvei, amelyek a gazdasági jogi külön kodifikáció miatt sokkal szegényesebbre sikerültek. *Másrészt* könnyebb volt egy monista kiindulópontot elfogadtatni az új Ptk. megalkotásánál, hiszen az 1959-es kódex is monista elvre épült.¹⁸

8. Világhynak az 1959-es Ptk. előkészítésére írt, itt elsőként elemzendő tanulmánya kifejezetten *jogpolitikai* fontosságú volt: meg kívánta indokolni a polgári jogi kódex létrehozásának elvi szükségességét. „Az új szakasz és a törvényalkotás elvi kérdései” címmel a Magyar Tudományos Akadémián tartott programadó előadás – az akkori időkre jellemzően – helyenként leegyszerűsítő gondolatmenet mögé rejtett történelmi elemzést nyújtva érvelt egy polgári törvénykönyv megalkotása mellett.¹⁹ 1953–54-ben ez nem volt egyszerű feladat. A politikával és a normativista jogelméleti gondolkodással viszonylag könnyű lehetett elfogadtatni azt, hogy a bíró alkotta szokásjogot törvényi írott joggal kell felváltani. Szinte a lehetetlenséggel volt határos viszont azt megmagyarázni, hogy a minimumra visszaszorított magántulajdon mellett művesével vegetáló vagyoni viszonyok számára törvénykönyvméretű szabályozásra van szükség. Kétségtelen, hogy – mint említettem – bizonyos helyzeti előnyt jelentett a gazdasági jogi kodifikáció elvi elvetése. Világhy a korabeli viszonyok átfogó értékelése mellett hosszú történeti fejtegetést is beleszólt mondanivalójába, aminek keretében – az akkor feltétlenül elvárt marxizáló kritikai beállításban – részletesen elemezte a magánjogi kodifikációtörténet leghíresebb vitáját Thibaut és Savigny között.²⁰

A helyzet értékeléséhez ma feltétlenül hozzá kell tenni, hogy Világhy előadása közvetlenül a sokat ígérő 1953-as *politikai fordulat* után, Nagy Imre első miniszterelnöki hivatalba lépését követően hangzott el, amikor általános lehetett a remény és a bizakodás, hogy a diktatúra mind politikai, mind gazdasági téren alapvetően enged szorításából.²¹ Tényszerűen is megállapítható, hogy Nagy Imre és reformgondolatai a megelőző évekhez képest nagyobb teret látszottak engedni a magántulajdonon alapuló valódi áru-pénzviszonyoknak. Itt nincs lehetőség az 1959-es Ptk. jelentőségének bővebb értékelésére, ezt más helyen megtettem.²²

16. A gazdasági jog körül a Szovjetunióban több menetben és változó eredménnyel zajlott, végül hatalmi szóval, a mindenható Visinszkij által „eldöntött” viták részletes bemutatását lásd Norbert Reich: *Sozialismus und Zivilrecht*. Frankfurt/M.: Athenäum, 1972

17. U. o. 13-28. o.: a kereskedelmi jog kialakulása és fejlődése; 29-57.: a gazdasági jog az imperialista jogrendszerben; 58-74.: a gazdasági jog a szovjet jogtudományban.

18. Lásd: Vékás Lajos: Egy új Polgári Törvénykönyv tartalmi hatáiról: a „kereskedelmi magánjog” elhelyezéséről, in: *Uő*: Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései. Budapest: HVG Orac, 2001, 38-74.

19. Világhy Miklós: Az új szakasz és a törvényalkotás elvi kérdései. A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Osztályának Közleményei 5 (1954) 215-248.

20. Ezt a nemcsak jogtörténeti érdekességű szellemi csatát a magyar jogelmélet számára néhány évvel később Peschka Vilmos a rá jellemző elméleti igényességgel mutatta be. Lásd Peschka Vilmos: Thibaut és Savigny vitája, in: *Uő*: Jog és jogfilozófia. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990, 26-68. o. [Első megjelenés: Állam- és jogtudomány 17 (1974) 353-381.]

21. Erre utalt Világhy előadásának címe is: „Az új szakasz...” Lásd a 19. l.j.-ben i. m..

22. Lásd Vékás Lajos: A Polgári Törvénykönyvről, in: Vékás Lajos/Vörös Imre (szerk.): Tanulmányok az új Polgári Törvénykönyvhöz. Budapest: Complex, 2014, 9–39.

Annyit azonban le kell szögeznünk, hogy ez a törvénykönyv nem csak több mint ötven évig hatályban maradt, hanem jól-rosszul *kiszolgálta azt a negyedszázadot is*, amikor ismét a termelőeszközök magántulajdonának talajára épülő *piacgazdaság* körülményei között kellett a kódexet alkalmazni. S hogy ez így történhetett, abban kiemelkedő szerepe volt Világhy professzor és a kodifikációt megvalósító alkotótársak kiemelkedő szakértelmének. A törvénykönyv előkészítői tudtak a magánjogi normák absztrakt jellegére épülően egy hosszú távra is alkalmas kódexet alkotni. Mindez az őszinte elismerés nem tudja felejtetni azt az alapvető ellentmondást, amely minden szocialista polgári jogi kodifikáció lényegét érinti: zömükben nem magántulajdonra épülő viszonyokat kellett magánjogi ruhába öltöztetni, magánjogi kódexet alkotni szinte teljesen elsorvasztott magántulajdoni viszonyok között.²³

9. Világhy második, e körben bemutatandó tanulmánya a készülőben lévő *kódex rendszerét* tárgyalja.²⁴ Mind gondolati mélységét, mind gondolatvezetésének logikáját tekintve kiemelkedő, máig ható dolgozatról van szó. 1954 januárjában, harminchét éves korában írta, azzal a céllal, hogy megalkossa a megindult kodifikációs munkálatok tárgyi-tartalmi kereteit és a megalkotandó kódex belső szerkezetét.

Összegező javaslatainak megalapozásához Világhy kiterjedt történeti elemzést ad. Részletesen bemutatja a magánjogi kodifikációk rendszerének fejlődését a jusztoniánuszi Intitúciók rendszerétől (*personae, res, actiones*) kezdve a glosszátorok és kommentátorok rendszertani gondolatain, a humanista jogtudomány és a természetjog és a történeti jogi iskola eredményein át egészen a német pandekta-rendszer győzelméig. A magyar magánjog tudományos irodalmában Világhy először foglalja össze a humanista jogtudomány vonulatahoz sorolható *Johann Apel* (1486–1536) jövőbe mutató rendszertani újításait: a dichotomikus rendszert (*dominium – obligationes*), valamint a *titulus* és a *modus* közötti különbségtételt. A kompillátorokig visszavezethető „dologbani” és „dologhozi” jogok közötti megkülönböztetése („*iura in rem*” és „*iura ad rem*”) pedig *Heinrich Hahnon* (1605–1668) keresztül a két klasszikus kódexig, a *Code civilig* és az osztrák polgári törvény-

könyvig mutat előre, és majd a dologi és a kötelmi jog kettéválásának alapjává válik. Ezt a distinkciót Világhy – a később felismert és az általa is hangsúlyozott erősen viszonylagos volta ellenére – a korszak legfontosabb rendszertani előrelépéseként értékeli. Meggyőzően bizonyítja továbbá, hogy a *Code civil* rendszere a jusztoniánuszi Intitúciókban fogant ugyan, de bizonyos, a humanista jogtudósok gondolataira támaszkodó korabeli jogtudomány által helyesnek tartott korrekciókkal. Helytálló az a megállapítása is, hogy „a francia természetjognak a polgári jog rendszerére – ellentétben a német természetjoggal – nem volt különösebb hatása; annál több a polgári jog tartalmára!” Az ABGB-vel kapcsolatban a tanulmány kiemeli, hogy abban jelenik meg először – igaz: csíraalakban és a kódex végén – „általános rész”. Ezt a német természetjog Kant-féle reformjára vezeti vissza, rámutatva arra, hogy *Franz von Zeiler* (1751–1828), a törvénykönyv végleges alakjának megalkotója Kant hűséges tanítványa volt. Az általános rész kialakítása és ezzel párhuzamosan az egész rendszer belső differenciálódása a német természetjogi iskola [*Samuel von Pufendorf* (1632–1694), *Christian Thomasius* (1655–1728), *Christian Wolff* (1679–1754)] nézeteiben gyökerezik, és a történeti jogi iskola – főként *Georg Arnold Heise* (1778–1851) és *Friedrich Carl von Savigny* (1779–1861) – munkáiban szilárdul meg, hogy aztán a pandekta-tudományban kikristályosodva a német BGB-ben törvényi alakot nyerjen. A BGB rendszere (általános rész, kötelmi jog, dologi jog, családjog, öröklési jog) azután máig szisztematizálási kiindulópont lett, még ha nem lényegtelen eltérésekkel is. Így például az egyik legsikerültebb törvénykönyv, a svájci ZGB nem tartalmaz általános részt, helyette a „személyi jogot” helyezi szabályai élére, és a többi rész sorrendjén is változtat: családi jog, öröklési jog, dologi jog, kötelmi jog. Ismeretes: a magyar törvénykönyv-tervezetek is elvetették általános rész készítését. *Szászy-Schwarz Gusztáv* az első, 1900-ban közzétett magyar kódex-tervezet előkészítése során joggal mutatott rá arra, hogy a jogügylet egy törvénykönyvben túlzott, nem hasznos absztrakció, hiszen a legfontosabb jogügylet a szerződés, amelynek szabályait célszerű a maguk helyén és nem elvontan, kiemelve meghatározni. Nem is szólva arról, hogy az öröklési jog legjelentősebb jogügyletére, a végrendeletre amúgy is külön rendelkezések vonatkoznak.²⁵ Ezt a felfogást elfogadva valamennyi

23. Az 1922-es szovjet-országi Ptk. értékelése kapcsán ezt az alapvető ellentmondást így fogalmazza meg Reich: „A polgári jog 1921-et követő kodifikációját ... végigkíséri e jogág funkciójának folytonos keresése egy vele ideológiailag, politikailag és gazdaságilag ellenségesen szembenálló társadalmi rendszerben. A szocializmus és a polgári jog közötti konfliktus megterheli a kodifikációs munkálatokat, és ... azok valamennyi fázisában megmutatkozik.” Lásd *Norbert Reich*: 16. l.j.-ben i.m., 169. Az 1959-es magyar Ptk. értékeléséhez lásd *Vékás Lajos*: 22. l.j.-ben i. m.; *Uő*: Adalékok a Polgári Törvénykönyv történeti és összehasonlító jogi értékeléséhez, in.: *Keserű Barna Arnold – Köhidi Ákos* (szerk): Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére. Budapest/Győr: Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt./Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, 2015, 564–574.; *Fazekas Judit*: Történeti áttekintés a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. és 2013. évi V. törvények kodifikációjáról, in.: *Keserű Barna Arnold – Köhidi Ákos* (szerk): Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére. Budapest/Győr: Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt./Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, 2015, 121–136.; *Hamza Gábor*: Történeti áttekintés a magyar magánjog (polgári jog) kodifikációjáról, in: A Magyar Tudomány napja a Délvidéken. Újvidék: Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2014, 24–32.
24. *Világhy Miklós*: A Magyar Népköztársaság Polgári törvénykönyvének rendszeréről. Jogtudományi Közlemények X (1955) 457–487.
25. *Szászy-Schwarz Gusztáv*: Az általános rész elhagyásának indoklása, in: A magyar általános Polgári Törvénykönyv tervezetét előkészítő állandó bizottság jegyzőkönyvei. Franklin-társulat, Budapest 1897, 38–40.

magyar törvénytervezet és az 1959-es Ptk. is lemondott egy, a jogügyletet középpontba állító általános rész megalkotásáról, csakúgy, mint a 2013-as Ptk.²⁶

Világhy tanulmánya a történeti alapokat feltáró fejtegetéseket követő részében kiemelkedő színvonalú kísérlet volt egy szocialista elvekre épülő *rendszerelési elmélet* felállítására. Ma is helytállónak tekinthetjük például azt a megállapítást, hogy – bár a kódexek szerkezete nagyobb állandóságot mutat, mint a szabályozás tartalma – a törvénykönyv struktúrája is összefügg a szabályozott gazdasági-társadalmi viszonyokkal. Világhy nagyszabású dolgozatának megírásakor a szocialista jogtudomány még alig foglalkozott a polgári jogi kódex belső tagolásának problémájával, és nem állt rendelkezésre figyelemre méltó törvényhozási tapasztalat sem. Az akkor egyedül általánosan elfogadott rendszerelési tétel: a családjog kivétele a polgári jog rendszeréből nem élte túl a rendszerváltozást. Meghaladottá vált a dologi jognak tulajdonjoggal történő felváltása is. A maga idejében azonban mindkét változtatás indokoltan volt tekinthető. Bár elméleti alapját tekintve nem vitathatatlan,²⁷ maradandónak bizonyult az egyéni munkaszerződés külön törvénykönyvben történő szabályozása. Leszögezhetjük: Világhy tanulmánya nemcsak az 1959-es Ptk. belső rendszerét határozta meg, hanem kiindulópontul szolgált a 2013-as törvénykönyv szerkezetének megtervezéséhez is.

10. A harmadik tudományos dolgozat, amelyet Világhy professzor kódex-előkészítő munkái közül ki szeretnénk emelni, a *birtokvédelem problémáját* elemzi.²⁸ A szerző nagyszabású írása bevezetőjében leszögezi: „Ez a tanulmány a birtok elméletének és szabályozásának kérdéseit csak annyiban érinti, amennyiben a birtok bírói *védelmével* közvetlenül összefüggenek.” Az indító megszorításhoz képest az írás viszonylag bő és rendkívül színvonalas történeti és összehasonlító értékelésre építve foglalkozik a hagyományos birtokelmélet fő kérdéseivel, mindenekelőtt a birtok fogalmával. Elemzésében Szász Schwarzs Gusztáv birtoktani tanulmányára is támaszkodik.²⁹ A Savigny és a történeti jogi iskola többi jeles képviselőjének nevéhez köthető szubjektív, az akarateszmét középpontba állító elméletet ütközteti Jhering objektív birtok-elméletével és az őt követő érdekkutató irányzat birtok-fogalmával. Kitér a francia jogtudomány főbb nézeteire, és a klasszikus törvénykönyvek megoldásainak ismertetése előtt kritikájának összegezeként saját álláspontját fejt ki. Véleménye szerint a birtok fogalmi határait a birtok társadalmi

szerepéből és a birtokvédelem jogpolitikai céljából kiindulva lehet és kell megállapítani. A birtok fogalmában sűríteni kell „az egyes tényállásokban bennrejlő általánosat”. Sem a birtok és a bírlalat elhatárolását, sem a birtokvédelem jogpolitikai céljának meghatározását nem lehet ugyanakkor „a helytől, az időtől, a birtok jogintézményének fejlődését meghatározó társadalmi körülményektől elvonatkoztatva” elképzelni. A konkrét gazdasági-társadalmi körülmények (és azon belül is a társadalmi osztályviszonyok) határozzák meg a birtokvédelem célját, ez pedig döntő a birtok fogalmát illetően. Ma kétségtelenül zavaróan hat a marxista társadalom- és jogfelfogás helyenként túlhajszolt alkalmazása, terminológiájának elfogadása ott is, ahol az a probléma megértését és megoldását távolról sem segíti. S kicsit kiábrándító, amikor a korábbi, a „burzsoá” elméletek elmarasztaló kritikája után a szerzőnek azt kell megállapítania, hogy „a szocialista tudományos irodalom rendelkezésünkre álló forrásai meglehetősen kevés számúak, s a birtok elméletének átfogó feldolgozását nem tartalmazzák.” A szovjet szerzők közül *Genkin és Venegyiktov* álláspontját ismerteti, majd kitér *Knapp és Eörsi* munkáinak elemzésére is.

Sokkal kevésbé vet árnyékot a néhol túlzott ideologizálás azokra a fejtegetésekre, ahol a szerző nem a korábbi elméletekkel polemizál, hanem a *tételes szabályokat* és azok hátterét értékeli. E tekintetben példásan tömörítve dolgozza fel a birtokvédelem középkori és újkori fejlődését, hogy azután a nagy kódexek: a Code civil, az ABGB, a BGB és a svájci ZGB szabályozását kritikailag értékelje. Megállapításai ma is teljes mértékben megállják a helyüket: a törvényhozás fejlődése a birtokfogalom objektivizálódása felé, a szubjektív (akarat) elemek kiküszöbölése felé haladt; a birtok fogalmi köre fokozatosan szélesedett, a dolog feletti minden hatalmat magába olvasztotta, és ezzel a birtok és a bírlalat közötti megkülönböztetés jelentősége megszűnt. Kritikusan jár el Világhy az akkor már létező szocialista törvényekkel is: az 1922-es szovjet-orosz és az első csehszlovák törvénykönyvvel és a bulgár tulajdonjogi törvénnyel is. (A csehszlovák törvény doktrinálisan, a bulgár tétélesen is különbséget tett birtok és bírlalat között.)

Maradéktalanul érvényre jut Világhy professzor ragyogó érvelésének páratlan logikai ereje a dolgozat zárófejezetében, ahol *saját véleményét* foglalja össze. Kiindulópontként megállapítja, hogy a birtok a jog által biztosított (normatív értelemben vett) hatalom a dolog felett. Ehhez a birtokfogalomhoz kapcsolja a petítorius birtokvédelem mindkét formájának: a vindikációs és a negatíus birtokkeresetnek feltétlen el-

26. Az 1959-es Ptk. általános részt mellőző álláspontjának indokait lásd: A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve: az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1959, 17. sk. A 2013-as Ptk. rendszeréhez lásd *Vékás*: 22. lj.-ben i. m.

27. Lásd Kiss György: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni munkaszerződésekre. Polgári jogi kodifikáció 2 (2000) 1. sz. 3–17.

28. Világhy Miklós: A birtokvédelem problémája. 7. lj.-ben i. m.

29. Lásd Szász Schwarzs Gusztáv: Régi és új birtoktan, in: *Új irányok a magánjogban*. Budapest: Athenaeum, 1911, 363–528.

fogadása melletti érveket. Helytállóan szögezi le, hogy „a petitórius birtokvédelem mindig a konkrét birtok védelme, mert feltételezi annak a mögöttes jogi helyzetnek az elbírálását, amelynek a birtok csupán egyik eleme”. Ezzel szemben „a possessórius birtokvédelem az absztrakt birtok védelme, mert kizárja a mögöttes jogi helyzet” vizsgálatát. A possessórius birtokkereset elfogadása mellett elsősorban azzal érvel, hogy „a törvényességnek alanyi vonatkozásban az alapvető és meghatározó konkrét-materiális oldal mellett absztrakt-formális oldala is van”. Ez pedig megalapozottá teszi azt a jogi alapállást, hogy „nemcsak a jogos birtok önhatalmú háborítását nem tűrjük, de semmiféle birtok önhatalmú háborítását sem”. Ezért ideiglenes jelleggel, a petitórius birtokper lehetőségét biztosítva, el kell fogadni a possessórius birtokvédelmet is. Ez a lehetőség kibővíti a jogos birtokos védelmi eszközeit, megkíméli őt a bizonyítás esetleges nehézségeitől, emellett még a jogos birtokos számára is kizárja jogszerűtlen önhatalom alkalmazását.

A *birtok és a bírlalat* közötti megkülönböztetés fenntartását, vagy akár a birtoksegéd külön kezelését Világhy *feleslegesnek* tartja. Emeljük ki, hogy ezt a distinkciót a klasszikus kódexek közül is csak a Code civil (Art. 2228.³⁰) és az osztrák ABGB (§ 309.) ismeri, a BGB és a svájci ZGB már nem.³¹ Álláspontja szerint nem a birtok fogalmából kell a birtokvédelem elvi alapjára következtetni, hanem fordítva: „a birtok fogalmát kell aszerint megszabni, ahogyan azt a birtokvédelem elvi alapja megkívánja”. Márpedig a birtok és bírlalat közötti különbségtételt a birtokvédelem egyik formája sem kívánja meg. A petitórius védelem keretében eleve a konkrét helyzetben konfliktusba kerülő jogok összemérésére kerül sor, a possessórius védelem pedig a dolgot ténylegesen hatalmában tartót – a jogos önhatalom esetét kivéve – minden esetben meg kell, hogy illesse. Hozzáteszi: nincs szükség a birtok és a bírlalat közötti megkülönböztetésre az elbirtoklás szabályozásához sem, mivel elbirtokló csak a sajátjaként birtokló személy lehet, és ezt – az egyre szélesedő birtokfogalomra tekintettel – az elbirtoklásra vonatkozó rendelkezések között mindenképpen ki kell mondani. A birtok és a bírlalat kategóriájának külön erre a célra történő fenntartása „legalábbis elméleti fényűzés lenne”. Összegezőképpen megállapíthatjuk: Világhy tanulmánya mélyenszántó gondolatokat fogalmaz meg a birtok és a birtokvédelem elméleti megalapozása területén. Kritikai elemzései és az azokból levont következtetései alapvetően befolyásolták az 1959-es

Ptk. birtokjogát és birtokvédelmi jogát, és e területeken a 2013-as Ptk.-ra is döntő hatást gyakoroltak.

11. Az eddig elmondottak rávilágítanak arra is, hogy Világhy professzor különös érdeklődést mutatott a polgári jog szélesebb problémakört érintő elméleti kérdései iránt. Megállapíthatjuk, hogy tehetségének és felkészültségének kiemelkedő erényeit az átfogó teoretikus problémák elemzésekor bontakoztatta ki a leginkább. Az imént említetteken kívül tanulmányt írt – többek között – a polgári jog alapelveiről,³² a tulajdonjog formáiról,³³ jog és gazdaságpolitika kapcsolódási pontjairól,³⁴ az állami vállalat jogi helyzetéről.³⁵

Érthető, hogy az 1966 és 1968 között Magyarországon végrehajtott *gazdasági reform* – a jog és különösen a polgári jog többi elméleti művelőjéhez hasonlóan – nagyfokú érdeklődést váltott ki Világhy Miklósban is, és fokozott tudományos aktivitásra ösztönözte őt. Részletproblémák tárgyalása után, és azok összefoglalásaként átfogó tanulmányt írt a reformnak a polgári jogra gyakorolt *hatásáról*.³⁶ Ebben a nagy ívű tudományos dolgozatban a szerző abból az akkori közgazdaságtudományi és gazdaságpolitikai felismerésből indul ki, hogy a gyorsabb ütemű gazdasági fejlődéshez az alapvető termelőeszközök társadalmi tulajdona mellett is szükség van a piac és az áru-pénzviszonyok lehetőségeinek az addigiaknál sokkal intenzívebb kihasználására. A felváltandó gazdaságirányítási rendszerben a piac szabályozási szerepe nem érvényesült, mert az állam a saját tulajdonában lévő termelőeszközök működtetésére túlnyomórészt közhatalmi eszközöket vett igénybe, amikor a közvetlen gazdaságirányítás keretében a központilag megállapított és „lebontott” tervfeladatok módszerét alkalmazta. Ezzel szemben az új gazdaságpolitika a piaci viszonyok szerepének aktív érvényesítésére törekedett. Könnyű ma megállapítani, hogy ez a kísérlet (mint ahogy az egész szocialista gazdasági rend) az adott történelmi körülmények között kudarcra volt ítélve. Helytelen volna ma pálcát törni az akkori elképzelés fölött, amely – ma ez világosan látszik – naiv módon hosszabb távon is összeegyeztethetőnek tartotta az alapvető termelőeszközök társadalmi tulajdonát a piaccal és az áru-pénzviszonyokkal. Fél évszázaddal ezelőtt a gazdasági reform – ha átmenetileg is – feltétlenül jelentős gyakorlati eredményekkel járt, még ha rövid néhány év múlva a politikai axiómák védelme érdekében fékeket építettek be az éppen beindult gazdaságirányítási rendszerbe. A gazdaságirányítás kerekét

30. A 2008-561, a 2008. június 17-törvény által történt átszámolás óta: Art. 2255.

31. A német BGB (§ 855.) birtoksegéd kategóriája sokkal szűkebb, mint a bírláló fogalma. Figyelmet érdemel, hogy az 1957-es magyar Ptk.-tervezet (171. §) is használja még a birtoksegédre szűkített bírláló kategóriáját. Világhy itt ismertetett tanulmánya nyomán az 1959-es kódexben már teljesen hiányzik a birtok-bírlalat megkülönböztetés.

32. Világhy Miklós: A polgári jog szocialista alapelveinek alakulása. Jogtudományi Közöny XXI (1966) 349–361.

33. Világhy Miklós: A tulajdonjog formáiról. Állam és Igazgatás 12 (1962) 507–516.

34. Világhy Miklós: Jog és gazdaságpolitika. Valóság 11 (1968) 5. sz. 1–11.

35. Világhy Miklós: Az állam és vállalata. Jogtudományi Közöny XXII (1967) 573–581.

36. Világhy Miklós: Gazdasági reform és polgári jog. Acta Fac. Pol.-Iur. Univ. Sci. Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae X (1968) 45–69.

azonban nem lehetett teljesen visszafordítani. Emellett nem túlzás azt állítani, hogy az 1968-as új gazdasági mechanizmus objektíve sok vonatkozásban az 1988-ban indult valódi gazdasági rendszerváltozást előlegezte meg és készítette elő.

A reform rendkívüli kihívást jelentett a *társadalomtudományokkal* szemben. Nemcsak a politikai rendszer támadhatatlan elvei mellett kellett hűségesküti tenni (ezt Világhy sem mulasztotta el), hanem mindennek előtt segíteni kellett a reform részleteinek elméleti kidolgozását is. Ezt a feladatot a tanulmány a jogtudomány számára úgy fogalmazza meg, hogy elméletileg kell kidolgozni a gazdaság „szolgáltatára leginkább alkalmas jogi formákat”. Fejtegetései bevezetésképpen – az állami gazdaságpolitika és a jog összefüggéseit vizsgálva – helytállóan szögezi le szerző, hogy az alapvető termelési eszközök állami tulajdonán alapuló gazdasági rendszerben az általános gazdaságpolitikai irányító eszközök elvileg csak kétfélek lehetnek: közhatalmi vagy tulajdonosi jellegűek. Elsődleges kérdésként kezeli ezért a tulajdonos állam közhatalmi és tulajdonosi jogosítványainak elvi szétválasztását, a közöttük lévő – viszonylagos – különbségtétel világossá tételét. Álláspontja szerint a bevetetés alatt álló új gazdaságirányítási rendszerben alapvetően (ha nem is kizárólagosan) a közvetett (indirekt) irányítás kap elsődleges szerepet. Ennek keretében pedig az állam tulajdonosi eszközei kerülnek előtérbe, és azok közül is mindennek előtt az állam tulajdonában lévő bankok által megállapítandó szubvenciók, hitelfeltételek és kamatlábak segítségét kell hangsúlyosan igénybe venni. A tanulmány ezt követően három olyan polgári jogi kérdést tárgyal, amelyek az új gazdaságpolitika megvalósítása számára elsődlegesen jelentősek.

Az első kérdéskör az állami vállalat tulajdonosi helyzetét és jogi személyiségét érinti. A gazdaság területén az elmúlt bő negyedszázad alatt lezajlott események mára már szinte felfoghatatlanná szelídítették az állami vállalat elméleti kezelésének egykori első osztályú problémáit, amelyek meg-megújuló rohamokban élénken foglalkoztatták, és rendre megadásra kényszerítették a közgazdaságtudományt és a jogtudományt. Világhy az 1966–68-as gazdaságirányítási reform által célba vett változások vetületében szemlélve világosan látta, hogy az állami tulajdon keretében végbemenő elsajátítást az egész állami szervezet közvetíti ugyan, de – az új gazdaságirányítási rendszerben – az állami tulajdon működtetésében résztvevő állami szervek között *kitüntetett szerep jut az állami vállalatnak*. Ezt úgy fogalmazta meg, hogy „az állami vállalat az államnak az a szerve, amelynek útján az állam a társadalmi elsajátítás folyamatában árutulajdonosként lép fel”. Ebből a megállapításból pedig az következett, hogy az állami vállalat a kezelésére bízott vagyontárgyakkal kifelé (tehát nem az állammal szemben) tulajdonosként rendelkezik. Ennek megfelelően meghaladottnak tekintette, egyértelműen a megelőző, direkt és közhatalmi, tervlembontásos gazdaságirányításhoz kapcsolható kategóriának minősítette az operatív igazgatást, amelyet az 1959-es Ptk. is tartalmazta [171. § (2) bek.]. Az akkori

viszonyok között egyenesen heretikusként hatott meggyőző érveken nyugvó összegező javaslata: „Az állami vállalat a kezelésébe adott vagyontárgyakkal tervének teljesítése érdekében tulajdonosként rendelkezik.”

Az új gazdaságirányításnak a szerződési rendszerre gyakorolt elsődleges következményét Világhy az ún. *tervszerződés kategóriájának kiüresedésében* és feleslegessé válásában látta. Meggyőzően mutatta be, hogy e kategória – mind adásvételi, mind vállalkozási jellegű formáiban – a legszorosabban kötődött a direkt tervutasításos gazdaságirányításhoz, és ezért annak megszüntetésével ezekre a szerződéstípusokra nincs szükség. Kivételt csak a szerződéskötési kötelezettség esetleg megmaradó területei (kontingentálásos, kiutalásos rendszer) jelenthetnek, amelyek a tervszerződések még használhatók lehetnek. Egészében az új gazdaságirányítás lehetőséget biztosít a hagyományos szerződéstípusok, továbbá egyes és atipikus szerződések alkalmazása előtt egyaránt. Világhy vállalati tulajdonjogi felfogása mellett a tulajdonátruházással járó szerződések igénybevétele elől is elhárult az elvi-dogmatikai akadály. Az áruviszonyok jelentős területeken történő érvényesülése pedig egyenesen megkövetelte, hogy az állami vállalatok egymásközi kapcsolataikban is típuskötöttség nélkül, szabadon szerződjenek egymással. Ez gyakorlatilag a szerződési szabadság elvének elfogadását és a szabályozás széleskörű diszpozitív jellegét jelenti.

Tanulmánya befejező részében, harmadik polgári jogi kérdésként Világhy Miklós a *kockázat és felelősség* kérdéseit elemzi az új gazdaságirányítás körülményei között. Először is azt állapítja meg, hogy a kockázatvállalás az árutulajdon és az áruviszonyok körülményei között szükségképpen létező olyan gazdasági kategória, amelynek jogi tartalmát pozitív értelemben nem lehet meghatározni. A jog (és azon belül a polgári jog) csak azt a feladatot vállalja magára, hogy a gazdasági kockázatvállalás esetleges hátrányos következményeit a felelősség intézményének megfelelő alakításával rendezze. A felelősség kérdéseit három viszonylatban vizsgálja a tanulmány. Az áruforgalom alanyai között érvényesülő polgári jogi (egyenértéki) felelősség alapvető funkciója az egyenértékűség védelme és a szerződésszegés szankcionálása. Világhy szerint e célok vétkességi alapra helyezett és átlagosított teljes helytállás előírásával valósíthatók meg. A külső felelősség következményeinek a kollektíva tagjaira történő áthárításánál, a „munkaköri felelősség” területén az egyenértékűség csak kiindulási pont, de a teljes kártérítés alkalmazása csak kivételes lehet. Végül a szerző amelletttör lándzsát, hogy a vállalati vezetőkkel szemben közhatalmi felelősség igénybevétele kivételes kell, hogy legyen, különben a felelősségrevonástól való félelem gátolja a kezdeményező-készségüket és az ésszerű kockázatvállalást. Inkább érdekeltységük kiépítésére van szükség.

12. Az 1966–68-ban beindított gazdaságirányítás körülményei közepette Világhy professzor elérkezettnek látta az időt arra, hogy *átfogó, koherens elméletet* állítson fel a *szocialista polgári jog lényegének* magyarázatára.

Felfogása csírájában már megjelent az *Eörsi Gyulával* közösen írt tankönyvnek³⁷ a polgári jog fogalmára vonatkozó téziseiben is, de nézetrendszerének teljes kifejtésére csak 1968-ban megjelent tanulmányában³⁸ került sor, amely sok lényeges ponton a gazdasági reformnak a polgári jogra gyakorolt hatásáról írt dolgozatára³⁹ épít. A tanulmány megírása időpontjának megválasztása távolról sem volt véletlen.⁴⁰ Az új gazdaságirányítás valóban előtérbe állította az áru-pénzviszonyokat, amelyekre Világhy az egységes polgári jogra vonatkozó teóriáját felépítette. Tanulmányában a *lényegre* mutat rá akkor, amikor megállapítja: „Szocialista viszonyok között mindazokat a bizonytalanságokat, vitákat, amelyek a polgári jognak a jogrendszerben elfoglalt helye és alapintézményei körül eddig mutatkoztak, és ma is mutatkoznak, alapján arra lehet és kell visszavezetni, hogy az áruviszonyok szerepe és helye a szocialista társadalmi rendben bizonytalan volt.”⁴¹ Mivel az elmélet megalkotása és közzététele idején az áruviszonyok érvényesülésének elismerése az állami vállalatok közötti vagyoni kapcsolatokban is elfogadottá vált, a polgári jog elméletét is az áru-pénzviszonyokra lehetett felépíteni. Nem véletlen, hogy ez az elképzelés – a Világhyével összevethető, alaposabb elméleti kidolgozás nélkül – a szovjet jogtudományban is ismételtelen akkor jelent meg, amikor a gazdaságirányítás az áruviszonyokra épített. Ez történt egyrészt rövid ideig és az ideológiai terheltséggel magyarázható ellentmondásokkal az átmenetnek szánt ún. új gazdasági politika bevezetését (1922) követő néhány évben,⁴² másrészt több fázisban 1937 után.⁴³

Világhy abból indul ki, hogy „a szocialista tulajdonjogi rendszer minden formája árutulajdonjog, s ez az árutulajdonjog az, amelynek jogi szabályaival a polgári jog a minden áruviszonyban benne rejlő elkülönülés mozzanatát elsősorban tükrözi”. Véleménye szerint az árutulajdon elkülönítő mozzanata az állami vállalatok esetében is megállapítható, és természetesen jelen van a szövetkezeti tulajdonban és a fogyasztási javakra vonatkozó személyi tulajdonban. A személy elvont kategóriája pedig – ide értve a jogi személyt is – nem más, mint „az árutulajdonosi minőség absztrakciója”. Az *áruszerződés* jeleníti meg az árukapcsolatokban az összekap-

csolódás, a csere mozzanatát. S végül megállapítható az is, hogy a polgári jog rendelkezik az áru-pénzviszonyok értékmozzanatainak kezelésére, mindenekelőtt az egyenértékűség kirívó sérelmének orvoslására és a szerződésszegés következményeinek kártérítéssel, azaz „szankciós egyenértékkel” történő kiegyenlítésére. Világhy a polgári jog egységes elméletére vonatkozó álláspontját összegezve leszögezi, hogy „a polgári jog vagyoni része nem egyéb, mit az áruviszonyok közvetlen jogi tükröződése”, és ezért „a polgári jog minden jelensége, minden alapintézménye végső fokon az áruviszonyból, mint materiális alapból, annak jogi tükröződéséből származik, és onnan magyarázható”. A szabályozási körébe tartozó nemvagyoni, személyiségi viszonyokra pedig a polgári jog kiterjeszti „a sajátos polgári jogi, tehát az áruviszonyokra jellemző szabályozási módszert”.⁴⁴ Tételei összefoglalásaként definiálja a polgári jogot, mint „a szocialista körülmények között létező áruviszonyokat, valamint a velük elválaszthatatlanul összefüggő nemvagyoni (személyiségi) viszonyokat az áruforma tükröződésének megfelelő módszerrel” szabályozó jogágot. A korabeli teóriákkal összehasonlítva Világhy elmélete vitán felül a legvilágosabb és egyben a legplauzibilisebb volt.

IV.

Hadd szóljak röviden Világhy Miklós személyiségéről.

Érdeklődése széleskörű volt: a társadalom, a történelem, az irodalom és a zene egyformán vonzotta. Évtizeden át volt rendszeres asztaltársa a filozófus *Mátrai László* (1909-1983) és a szerves kémikus *Gerecs Árpád* (1903-1982). Elképzelhető, milyen, diszciplínákon átívelő diskurzusokat folytattak az Erzsébet Szállodában tartott naponta ismétlődő közös ebédeken. Alapvetően humán műveltsége mellett lenyűgözte a természettudományok gyors fejlődése is. Amikor elolvasta *Francis Crick* és *James D. Watson* könyvét a DNS kettős spirál szerkezetéről, hónapokig erről beszélgetett velünk. A magyar költők közül különösen szívesen olvasta-idézte *Arany Jánost*. Az 1956-57-et követő évek letargiájában

37. *Világhy Miklós/Eörsi Gyula*: Magyar polgári jog 1-2. kötet. Budapest: Tankönyvkiadó, 1962, második kiadás 1965. Egyetemi tananyag

közt meg kell említeni a „Bevezetés a nemzetközi magánjogba” című igen színvonalas jegyzetét is: Budapest: Tankönyvkiadó, 1966

38. *Világhy Miklós*: Áruviszony és polgári jog. Állam- és Jogtudomány XI (1968) 445–473. o. Ez a tanulmány alkotja a gerincét a tíz évvel később megjelent könyvének is: *Világhy Miklós*: Gazdaságpolitika és polgári jog. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978, 20–48.

39. Lásd a 36. l.-ben i. m.

40. Világhy valóságérzékét és egyúttal a politikai helyzet reális megítélésére való képességét és törekvését más helyzetekben is megfigyelhetjük. Mint fentebb (lásd a 19. l.-nél) kiemeltük, 1953-ban, Nagy Imre kormányra kerülése idején tartotta meg az 1959-es Ptk. előkészületi munkálatainak nyitányát jelentő előadását. 1956. szeptember 6-án meggyőződését követve, de a politikai változások elkerülhetetlenségében is bízva a humánus gondolatát helyezte egyetemi rektori székfoglalójának középpontjába. A mai olvasó csak a korba helyezve érzékelheti, hogy ehhez bátorságra volt szükség. Lásd *Világhy Miklós*: Állam és humánus. Állam és Igazgatás 8 (1956) 513–527. o. [Új publikálás: Valóság 1980/5. sz. 1–12.]

41. Ugyanezt a „belső ellenmondást” állapítja meg az 1922 utáni szovjet polgári jogi elmélet elemzése kapcsán Reich: 16. l.-ben i. m. 178.

42. Lásd Reich: 16. l.-ben i. m. (175. skk.) 206 skk.

43. Lásd Reich: 16. l.-ben i. m. 279 skk.

44. A magyar jogirodalomban másfél évtizeddel később Sólyom László mutatta be, hogy a személyiségvédelem sokkal bonyolultabb ennél. Lásd *Sólyom László*: A személyiségi jogok elmélete. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983, különösen II. és IV. fejezet; Uő: Polgárjog és polgári jog. Jogtudományi Közlöny XXXIX (1984) 663–669.

angol krimik és *Krúdy Gyula* regényei mellett a *Nagyidai cigányok*-ból kívánt vigaszt és erőt meríteni. Amikor egyik kolléganőnk tuberkulózis-fertőzéssel szanatóriumba került, újraolvasta, és megbeszélte velünk Thomas Mann regényét, a Varázshegyét. Zenei világában Mozart jelentette a csúcst, no és a gregorián. Ez utóbbi szeretetét nyilván a híres Ciszterci Szent Imre Gimnáziumban eltöltött évek alatt *Rajeczky Benjámín* (1901-1989) oltotta belé.

Minden kérdéskörben nyitott volt, de a politikai témákat elvből és következetesen kerülte. Négy-szemközi beszélgetéseinken többször kíséreltem meg szóba hozni az 1945 utáni éveket, a Rajk-pert, 1956-ot. Egy kivétellel mindig kitérő választ adott. Az egyetlen eset, amikor kérdésekre reagált, a Rajk-per említése kapcsán történt: könnyekkel küzdve vallotta meg, hogy e per egyik halálra ítélt és kivégzett vádlottja, *Szebenyi Endre* (1912-1949) meghitt barátja volt.⁴⁵

Akik csak távolabbról ismerték Világhy professzort, zárkózottak vélhették. Azt hiszem, ennél is súlyosabb: a totális magány volt személyiségének alapvető jele. Egyik kedvenc költőjével szólva, ő is az volt

„... mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok, idegenség,
Lidérces, messze fény”.

Kerek két évtizedet tölthettem közvetlen közelében. Ezekben az években már egyre inkább magába fordult. Ebben nyilván szerepet játszott elhatalmasodó betegsége is. Alig utazott, egész napját a tanszéken töltötte, a Rózsadomb tetején lévő, pazar kilátást nyújtó lakásába csak késő este tért haza. Visszagondolva, nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy – amint *Thomas Mann* Hans Pfitznerrel, a „Palestrina” zeneszerzőjéről írta – „... sebzett ember [volt], aki a megváltó intellektus minden szeretete ellenére nem született arra, hogy jól érezze magát”.⁴⁶ Tanítványai, tanszéki munkatársai körében azért néha fel tudott engedni, sőt névnapi összejöveteleinken énekelgetett is velünk. Ma is emlékszem, amikor felidézte egyik kedvenc professzorának, *Eckhart Ferencnek* nótáját: „Károg a varjú a jegenyén...”.

A korai halála előtti utolsó években szinte teljesen elvesztette szeme világát, és emiatt még inkább visszavonult a jogászai közélettől. Nem mondta ki, de – félek – átérzéssel idézhette volna *Arany Jánost*:

„Letésem a lantot. Nyugodjék.
Tőlem ne várjon senki dalt.
Nem az vagyok, ki voltam egykor,
Belőlem a jobb rész kihalt.”

Vagy ha ismerhette volna, elsőhajtotta volna az akkor még ifjú költő negyven évvel későbbi hatyúdalát:

„Ötsetek le, hogy látni kezdjek újra!
Félig vagyok már úgyszólván csak a földön,
úrbe lebeg kabátom egyik ujja.”

Hatása lét és nemlét határán is rendkívüli volt; természetesen egészen más, mint ifjú professzorként a katedrán, de aki közelében lehetett, érezte: egy szellemi tűzhányó van kihunyóban.

V.

Világhy Miklós munkását *születésének századik évfordulóján* értékelő előadásom végén, összegező jelleggel – természetesen, a teljesség igénye nélkül – három mozzanatot látok feltétlenül szükségesnek kiemelni.

Az egyik az 1959-es Ptk., amelynek megalkotásában – mások, így elsősorban *Eörsi Gyula* mellett – meghatározó szerepe volt. A részletek említése nélkül megállapíthatjuk, hogy Világhy tanulmánya tűzte napirendre a kódex megalkotásának igényét és – ma tisztán látjuk: hihetetlen kedvezőtlen körülmények között – jogpolitikailag indokolta annak időszerűségét. Ugyancsak az ő kiemelkedően színvonalas tudományos dolgozata alapozta meg a törvénykönyv tárgykörét és rendszerét is.

A másik maradandó tett Világhy életművében a – szintén *Eörsi Gyulával* közösen írt – kétkötetes tankönyv,⁴⁷ amely jogásznemzedékek sorának civilisztikai műveltségét alapozta meg, és ma is sok tanulssággal szolgál, haszonnal forgatható.

S végül *harmadszor*, ha arra a kérdésre keresném a választ, hogy összességében mivel gyakorolta Világhy Miklós a legmaradandóbb hatást az utókorra, gondolkodás nélkül azt válaszolnám: a klasszikus magánjogi kultúra joghallgatók generációinak történő átadásával. Az ő és néhány kollégája előadásai és tudományos művei világítottak rá arra, hogy a jog, és azon belül a magánjog az emberi kultúra része, amelyet óvni és ápolni kell. Az ő és néhány professzortársa működésének köszönhetően jogászgenerációk tanulhatták meg a jog, a törvényesség, az igazságosság és a humánus becsületét egy olyan történelmi korban, amely nem erre nevelt. Az én korosztályom az ő vállukon áll, és ha ők nem lettek volna, a mi vállunkra nem állhatnának a mai fiatalok. Ezért idézem befejezésül és jövőbe mutató tanulságul a *Richard Wagner* által a 16. századi nürnbergi cipész és mesterdalnok, *Hans Sachs* szájába adott szavakat:

„Becsüld meg biz’ a mestereket;
és tiszteld művészetüket!”

45. Szakmai együttműködésük apró jeleként lásd *Világhy Miklós*: A nemzeti vállalat problémája. (A *Szebenyi Endre*: A gazdasági struktúra változása és jogrendszerünk elmaradása c. cikke feletti ankét keretében). Jogtudományi Közöny 3 (1948) 9-10. szám, 105-107.

46. Lásd *Thomas Mann*: Levél Bruno Walternek, 1917. VI. 24., in: *Levelek 1889-1933*, 144.

47. Lásd a 37. l.-ben i. m.

TANULMÁNY

Mérni és mérni hagyni – Sikeresek-e a gazdasági jog számszerűsített értékelési kísérletei?*

 Kecskés András PhD, tanszékvezető egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem (Pécs) – Halász Vendel PhD, főosztályvezető-helyettes, Nemzeti Fejlesztési Minisztérium (Budapest)

A XX. század végére már csak kevesen vitatták, hogy a korábban önálló, vagy akár elszigetelt gazdasági rendszerek egy globális gazdasági rendszer részévé váltak. Az újonnan kialakult keretek között sok háttér elhalványult, melyek korábban az üzleti viszonyok akadályai lehettek. Ezzel párhuzamosan fokozódott a verseny is, melyet a különböző államok a számukra előnyös befektetésekért folytattak. Ennek egyik meghatározó vetülete – a kedvező adózási szabályok mellett – a befektetők és a társaságok tevékenysége szempontjából előnyös jogi szabályozás. A védelem, amelyet az egyes jogrendszerek a részvényesek és a tőketulajdonosok számára biztosítanak, fontos tényező a befektetési döntések meghozatala során. Ezzel párhuzamosan jogosak lehetnek az összehasonlító jogi kérdésfelvetések is a gazdasági jogi szabályozás területén. Melyek a legfontosabb jogi garanciák a befektetők számára? Mérhető-e – és ha igen, milyen módszerrel – a védelem szintje, melyet az egyes jogrendszerek a részvényesek és a befektetők számára biztosítanak? Napjainkban az összehasonlító jogtudománnyal foglalkozó iskolák igyekeznek válaszokat adni ezekre a kérdésekre.

I.

La Porta és munkaközösségének tevékenysége

Rafael La Porta és munkaközössége *Law and Finance* című elemzésében a világ 49 államában vizsgálta meg a tőzsdei társaságok tulajdonosi koncentrációját, illetve az adott ország befektető védelmi és hitelező védelmi rendszerét, valamint a jog uralmának érvényesülését. Az elemzés alaposságára utal, hogy következtetéseiket különböző indexekben foglalták össze, amelyek alapján a vizsgálat tárgyát képező államok meghatározott pontértéket értek el. A különböző eredetű jogcsaládok (angolszász, német, francia, skandináv), továbbá a hozzájuk tartozó államok pontértékei alapján összesített eredményt is kaptak. Jelen esetben legérdekesebb talán a részvényesi jogok területén alkalmazott módszer lehet.

La Porta és munkaközössége nyolc különböző jogi szempontot említ, mint a részvényesi jogok érvényesülésének garanciáit. E nyolc szempont nagyobbik

részét átfogóan *Antidirector Rights* elnevezéssel illeti, vagyis *igazgatókkal szembeni jogoknak* nevezték őket. Ezek közül hat szempontot igen egyszerű értékelési szisztémában helyez el, ezek sorrendben az a) egy részvény egy szavazat elve b) távolsági szavazás lehetősége c) a részvények letétbe helyezése alóli mentesség a közgyűlés előtt d) az összesített szavazás és az arányos képviselő e) kisebbségvédelem f) elővásárlási jog az újonnan kibocsátott értékpapírokra. Amennyiben ezek közül egy adott szempont érvényesül egy vizsgált állam jogszabályi megoldásai között, úgy *La Porta* és munkaközössége a táblázat indexében 1 pontot ad az államnak, míg 0 pontot akkor, ha a jogszabályok nem garantálják az adott szempont érvényesülését.

Bonyolultabb a helyzet a rendkívüli közgyűlés összehívásának joga vonatkozásában. Itt azok az államok szereznek pontot, amelyek joga lehetővé teszi, hogy ezt a leadható szavazatok 10%-ának (vagy kevesebbnek) arányában (ami világviszonylatban középértéknek tekinthető) gyakorolni lehessen. Végezetül, *La Porta* és munkaközössége azt is értékelte, hogy kötelező-e osztalékot fizetni a részvényeseknek, és

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

ha igen, akkor milyen arányban. A táblázat indexe a lehető legkülönbözőbb eredményeket hozta. Kirívóan gyengén teljesített Belgium, amely 0 pontot ért el, míg az Egyesült Államok vagy Kanada 5 ponttal büszkélkedhet. Az így összeállított index alapján vannak le a szerzők következtetéseket a részvényesi jogok érvényesülésének tekintetében (mind az államok, mind a jogcsaládok viszonylatában); illetőleg összevetik az eredményeket más területek hasonló indexeivel (hitelezővédelem, a jog uralma, tulajdonosi koncentráció).¹

A hitelezővédelem területén a módszer meglehetősen hasonló, a 0 illetőleg 1 pontot érő szempontok pedig a következők: a) a vagyon automatikus zárolása nem kötelező esetleges reorganizációs eljárás során b) a biztosítékkal rendelkező hitelezők elsőbbsége igényeik kielégítésének tekintetében c) kötelező reorganizációs eljárás d) a menedzsment távozása a reorganizáció során.

A tőkevédelem mérése eltérő szempontok szerint történt, csakúgy, mint a részvényesek jogainak esetében a kötelező osztalékfizetés értékének megállapítása az indexben.²

A jog uralmának („Rule of Law”) érvényesülése kapcsán viszont nem a korábban alkalmazott 0 és 1 pontos indexet használják. A bírósági rendszer hatékonysága mellett a szempontokat a jogerő, a kisajátítás kockázata, a korrupció és a szerződésszegés kockázata képezik. Emellett ebbe a kategóriába sorolta *La Porta* és munkaközössége az államok számviteli standardokhoz történő igazodás viszonylatában elért eredményeit is.³

A tulajdonosi koncentráció indexének szempontjait a szerzők úgy határozták meg, hogy a mintavétel alapját képező államok viszonylatában minden ország esetében a tíz legnagyobb tőzsdei társaság három legnagyobb részvényese által kézben tartott tulajdoni hányad átlagát (*average*) és medián középértékét (*median*) vették. Emellett külön feltüntették a táblázatban a társaság átlagos piaci kapitalizációját is.⁴

Az eredmények összevetése után *La Porta* és munkaközössége három főbb konklúzióra jutott. Elsőként arra, hogy noha a jogrendszerek világszerte eltérőek lehetnek, a befektetők számára csak korlátozott ga-

ranciákat nyújtanak. Az angolszász jogcsalád (*common law*) tagjai szerepeltek a legjobban,⁵ míg ennél gyengébben a római jogi hagyományokkal (*civil law*) rendelkező országok (köztük is közepesen a német, míg kifejezetten gyengén a francia eredetű jogok).⁶

Másodjára azt a következtetést vonták le, hogy a „jog uralma” nagymértékben eltérő világszerte, de a legjobb eredménnyel a német jogcsalád zárta a versenyt, a középmezőnyt az angolszász eredetű jogok alkotják, míg a francia eredetű jogok ismét a sereghajtók között végeztek.⁷

Harmadsorban, *La Porta* és munkaközössége arra a következtetésre jutott, hogy a befektetővédelem intézményrendszere világszerte általánosan gyengélkedő tendenciát mutat, amelyből ők a relatíve magas tulajdonosi koncentráció okára következtetnek. Ebből azt is levezetik, hogy közvetlen kapcsolat áll fenn a befektetővédelem határfoka és a tulajdonosi koncentráció között: minél gyengébben védi egy állam joga a befektetőket, a tulajdonosi koncentráció annál magasabb lesz.⁸ Az elmondottak tükrében vitatják azokat az álláspontokat, amelyek az Egyesült Államok plurális részvénytulajdonosi struktúráját az amerikai stílusú „*antiblockholder*” politika következményeként értékelik. *La Porta* és munkaközössége ezzel összefüggésben arra is felhívta a figyelmet, hogy az irányító *blockholder*ek (pakett-tulajdonosok) nem támogatják – sőt akadályozzák – a jogszabályi reformokat, amelyek a szélesebb körű befektetői demokrácia alapját képezhetnék. Amennyiben figyelembe vesszük, hogy az Európai Unióban a társaságirányítás reformja milyen nehézkes, akkor könnyen beláthatjuk, hogy a szerzők ebben a tekintetben nem tévedhettek nagyot.¹⁰

A végkövetkeztetés mindezek alapján, hogy a jogi megoldások igenis szoros kapcsolatban állnak a gazdasági fejlődés szempontjaival. A kutatási eredmények szubjektív nézőpontjából adódó tévedési lehetőségekre azonban már a szerzők is felhívják a figyelmet, utalva arra, hogy noha például Belgium és Franciaország eredményei az általuk megalkotott indexben nem végeztek előkelő helyen, mégis rendkívül gazdag országok.¹¹ Ennek ellenére a *La Porta* féle kutatási vonulat következtetéseinek végkicsengése, hogy

1. *La Porta Rafael – Lopez-de-Silanes Florencio – Shleifer Andrei – Vishny Robert W.*: Law and Finance. *Journal of Political Economy*. 1998/6. sz. 1126–1134.
2. *La Porta et al.*: i.m. (2. jegyzet) 1134–1140.
3. *La Porta et al.*: i.m. (2. jegyzet) 1140–1145.
4. *La Porta et al.*: i.m. (2. jegyzet) 1145–1151.
5. *Zetsche Dirk A.*: Shareholder Interaction Preceding Shareholder Meetings of Public Corporations – A Six Country Comparison. *European Company and Financial Law Review*. 2005/2. sz. 108–109.
6. *La Porta et al.*: i.m. (2. jegyzet) 1151.
7. *La Porta et al.*: i.m. (2. jegyzet) 1151–1152.
8. *La Porta et al.*: i.m. (2. jegyzet) 1152.
9. *La Porta Rafael – Lopez-de-Silanes Florencio – Shleifer Andrei*: Corporate Ownership Around the World. *The Journal of Finance*. 1999/2. sz. 511–512.
10. *La Porta – Lopez-de-Silanes – Shleifer*: i.m. (10. jegyzet) 512. old.
11. *La Porta et al.*: i.m. (2. jegyzet) 1152.

a befektetővédelem jogintézménye döntő hatást gyakorol a társaságok tulajdonosi szerkezetére,¹² kiemelt hatással van a pénzügyi folyamatokra és nem utolsósorban jelentősen befolyásolja a vállalatok növekedését és a tőkepiaci viszonyok fejlődését.¹³

Szükséges azonban megemlíteni, hogy az egyes jogintézmények társadalmi, gazdasági és jogszabályi kontextusa mindig összetettebb annál, minthogy a *La Porta* és munkaközössége által felsorakoztatott „bizonyítékokat”¹⁴ maradéktalanul elfogadhatnánk. Ezért is indokolt mélyebben megvizsgálni a kutatást feldolgozó (illetve annak alternatívát állító) jogirodalom segítségével *Rafael La Porta* professzor és munkaközössége eredményeit. Célunk, hogy ezzel megalapozott következtetést tudjunk levonni a részvényesi jogok érvényesüléséről, illetve az ezek vizsgálatát szolgáló kvantitatív módszerek megalapozottságáról.

II.

A „Law and Finance” irodalomból levonható alaptézisek a részvényesek védelmének területén

Érdekes, de több irányból vitatott felvetés a jogi és közgazdasági tudományos elemzések határterületén, hogy a jogrendszerek fejlettségének meghatározó a szerepe az egyes országok pénzügyi rendszereinek fejlettsége tekintetében. A *Rafael La Porta* professzor és munkaközössége által kimunkált *legal origin* (azaz jogi eredet) elmélet alapján a jogrendszerek jelentős mértékben különböznek abban a tekintetben, hogy milyen módon szabályozzák a gazdasági tevékenységet. A legfontosabb indoka ennek a különbségnek *La Porta* és munkaközössége szerint az eltérő „jogi eredet”, mint például az *angolszász jogcsaládhoz* vagy a *római jogi hagyományhoz* való tartozás. Az ebből kiinduló elméleti megközelítés szerint az angolszász jogcsaládból eredeztethető jogrendszerek jogintézményei elsősorban a magántulajdon védelmére épülnek. Ezzel szemben a római jogi gyökerekkel rendelkező jogrendszerek az intenzívebb állami szerepvállalást támogatják. Ezeknek a jogi különbségeknek az elmélet hívei szerint kézzelfogható gazdasági és pénzügyi hatása van.¹⁵ Az

angol-amerikai (angolszász) jogcsalád az erőteljesebb kisebbségi részvényes-védelemmel és közzétételi szabályokkal, valamint a részvénytőke-alapú finanszírozás (*equity finance*) magasabb szintjével valósítja meg a tulajdonosi szempontok védelmét. E jogi eredet összefügg a plurális részvényesi struktúrával is, melynek esetében élesen elválnak a tulajdonosi és az irányítási érdek- és szempontrendszer. Az angolszász államokat az értékpiacon fejlettsége, és a magasabb gazdasági növekedési potenciál jellemzi. A skandináv, a német és a francia római jogi hagyományhoz sorolt államokat – e sorrendnek megfelelő mértékben – általánosságban jellemzi a részvényesek védelmének alacsonyabb szintje, a pénzügyi transzparencia deficitje, a bennfentes irányítási szempontok erőteljesebb érvényesítése, illetve a gazdasági teljesítmény alacsonyabb mutatói.¹⁶

A gazdaság és a jog kapcsolatának e fentebb vázolt – *La Porta* és munkaközössége által kifejtett – elméleti megközelítésnek kulcsfontosságú tétele, hogy a jogi eredet (*legal origin*) egy *exogén* (külső) vagy független erőként befolyásolja a gazdasági fejlődés útját. *John Armour*,¹⁷ *Simon Deakin*,¹⁸ *Viviana Mollica*,¹⁹ és *Mathias Siems*²⁰ professzorok megfigyelése alapján a jogi eredet-elmélet elismeri, hogy a lokális gazdasági körülmények bizonyos mértékig formálhatják a jogi szabályozást egy adott állam esetében. Ugyanakkor ebben a mértékben kölcsönös a visszacsatolás a jog és a gazdaság között, és így az okozatosság (*causation*) mindkét irányba mutat. Így, a jogi eredet elmélet el tudja fogadni annak a lehetőségét, hogy a modern társasági jogi rezsimok számos jellemvonását, tulajdonosságát meg lehet magyarázni azokon a bizonyos üzleti vállalkozási formákon (*business enterprise*) keresztül, melyek meghatározóak – és meghatározóak voltak – az egyes államok tekintetében történeti fejlődésük során. Emellett a pénz és tőkepiacok szabályozásának irányát, tendenciáit a pénzügyi tranzakciók meghatározott típusainak megjelenése (is) befolyásolhatta. A jogi eredet (*legal origin*) elmélethez hozzáilleszthető azon elképzelés, mely szerint a gazdasági szférában bizonyos típusú jogszabályokért való *lobbi-tevékenység* céljából, vagy meghatározott jogviták lefolytatására létrejött érdekcsoportok (*interest groups*) szerepe jelentős hatással lehetett a jogszabályok tartalmára. Mindemellett az elmélet határozottan cáfolja, hogy e gazda-

12. *Zetzsche*: i.m. 108–109.

13. *La Porta Rafael – Lopez-de-Silanes Florencio – Shleifer Andrei – Vishny Robert W.*: Investor Protection and Corporate Valuation. *The Journal of Finance*. 2002/3. sz. 1166–1169.

14. „Taken together, this evidence describes a link from the legal system to economic development.” Lásd *La Porta et al.*: i.m. (2. jegyzet) 1152.

15. *Armour John–Deakin Simon–Mollica Viviana–Siems Mathias*: Law and Financial Development: What We Are Learning from Time-Series Evidence. *Brigham Young University Law Review*. 2009/6. sz. 1436.

16. *Cioffi John W.*: Legal Regimes and Political Particularism: An Assessment of the „Legal Families” Theory from the Perspective of Comparative Law and Political Economy. *Brigham Young University Law Review*. 2009/6. sz. 1502.

17. *John Armour* a University of Oxford jog és pénzügyek professzora.

18. *Simon F. Deakin* a University of Cambridge jogászprofesszora.

19. *Viviana Mollica* a University of East Anglia társasági és kereskedelmi jog oktatója.

20. *Mathias M. Siems* a Durham Law School kereskedelmi jog professzora.

sági jellegű visszacsatolások hatásai elérnének a vizsgált országok jogi infrastruktúrájának központi magvához (*core legal infrastructure*). Eszerint az egyes országok jogi infrastruktúrájának magva változatlan, vagy legalább is nagyon lassan változtatható meg, összehasonlítva az egyes jogszabályokkal vagy akár a szélesebb gazdasági vagy társadalmi környezet jellemzőivel.²¹

III.

A jogcsaládok koncepciója

A római jogi hagyományok (*civil law*) a világ számos országában alkotnak stabil és tartós jogi alapzatot a jogrendszer számára. Különösen igaz ez a kontinentális Európa tekintetében, de ebben a körben kell megemlítenünk Japánt, Dél-Koreát, Tajvant, számos latin-amerikai államot, illetve a kontinentális Európához sorolható államok korábbi gyarmatainak nagyobb részét is. A római jogi hagyományt úgy is jellemezhetjük, mint egy eredetileg közös „jogrendszert”, mely kiterjedt Európa nagy részére. Ez az időszak stabilan egészen a nacionalizmus XVII. századi térhódításáig állt fenn, a francia forradalommal pedig lezárult. Ekkorra már az eredetileg egységes hagyomány végleg széttöredezett elkülönült nemzeti jogrendszerekre, mint ahogy ez megfigyelhető volt például Franciaországban, Németországban, és Svájcban. Azonban csak ezt a folyamatot követően terjedtek el a római jogi hagyományok, illetve az ezeken alapuló jogi megoldások a világ többi részén, így különösen a Távol-Keleten. A XIX. század végén ugyanis számos ázsiai hatalom igen látványos fejlődésen, modernizáción ment keresztül. Számukra modellt a német jogrendszer kínált, mint egy feltörekvő és befolyásos állam jogrendszere. Így a Német Polgári Törvénykönyv (*Bürgerliches Gesetzbuch*)²² szolgált alapul Japán és Dél-Korea modern jogrendszereinek kialakításához. A Német Polgári Törvénykönyvet bevezették Kínában is a Csing-dinasztia késői éveiben (ennek köszönhető, hogy még mindig a hatályos polgári jog alapjait képezi *Tajvanon*). Napjainkban három fő ága különíthető el a római jogi hagyományokat ápoló jogrendszereknek: a francia, a német és a skandináv ág.²³

Az angolszász jogi hagyomány (*common law*) alapjai a XII. században alakultak ki a történelmi Angliában. Ebben fontos szerepet játszottak a bírói döntések,

melyek hagyományon, szokásokon, és precedenseken alapultak. E joganyag hatálya mindenre kiterjedt, és az angolszász közösségek és jelentős földbirtokosok területi szabályozásai helyébe lépett. Az angolszász jogi hagyomány által használt megközelítést *kazuisztikus*, vagyis eset-alapú érvelésként is jellemezhetjük. Érdemes megjegyezni, hogy jelentős, nem írott törvényeken alapuló joganyag épült be a jogrendszerbe. Ez pedig arra utal, hogy a praktizáló jogászok egységes szemlélettel és konszenzussal fordultak az évszázadok során meghozott ítéletekhez. Bár az angolszász jogi hagyomány a szokásjog jellemzőit is magán viseli, a jogrendszer fontos területein jelentős kodifikációra került sor. Ennek megfelelően az angolszász jogi hagyomány részét képezik az íratlan és az írott jogforrások is. A polgári ügyekben érvényesülő angolszász jogi hagyományt főként, mint a szerződéseken kívüli károkozás²⁴ megtérítésének eszközét, illetve a szerződések elismerését és szabályozását biztosító joganyagot alakították ki. Az angolszász jogi hagyományokhoz visszanyúló gyökerek jelentős részét képezik számos ország joganyagának, különösen azoknak, melyek brit területek vagy gyarmatok voltak. Napjainkban Anglia, Wales, Írország, az Egyesült Államok (kivéve Louisiana), Kanada, Ausztrália, Új-Zéland, Dél-Afrika (legalábbis részben), India, Malajzia, Szingapúr és Hong-Kong jogrendszerében figyelhető meg az angolszász jogi hagyományok legerőteljesebb befolyása.²⁵

Történelmi perspektívából az angolszász és a római jogi hagyomány közötti különbséget úgy ragadhatjuk meg, hogy az angolszász jogi hagyományt azok a szokások alakították és fejlesztették, melyek az írott törvények megjelenése előtti időkre tekintenek vissza. Ezeket pedig továbbra is alkalmazzák a bíróságok, még az írott törvények megjelenését követően is. A római jogi hagyomány másrésztől a római jog *jusztiniánuszi kodifikációjából*, azaz a *Corpus Iuris Civilis*-ből fejlődött ki. Így inkább az átfogó jogelvekből és az elméleti jogtudomány területére sorolható írások értelmezéséből indult ki. Ezért a megközelítésében kevésbé kapott hangsúlyos szerepet az életviszonyokban előforduló konkrét tényeknek a jog világába való átültetése, alkalmazása.²⁶

Az eltérő jogcsaládok közötti különbségek fontosságát hangsúlyozta Friedrich Hayek²⁷ a modern közgazdaságtudományi szakirodalomban. Nyomatékosan amellet érvelt, hogy az angolszász jogi hagyomány ki-
válóbb például a franciánál (tehát a római jogi hagyom-

21. Armour - Deakin - Mollica - Siems: i.m. 1443.

22. A német törvényhozás a végleges változatát 1896. augusztus 18-án fogadta el, és 1900. január 1-én lépett hatályba e kódex.

23. Braendle Udo C.: Shareholder Protection in the USA and Germany – „Law and Finance” Revisited. German Law Journal. 2006/3. sz. 258–259.

24. Sérelem – *tort*, ide értve mind a szándékos magatartást, mind a gondatlanságot.

25. Braendle: i.m. 259.

26. Braendle: i.m. 259.

27. Friedrich August von Hayek, élt 1899-től 1992-ig. A Chicagó-i, majd a Freiburgi Egyetem professzora, Nobel-díjas közgazdász.

mánynál). Ennek okai pedig nem a jogi szabályozás – amúgy lényegesnek mondható – különbözőségeiben keresendők álláspontja szerint. A meghatározó tényezőnek ugyanis az állam és az egyén szerepét érintő eltérő felfogást tekintette. Hayek úgy vélte, hogy általánosságban az angolszász jogi hagyományhoz kevesebb kormányzati korlátozás társult a gazdasági és más szabadság(jog)ok tekintetében.²⁸

IV.

A jogcsaládok koncepciójának alkalmazásával kapcsolatos hiányosságok a „Law and Finance” irodalomban

A jogirodalomban – természetesen a kutatási eredmények méltatásán túlmenően – több kritikai észrevétel is felmerült *La Porta* és munkaközösségének a jogi eredet szerepéről alkotott nézetei kapcsán. Az egyik ezek közül, hogy az angolszász (*common law*) és a római jogi hagyományra épülő (*civil law*) szabályozási stílusról nyújtott vázlatos leírásuk már olyan mértékben túlstilizált, hogy az pontatlanságokhoz vezethet. Kutatásukban ugyanis abból a feltételezésből indulnak ki, hogy a négy fő jogcsalád valamelyikéhez való tartozás alapján világosan különbséget lehet tenni a jogrendszerek között. Ugyanakkor nem találunk arra vonatkozóan részletekbe menő és megalapozott érvelést, hogy miért ezt a besorolást választották kutatásuk alaptézisének. Tanulmányukban csak néhány általános hivatkozás történik ebben a tekintetben a *mainstream* társasági jogi irodalomra. Ezekben utalnak arra, hogy az alkalmazott megkülönböztetés jól megalapozott és kétségbenvonhatatlan. A modern összehasonlító jogtudomány azonban aligha ismeri el minden fenntartás nélkül a *La Porta* és szerzőtársai nevével fémjelzett „Law and Finance” irodalom besorolásainak és általánosításainak létjogosultságát.²⁹

A jogirodalom által megfogalmazott kritikai észrevételek sorra veszik e megközelítés lehetséges hiányosságait. Így például megalapozott kétségeink lehetnek arra vonatkozóan, hogy az angolszász és a római jogi hagyományra épülő jogrendszerek közötti

különbségtétel igazolható-e történelmi perspektívából?³⁰ Amennyiben pedig a fentiekben leírt különbségek bizonyos időszakban még léteztek is, komoly fenntartással élhetünk abban a tekintetben, hogy ezek még napjainkban is olyan lényegesek-e, mint esetleg korábban voltak.³¹ A *Law and Finance* irodalom egy további központi eleme az eltérő jogi eredetek, és az ehhez kapcsolódó sajátosságok változatlansága. Azonban például *Raghuram G. Rajan*³² és *Luigi Zingales*³³ rámutatnak arra *The great reversals: the politics of financial development in the twentieth century* című tanulmányukban, hogy – *La Porta* 1990-es évekből származó kutatási eredményeivel ellentétben – az angolszász jogcsaládhoz tartozó államok nem mutattak erőteljesebb pénzügyi fejlettséget a huszadik század elején, mint a római jogi hagyományhoz tartozóak. Jó példa erre, hogy 1913-ban a francia tőkepiaci kapitalizáció GDP-hez viszonyított aránya kétszerese volt az Egyesült Államokénak (78% - 39%). 1980-ra viszont a szerepek jelentősen megváltoztak, és Franciaországban a piaci kapitalizáció az Egyesült Államokban megfigyelhető szint negyedére csökkent (9% - 46%). 1999-ben pedig ismét konvergencia volt észlelhető a két állam között a tőkepiaci kapitalizáció tekintetében (117% - 152%). Még általánosabb megfogalmazással élve, 1913-ban a kontinentális Európa jelentősebb államai (melyek jellemzően a római jogi hagyományhoz tartoztak *La Porta* kutatásában) fejlettebbek voltak pénzügyi értelemben, mint az Egyesült Államok. Különös figyelmet érdemel az a tendencia is, hogy a pénzügyi fejlettség gyakorlatilag minden államban hanyatlott 1929-et követően, míg el nem érte mélypontját 1980 körül. Ezt követően pedig a pénzügyi piacok újraéledésének lehetünk szemtanúi.³⁴

Újabb kérdések merülnek fel abban az esetben is, ha elfogadjuk a két eltérő jogi eredet szerepét, és ezt tekintjük jogtörténeti kiindulási alapnak. A huszadik század végétől kezdődően ugyanis a jogrendszerek természetükben nemzetközivé, transznacionálissá, vagy éppen globálissá váltak. Ezért a szigorú angolszász – római jogi hagyományon alapuló felosztás e megközelítésből anakronisztikus elképzelés.³⁵ Érdekes ehelyütt ismertetnünk *Mathias Reimann*³⁶ professzor álláspontját. A professzor az összehasonlító

28. Mahoney Paul G.: The Common Law and Economic Growth: Hayek Might Be Right. *The Journal of Legal Studies*. 2001/2. sz. 504–505.

29. Armour – Deakin – Mollica – Siems: i.m. 1444–1445.

30. Armour – Deakin – Mollica – Siems: i.m. 1445.

31. Vogenauer Stefan: An Empire of Light? Learning and Lawmaking in the History of German Law. *The Cambridge Law Journal*. 2005/2. sz. 483.

32. Raghuram G. Rajan a Chicago-i Egyetem Booth School of Business pénzügyek professzora. Jelenleg ugyanakkor szünetelteti akadémiai pályafutását, ugyanis 2013. szeptember 4-től ő tölti be az Indiai Központi Bank (Reserve Bank of India) kormányzói tisztségét. «<http://www.chicagobooth.edu/faculty/directory/r/raghuram-g-rajan>» (2015. 09. 24.) Reserve Bank of India Reserve Bank of India

33. Luigi Zingales a Chicago-i Egyetem Booth School of Business vállalkozói tevékenységek és pénzügyek professzora.

34. Rajan Raghuram G.- Zingales Luigi: The great reversals: the politics of financial development in the twentieth century. *Journal of Financial Economics*. 2003/1. sz. 6-7. Elérhető szintén: «<http://faculty.chicagobooth.edu/luigi.zingales/papers/research/JFEReversal.pdf>» (2015. 09. 24.)

35. Armour – Deakin – Mollica – Siems: i.m. 1445.

36. Mathias W. Reimann a University of Michigan Law School professzora.

jogtudománynak a nemzeti jogrendszerek irányába megnyilvánuló szűklátókörű figyelmét (illetve, az ezen kívül eső rendszerek figyelmen kívül hagyását) tulajdonképpen múlt századi „maradványnak” minősítette. Ez a szemlélet nyert ugyanis széleskörűen teret az 1900-as évek elején, a modern összehasonlító jog születésében kulcsfontosságú párizsi konferenciát követően.³⁷ Egy évszázaddal később ugyanakkor ezek a szempontok már meghaladták a múlt századi, mivel egy sokkal inkább nemzetközivé váló időszakba léptünk. Ennek megfelelően pedig szükséges kiterjesztenünk figyelmünket, hogy az átfogja a jog transznacionális szegmenseit is. Ez alapján az összehasonlító jogtudománynak általános és alapvető szemléletváltásra van szüksége. Fel kell váltani az 1900-tól teret nyert, kizárólag a nemzeti jogrendszereken alapuló szemléletet a nemzetközi tényezők jelenlétét is tekintetbe vevő megközelítéssel. Ez természetesen nem jelentheti azt *Reimann* professzor szerint, hogy fel kellene hagynunk a nemzeti jogrendszerek tanulmányozásával. Sőt még azt sem állította, hogy minden összehasonlító jogásznak a transznacionális jog szakértőjévé kellene válnia. A szuverén nemzetállamok jogrendszerei – illetve azok vizsgálata – pedig továbbra is alapvető fontosságú véleménye szerint. Ugyanakkor az összehasonlító jog tudományának át kell lépnie azon az ódivatú szemléleten, hogy a világot csak szuverén államok (és azok jogrendszerei) alkotják. Ezzel párhuzamosan pedig integrálnia kell megközelítésébe a legfontosabb nemzetek feletti jogrendszerek és tendenciák vizsgálatát.³⁸ Az ez irányú változás szükségessége azonban még kevésbé volt nyilvánvaló *La Porta* és munkaközössége számára. Nézőpontjuk kizárólag a nemzeti jogrendszerekre fókuszált, és az egyes tényezők vizsgálatánál figyelmen kívül hagyták a nemzeti jogrendszereken túlmutató tényezőket, így például az Európai Unió joganyagának hatásait. Ezt jól mutatja, hogy az újonnan kibocsátott részvényekre vonatkozó elővásárlási jog tekintetében Ausztria és Németország eltérő pontszámot kapott,³⁹ holott a szabályozásnak mindkét állam esetében nyilvánvalóan az Európai Unió második társasági jogi irányelve⁴⁰ biztosította a keretet. Ez a megközelítés abból a szempontból még inkább kifogásolható, hogy a gazdasági jog, illetve a tőzsdei részvénytársaságokra vonatkozó szabályok

minden bizonnyal azon jogterületek egyikét jelentik, melyekre a nemzetközi tendenciák a legjelentősebb hatást gyakorolják.

Szintén óvatosságra int bennünket, hogy a jogcsaládok eszméjét még továbbra is alkalmazó összehasonlító jogászok is hangsúlyozzák e koncepció határait. Így kifejtik, hogy az nem több mint egy didaktikai eszköz.⁴¹ Ennek fényében egy egész kutatási irányt és következtetések összetett rendszerét erre alapozni meglehetősen merész tudományos vállalkozásnak tűnik.

V.

La Porta és munkaközössége kutatási eredményeivel kapcsolatos kutatás-módszertani észrevételek

La Porta és munkaközössége – többek között – arra vállalkozott *Law and Finance* című tanulmányában, hogy számszerűsíti az egyes országok részvényes-védelmi (illetve hitelező-védelmi) szabályozásának hatékonyságát, erejét. Ez alapján pedig egy bizonyos sorrendet állapít meg a különböző országok, illetve jogcsaládok között. Azonban a komplex jogi megoldások, illetve azok még összetettebb egymásra hatásának és érvényesülésének számszerűsítése igencsak nehéz feladat, ugyanis fennáll a veszélye, hogy torzulnak a kapott eredmények.⁴² Fontos kritikai észrevételünk lehet az *igazgatókkal szembeni jogok* megjelenítésével kapcsolatban a *bináris kódolás*. Tagadhatatlan, hogy ennek vannak előnyei is. A 0 és 1 értékek használatát ugyanis egyszerűen lefordíthatjuk igenre vagy nemre. Viszont a bináris kódok ellen szóló fontos érv, hogy a jogrendszerek 0 és 1 számokkal való értékelése túlonatúl leegyszerűsített módszer a részvényesek védelmének megítéléséhez. Így indokolt lehet összetettebb, nem bináris értékelést (is) alkalmazni (például 0.5; 0.25 stb. értékek bevonásával). Ennek előnye, hogy ki tudja fejezni az egyes jogi megoldások hatékonyságát és érvényesülését még azokban a határesetekben⁴³ is, amikor nem lenne egyértelmű a bináris kódolás. Így ez a megoldás informatívabb, de egyúttal értelmezési problémákat is felvethet. Az viszont egyértelműnek tűnik,

37. *Reimann Mathias*: Beyond National Systems: A Comparative Law for the International Age. *Tulane Law Review*. 2001/4. sz. 1103. 1119.

38. *Reimann*: i.m. 1119.

39. *La Porta et al.*: i.m. (2. jegyzet) 1131.

40. A *Law and Finance* tanulmány születésének idejében az Európai Unióban az újonnan kibocsátott részvényekre vonatkozó elővásárlási jog kapcsán a *Tanács Második Irányelve* (1976. december 13.) a biztosítékok egyenértékűvé tétele céljából a részvénytársaságok alapításának, valamint ezek tőkéje fenntartásának és módosításának tekintetében a tagállamok által a társasági tagok és harmadik személyek érdekei védelmében a Szerződés 58. cikkének (2) bekezdése szerinti társaságoknak előírt biztosítékok összehangolásáról (77/91/EGK) 29. cikke tartalmazta a szabályozást.

41. *Armour – Deakin – Mollica – Siems*: i.m. 1445.

42. *Cioffi*: i.m. 1504.

43. *Braendle*: i.m. 264.

hogy az egyes jogi megoldások nem mindig fordíthatók le pusztán igenre vagy nemre. A bináris rendszer nem képes fokozatokat vagy súlyozást kifejezni. Egy pontos kódolásnak pedig tükröznie kellene a jog igazi jellegzetességeit. A *nem-bináris kódolás* éppen ezért számos esetben hasznosabb és a valós jogi megoldásokat jobban tükröző eredményekhez vezethet. Nem csoda, hogy a *La Porta* részvényes-védelmi indexének alternatíváját jelentő kutatások során már általában nem-bináris kódokat is alkalmaznak.⁴⁴ Így tett például *Lele P. Priya*⁴⁵ és *Mathias M. Siems* saját indexük kialakítása során, amikor bináris és nem-bináris kódolást is alkalmaztak a jogi megoldások leírására.⁴⁶ Szintén ez a megközelítés érhető tetten a *Katharina Pistor*⁴⁷ professzor által a részvényeseknek biztosított jogok mérésére kialakított indexen.⁴⁸ Például szolgálhat ide vonatkozóan a közgyűlés összehívásához való jog érvényesülése. Amennyiben erre a részvényesek 10%-ának (vagy ennél kevesebb részvényesnek) van lehetősége, akkor ez 1 pontot jelent *Pistor* indexének e változója alapján. Ha a részvényesek 20%-ának (vagy ennél kevesebb részvényesnek), az 0.5 pontot ér, míg más esetben 0 pontot kell adni. De természetesen *Pistor* is felvonultat olyan változókat, melyek egyértelműen értékelhetők. Így például az *egy részvény-egy szavazat elv* kötelező alkalmazása tekintetében a bináris megközelítést érvényesíti.⁴⁹

Hasonlóan jelentős koncepcionális kérdés a jogi szabályozás érvényesülésének, kötelező erejének értékelése. Ezt a problémát nagy vonalakban a következőképpen mutathatjuk be. Természetesen a legjelentősebb biztonságot a befektetők, részvényesek számára a kötelező erővel rendelkező, eltérést nem engedő jogi szabályozás biztosít. Ugyanakkor számos esetben előfordul, hogy a jogi szabályozás bár alapvetően kimondja bizonyos jogok érvényesülését, de attól megengedett az eltérés is. A szabályozási megközelítés így már nem szigorúan kötelező, hanem *diszpozitív*. Ebben az esetben – tipikusan – a társaság részvényesei az alapszabályban akár a jogi szabályozásban rögzített megoldástól eltérően is rendelkezhetnek. Szintén lehetséges, hogy egy részvényeseket védő garancia kötelező erővel van jelen a szabályozásban, ugyanakkor elhanyagolható (vagy koránt sem elhanyagolható) kivételek is meghatározásra kerültek (vagy éppen a szabályozás alól bizonyos irányban megengedett az eltérés). Az is elképzelhető, hogy egy

jogrendszer nem tiltja bizonyos jog, részvényeseket védő garancia alkalmazását; – igaz, nem is tesz róla kifejezett említést. Ebben az esetben ismét a részvényesek és a társaságok alapszabálya kaphat szerepet, hiszen így lehetne előírni annak érvényesülését. Végezetül előfordulhat, hogy bizonyos jogosultság gyakorlását tiltja a jogi szabályozás a részvényesek számára. Ez utóbbi nyilván egyértelműen értékelhető helyzetet teremt. Még ebből a kissé elnagyolt és sommás leírásból is látható, hogy a részvényeseket védő szabályok érvényesülése meglehetősen széles skálán képzelhető el. Egyrészt nyilvánvalóan kérdéses – még előző témánkhoz kapcsolódóan –, hogy egy pusztán bináris kódolás hogyan lehetne képes visszaadni ezt a komplexitást. Másrészt, ha nem vagyunk következetesek a különböző jogrendszerek esetében az eltérő szabályozási technikák azonos mérce szerinti értékelésében, akkor eredményeink és következtetéseink jelentősen torzulhatnak. Harmadrészt, szükséges lehet minden változót külön-külön megvizsgálni ebben a tekintetben. Például a menedzsment és a részvényesek közötti érdekkonfliktus szabályozásában az eltérést engedő rendelkezés a legtöbb esetben feltehetően elégséges, hiszen a részvényesek ebben az esetben döntésükkel tudják biztosítani saját védelmüket (illetve megakadályozhatják a garanciát biztosító szabályokból való kiszereződést). Óvatosságra azokban a helyzetekben van leginkább szükség, mikor az igazgatótanácsnak jelentős ráhatása van a közgyűlésekre, vagy amikor a többségi részvényes és az igazgatótanács együttműködhet egymással. A kisebbségi részvényesek számára a többségi részvényesek hatalmától védelmet biztosító szabályok esetén viszont a *diszpozitív* szabályozás már nem tűnik megfelelőnek. Ebben az esetben egyértelműen a kötelező szabályok indokoltak. Ezek hiányában ugyanis a többségi részvényesek az alapszabály módosításával kijátszhatnák a szabályozást.⁵⁰

Szintén figyelmet érdemel azon felvetés, hogy a jogrendszer és joggyakorlat mely elemeit kell és lehet figyelembe venni az egyes változók értékelése során. Például bizonyos jogrendszerben kulcsszerepet játszhat a bírói gyakorlat meghatározott jogosultságok biztosításában. Szintén ilyen szerepet kaphat a kialakult üzleti gyakorlat. E tekintetben az a hagyományos megközelítés, hogy az angolszász jogcsaládban általában jelentős szerepet játszik a bírói gyakorlat

44. *Lele Priya P. – Siems Mathias M.: Shareholder Protection: a Leximetric Approach.* Journal of Corporate Law Studies. 2007/1. sz. 29–30. Braendle: i.m. 276.

45. *Lele P. Priya* a Berwin Leighton Paisner nemzetközi jogi iroda ügyvédje.

46. *Lele – Siems:* i.m. 30. 45–50.

47. *Katharina Pistor* a Columbia Law School professzora.

48. *Pistor Katharina:* Patterns of Legal Change: Shareholder Protection and Creditor Rights in Transition Economies. European Business Organization Law. 2000/1. sz. 95–99.

49. *Pistor:* i.m. 95–99.

50. *Lele – Siems:* i.m. 26–27.

(*esetjog*), és önálló jogforrásnak számít. A római jogi hagyományt követő államokban viszont inkább a létező jog értelmezése, egyértelműsítése és alkalmazása a bírói döntések feladata. Így a bírói gyakorlat figyelembe vétele fontos kérdés lehet. Egy funkcionális szemléletet valló összehasonlító jogi elemzés során mindenképp célszerű figyelembe venni az *esetjogot*, a bírói gyakorlatot, hiszen az – az eltérő kiindulópont ellenére – mindkét jogi eredet esetében gyakorolhat olyan fontos hatást, mely felérhet egy jogszabályi garanciával.⁵¹ További fontos szintjét jelenthetik a szabályozásnak a felelős társaságirányítási kódexek.⁵² *La Porta* és szerzőtársai eredeti kutatásának elvégzésekor ezek még nem voltak sem különösebben elterjedtek, sem pedig átfogóak. Napjainkra viszont a nyilvánosan működő, tőzsdén jelenlévő részvénytársaságok szabályozásának egy önálló és különösen nagy fejlődésen keresztülment területévé váltak. Mindezt figyelembe véve pedig fontos kérdés, hogy az itt felsorolt források közül melyeket vegyük, vehetjük figyelembe a különböző változók értékelése során. Szintén döntést igényel, hogy miként juttassuk kifejeződésre az eltérő jogforrások fontosságát az értékelésben (a bináris megközelítés feltehetően e tekintetben sem vezet minden esetben kielégítő eredményre). Felesleges továbbá hangsúlyoznunk, hogy ebből a szempontból is teljes következetesség szükséges a jogrendszerek értékelése során.

La Porta és munkaközösségének kutatása esetében azonban nem lehetünk teljesen biztosak abban, hogy e fent felsorolt összetett tényezőket maradéktalanul figyelembe vették. Elég ebben a tekintetben azt megemlítenünk, hogy az Amerikai Egyesült Államok gazdasági jogi szabályozásában mintaszerepet betöltő *Delaware* állam részvényes-védelmi szabályozása jórészt megengedi az eltéréseket, és nem kötelező erejű szabályozást alkalmaz. *La Porta* alapvetően a *Delaware* jogot vette alapul az amerikai szabályozás vizsgálatához.⁵³ Bizonyos változóknál (pl. a rendkívüli közgyűlés összehívásánál, azaz a *kisebbségvédelem* tekintetében) így az Egyesült Államok nem is szerezhett volna pontot. A pontszerzéshez mindenképpen más tagállamok jogát kellett mérvadónak tekintenie a kutatásnak.⁵⁴

VI.

A La Porta és munkaközössége által elvégzett vizsgálat megbízhatóságával kapcsolatban felmerült kifogások

Az összehasonlító jogirodalomban több kutatás is foglalkozott a „*Law and Finance*” tanulmány által az egyes jogrendszereknek tulajdonított „pontértékek” utólagos felülvizsgálatával, pontosságuk és megalapozottságuk értékelésével. *Sofie Cools* például nagy körültekintéssel ismételt elvégezte az amerikai, a belga és a francia jog elemzését *La Porta* részvényes-védelmi indexe alapján. Mint ismeretes, Belgium különösen gyengén szerepelt a részvényesi jogok védelmének területén: az egyetlen ország volt, mely mindösszesen 0 pontot ért el.⁵⁵ Franciaország sem kapott különösebben előkelő minősítést *La Porta* munkaközösségétől, ha 3 pontos eredményére gondolunk. Ez azonban még kifejezetten kedvező abból a megközelítésből, hogy a francia jogcsalád átlaga csupán 2.33 volt.⁵⁶ *Sofie Cools*⁵⁷ elemzése azonban rámutat arra, hogy a *Law and Finance* tanulmány megjelenésének idejében sokkal indokoltabb lett volna Belgiumnak 4 pontot adni az *igazgatókkal szembeni jogok* (*Anti-Director Index*) területén, míg Franciaországnak 4 esetleg 5 pontot (a kutatásának elvégzése idejére pedig már 5-6 pontot is megalapozottnak tartott a francia jog esetében).⁵⁸ Ebből kiindulva pedig a francia és (különösen) a belga jogban a befektető-védelem minőségét súlyosan alábecsülték. Ezzel párhuzamosan viszont az Egyesült Államoknak az *igazgatókkal szembeni jogok* biztosítására adott eredetileg 5 pontos értéket indokoltnak látná 4 pontra csökkenteni.⁵⁹ Ez pedig új megvilágításba helyezi az összehasonlító *társasági jogtudomány* azon feltételezését, mely szerint az angolszász jogcsaládhoz tartozó államok esetében magasabb szintű a befektető-védelem szintje, mint a római jogi hagyományokat ápoló államokban. Az Egyesült Államok, Franciaország és Belgium társasági jogának mélyreható vizsgálata alapján ezt a megközelítést indokolt átértékelni. Még ha létezik is a fent ismertetett különbség a jogcsaládok között, akkor ez jóval csekélyebb jelentőségű ahhoz képest, mint amit *La Porta*

51. *Lele – Siems*: i.m. 28–29.

52. *Lele – Siems*: i.m. 27.

53. *La Porta et al.*: i.m. (2. jegyzet) 1119.

54. *Braendle*: i.m. 275–276.

55. *Cools Sofie*: The Real Difference in Corporate Law between the United States and Continental Europe: Distribution of Powers. *Delaware Journal of Corporate Law*. 2005/3. sz. 697–705., 765–766.

56. *Cools*: i.m. 704–734., 734–735.

57. *Sofie Cools* a Harvard Law School S. J. D. hallgatója, a Max Planck Institute for Comparative and International Private Law senior kutató munkatársa.

58. *Cools*: i.m. 704–734., 734–735.

59. *Cools*: i.m. 734–735.

és szerzőtársai elének tártak. Ez pedig megkérdőjelezi azon kutatások megalapozottságát, melyek a befektető-védelem eltérő mértékét feltételezik a különböző jogcsaládok esetében.⁶⁰

Udo C. Braendle⁶¹ hasonló következtetésekre jutott a német jog vizsgálata során. Az *igazgatókkal szembeni jogok* kapcsán adott pontszámot vizsgálva egyértelműen megkérdőjelezte például az újonnan kibocsátott részvényekre vonatkozó elővásárlási jog értékelését. A *La Porta* és munkaközössége által vizsgált időszakban (és egyébként ma is)⁶² Németországban az *Aktiengesetz* (AktG.) 186. § értelmében minden részvényesnek biztosított az a jog, hogy megvásárolja az újonnan kibocsátott részvényeket meglévő részesedésének arányában. A részvénytőke 75%-ával lehetséges e jog gyakorlását kizárni a közgyűlésen. Mivel e jogról kizárólagosan csak a részvényesek szavazatával lehet lemondani, Németország megfelel a *La Porta* indexben meghatározott követelményeknek az *elővásárlási jog* garantálása tekintetében. Éppen ezért, megérdemelne ide vonatkozóan 1 pontot az indexben. Nagyon érdekes, hogy Ausztriának és Németországnak rendkívül hasonló (csaknem ugyanolyan) társasági jogi szabályozása van, azonban ezt nem teljesen tükrözi a *La Porta* index. Az *elővásárlási jog* tekintetében ugyanis konkrétan megegyezett a jogi szabályozás (lásd az osztrák *Aktiengesetz* 153. §-át),⁶³ de míg Ausztria pontot kapott erre a változóra, Németország nem. Fontos megemlítenünk, hogy Németország és Ausztria egyaránt 1965-től kezdődően biztosítja az *elővásárlási jog* érvényesülését. Az e kérdésben megfigyelhető ellentmondás is képes rámutatni az index hiányosságaira és némiképp megkérdőjelezi a *Law and Finance* tanulmányban foglaltak megalapozottságát.⁶⁴

Holger Spamann⁶⁵ átfogó kutatásában szisztematikusan felülvizsgálat alá vonta *La Porta* 1998-as tanulmányát. Ahol pedig szükségesnek látta, javította az egyes változók tekintetében megadott értékeket.⁶⁶ Vizsgálata során – mely kiterjedt a *La Porta* által elemzett szinte valamennyi jogrendszerre – úgy találta, hogy jelentős korrekciók szükségesek a részvényes-védelmi indexben. A korrigált adatok alapján pedig már nem állják meg a helyüket az *igazgatókkal szembeni jogokból* (és a részvényes-védelmi indexből) levont legfontosabb következtetések. Így felbomlik a kapcsolat a jogi ere-

det alapján az *igazgatókkal szembeni jogok*, továbbá a tőkepiacok fejlettsége és a szórt tulajdonosi struktúra tekintetében levont következtetések között. Spamann szerint tehát a *La Porta* és szerzőtársai által elének tárt legfontosabb kutatási eredmények már nem igazolhatóak a korrigált adatokkal.⁶⁷ Az egyes államok esetében mért különbségekre kitérve, az *igazgatókkal szembeni jogokra* Spamann 4 pontot adott Ausztriának, míg *La Porta* kutatása 2 pontot tartalmazott. Brazília pontszámát 3-ról 5-re látta indokoltnak emelni, és ugyanez a helyzet Franciaországgal is. Németország pontszámát pedig 1-ről 4-re javította. Érdekes, hogy az Egyesült Államoknak az *igazgatókkal szembeni jogok* területén kapott eredetileg 5 pontját helyénvalónak látta 2-re módosítani. Az Egyesült Királyság 5 pontját 4-re kellene csökkenteni álláspontja szerint. Szintén figyelmet érdemel, hogy például Pakisztán, Dél-Afrika vagy Chile továbbra is megtarthatták kirívóan jónak számító 5-5 pontjukat.⁶⁸ *La Porta igazgatókkal szembeni jogok* indexének (ADRI) felülvizsgálatát követően Spamann úgy találta, hogy 46-ból 33 esetben változtatni kell az eredeti eredményen. A szükséges változtatások pedig – mint már említettük – jelentősen csökkentették az eredmények korrelációját.⁶⁹

VII.

A megfelelő indikátorok kiválasztásával kapcsolatos nehézségek

A tudományban – és ez alól a jogtudomány sem kivétel – a kvantitatív (tehát az eredményeket *számszerűsítő*) módszerek alkalmazása során kiemelt fontosságú az indikátorok (*proxy*) megfelelő kiválasztása.⁷⁰ A legnépszerűbb számszerű kimutatáson alapuló részvényes-védelmi indexet kétségtelenül *La Porta* és munkaközössége mutatta be *Law and Finance* című tanulmányukban. Ez nyolc változót, mint indikátort használ a jog, jogrendszer minősítésére. Ezt a nyolc változót a későbbiekben is számos tanulmány alkalmazta a részvényesek számára biztosított védelem szintjének meghatározása során. Ugyanakkor *La Porta* indexe komoly kritikával is szembesült a szakmai közvélemény részéről.⁷¹

60. Cools: i.m. 734–736., 765.

61. Udo C. Braendle az American University in Dubai Üzleti és Gazdasági Tanszékének tanszékvezetője.

62. Deutsche Aktiengesetz § 186 Bezugsrecht. <http://www.gesetze-im-internet.de/aktg/_186.html> (2015. 09. 14.)

63. Österreichische Aktiengesetz § 153 Bezugsrecht. <http://www.jusline.at/153_Bezugsrecht_AktG.html> (2015. 09. 14.)

64. Braendle: i.m. 273–274.

65. Holger Spamann a Harvard Law School adjunktusa.

66. Cioffi: i.m. 1512.

67. Spamann Holger: 'Law and Finance' Revisited (February 1, 2008). Harvard Law School John M. Olin Center Discussion Paper No. 12. Elérhető: SSRN: <<http://ssrn.com/abstract=1095526>> or <<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1095526>> 1» (2015. 09. 25.) 1.

68. Spamann: i.m. 26–27.

69. Cioffi: i.m. 1512. Spamann: i.m. 3. 26–27.

70. Reitz John: Legal Origins, Comparative Law, and Political Economy. The American Journal of Comparative Law. 2009/4. sz. 851–852.

71. Lele – Siems: i.m. 18–19.

A kvantitatív módszernek, így a különböző változók mérésén alapuló megközelítésnek – jellegéből adódóan – ugyanis korlátai vannak. Még minden erre irányuló igyekezet ellenére sem lehet tekintetbe venni a részvényesek védelmének minden aspektusát. A legtöbb állam társasági joga több száz szakaszból áll, és ennek minden részletre kiterjedő kódolása egy több száz (vagy akár több ezer) változót tartalmazó, használhatatlan indexhez vezetne. Éppen ezért szükséges korlátozott számú változót összeállítani. Ugyanakkor a változók kiválasztásának szakmailag megalapozottnak és érthetőnek kell lennie. Továbbá elég széleskörűnek ahhoz, hogy a részvényesek védelmének általános indikátora legyen. A *La Porta* és munkaközössége által kiválasztott nyolc változó esetében azonban ez kevésbé valósult meg. Megállapítható, hogy indexükben számos változó (így az „egy részvény - egy szavazat” elve, a távolsági szavazás lehetősége, a részvények letétbe helyezése alóli mentesség a közgyűlés előtt, kisebbségvédelem) a részvényesek szavazati hatalmának különböző aspektusaival foglalkozik. Szembetűnő viszont, hogy ezek nem térnek ki egy sokkal alapvetőbb kérdésre, mely a szavazati hatalom kiterjedésére vonatkozna. Nem vizsgálják azon tárgyköröket, amelyek vonatkozásában a részvényesek döntési jogot gyakorolhatnak a közgyűlésen. Ebben a tekintetben – is – szembetűnő az összesített szavazás (*cumulative voting*) elnevezésű változó. E tényező esetlegesen fontos szerepet játszhat a részvényesek hatalmának, befolyásának mérésében az igazgatók megválasztása során. *La Porta* indexe ugyanakkor nem tér ki az igazgatók elmozdításának sokkal fontosabb kérdésére, illetve az igazgatók „önbepetonzó” magatartásának lehetséges mértékére, továbbá az igazgatók megbízatásának számos más fontos aspektusára. Így például nem fordít figyelmet a kinevezés időtartamára illetve a javadalmazás meghatározására, mértékére. Míg az indexet alkotói az *igazgatókkal szembeni jogok* (*antidirector rights*) indexének nevezik, a változók nagyvonalúan átsiklanak ehhez kapcsolódó fontos szabályozási kérdéseken. Ilyenek például az igazgatótanács összetétele, az igazgatók saját érdekű ügyletei (*self-dealing*), és kizárásuk szabályozása általában.⁷²

A *La Porta* és munkaközössége által kiválasztott változókat bírálták még a szerzők – vélt vagy akár valós – elfogultsága okán. Nevezetesen azon az alapon, hogy amerikai befolyás érvényesült kiválasztásuk so-

rán. Az indexben szereplő bizonyos változók ugyanis erre engednek következtetni. Például az Egyesült Államokban az összesített szavazás (*cumulative voting*) alkalmazása komoly szakmai viták tárgyát képezi, és ebből kifolyólag bizonyos tagállamok kisserződési (*opt out*) míg mások beszerződési (*opt in*) lehetőséget biztosítanak erre nézve. Így e jog alkalmazása akár hasznos indikátora is lehet a részvényesek védelméről alkotott általános megközelítésnek az Egyesült Államokban. Ugyanakkor más, eltérő gazdasági jogi rendszerekben ez már korántsem evidens. Németországban vagy Franciaországban a társasági szerződés (alapszabály) biztosíthatja az összesített szavazás alkalmazását. Mindazonáltal e jog semmilyen említésre méltó szerepet sem tölt be e két utóbbi állam befektető-védelmi rendszerében, és még a társasági jogi szakirodalom sem részesíti – minden bizonnyal nem véletlenül – ezt a megoldást figyelembe.⁷³ Megjegyeznénk, hogy hazánkban is pontosan ez a helyzet. Nem csak az egyes változók kiválasztása, de bizonyos változók (fent már értékelt) hiánya is árulkodó lehet ebben a tekintetben. Így például az index jellemzően nem tér ki az igazgatók elmozdításával, és saját hivatalban maradásuk biztosítására irányuló magatartásuk korlátozásával kapcsolatos kérdésekre. Ezek viszont a felelős társaságirányítás épp azon aspektusai, melyek komoly kritika tárgyát képezik az Egyesült Államokban.⁷⁴ Az index szintén csekély figyelmet fordít a kontinentális Európában (illetve általánosan a koncentrált részvényesi struktúrában) legfontosabbnak ítélt felelős társaságirányítási problémára, nevezetesen a kisebbségi részvényesek és a többségi pakett-tulajdonosok közötti ellentétre.⁷⁵

Sokol⁷⁶ professzor a *Competition Policy and Comparative Corporate Governance of State Owned Enterprises* című tanulmányában szintén a fentiekhez hasonló problémára világít rá.⁷⁷ *La Porta* és szerzőtársai ugyanis nem fordítottak figyelmet például arra az indokolt kérdésre sem, hogy melyik jogi eredet alkalmas leginkább elejét venni az állami vállalatok által a gazdaságban esetlegesen előidézett torzulásoknak. Tehát figyelmen kívül hagyták a felelős társaságirányítás egyik kulcsfontosságú problémáját, nevezetesen az állami vállalatok felelős irányításával kapcsolatos kérdéseket. Az állami vállalatok ugyanakkor a legtöbb állam gazdaságában számottevő helyet foglalnak el. Sőt, a 2007-2008-ban kiobbant pénzügyi és gazdasá-

72. *Lele – Siems*: i.m. 19–20.

73. *Lele – Siems*: i.m. 20. *Cools*: i.m. 701.

74. *Kaplan Steven N.*: Executive Compensation and Corporate Governance in the United States: Perceptions, Facts, and Challenges. *Cato Papers on Public Policy*. (2012) 99–164. *Charron Donna Card*: Stockholders and Stakeholders: The Battle for Control of the Corporation. *Cato Journal*. 2007/1. sz. 1–22.

75. *Lele – Siems*: i.m. 20–21.

76. Daniel D. Sokol a University of Florida, Levin College of Law professzora.

77. *Whytock Christopher A.*: Legal Origins, Functionalism, and the Future of Comparative Law. *Brigham Young University Law Review*. 2009/6. sz. 1887. *Sokol Daniel D.*: Competition Policy and Comparative Corporate Governance of State Owned Enterprises. *Brigham Young University Law Review*. 2009/6. sz. 1716.

gi válság során szerepük még inkább felértékelődött, így a felelős irányításukkal kapcsolatos vizsgálatok a jövőben még erőteljesebb figyelmet érdemelnek.⁷⁸ Ez is arra utal, hogy a *Law and Finance* tanulmány által hangsúlyozott problémák nem szükségszerűen azok, melyek minden jogrendszer tekintetében a leginkább mérvadóak.⁷⁹

Christopher A. Whytock⁸⁰ professzor az összehasonlító jogtudomány területén felhívja még a figyelmet bizonyos jogon túlmutató tényezők szerepére is. Kiemeli, hogy a jogintézmények feltehetően kölcsönhatásban állnak az egyes ország-specifikus kulturális, gazdasági, politikai és társadalmi tényezőkkel. Ezek figyelmen kívül hagyásával pedig valószínűleg nem lehet teljesen megalapozott következtetéseket levonni a jogi megoldások funkcionális elemzése során. Ezért arra inti az összehasonlító jogtudomány jövőbeli funkcionális szemléletű művelőit, hogy törekedjenek kifinomultabban megérteni a jogintézmények és a velük összefüggésben álló tényezők egymásra hatását.⁸¹ Ebben a megközelítésben a funkcionális szemléletet valló összehasonlító jogásznak egy jogi megoldás megfeleltetését mindig egyedileg kell megvizsgálnia egy adott állam esetében (annak jogi eredetére tekintet nélkül), az ezzel összefüggésben álló tényezők vizsgálatával. Ehhez pedig a jogi szabályozás és a vele összefüggésben álló tényezők közötti kapcsolat aprólékos és kifinomult feltárása útján azok megértése szükséges. Szintén át kell látni azt, hogy a különböző tényezők miként hatnak egymásra egyes gazdasági, politikai vagy társadalmi eredmények befolyásolása tekintetében.⁸² Whytock ezen gondolatai komoly elköteleződést mutatnak az összehasonlító gazdasági jogtudomány interdiszciplináris művelése irányába, mely találkozik jelen tanulmány szerzőinek álláspontjával. *La Porta* és szerzőtársai azonban – láthatóan – kevésbé tartották követendőnek ezt a megközelítést. A számukra „idegen” jogrendszerek elemzése során még annak sem tulajdonítottak jelentőséget, hogy helyi jogászok, ügyvédek, vagy esetleg az akadémiai szféra véleményét kikérjék. *La Porta* és szerzőtársai általában másodlagos, angol nyelvű forrásirodalomból dolgoztak, melyek ráadásul kevésbé igazodtak a gyakorló jogászok igényeihez. Jó ellenpélda ebben a tekintetben Spamann, aki az általunk bemutatott kutatásai során már felismerte ezt a hiányosságot. Ennek kiküszöbölése érdekében

pedig helyi ügyvédekbe vont be vizsgálatainak elvégzésébe. Ők a számukra eljuttatott kérdőívek kitöltésével (akár többkörös válaszdással) segítették *La Porta* indexének felülvizsgálatát. Nem okozhat számunkra túl nagy meglepetést, hogy a helyi joggyakorlat és jogintézmények egymásra hatását és érvényesülését ismerő szakemberek válaszaiból eltérő kép rajzolódott ki a részvényesek védelméről.⁸³

VIII.

A „Law and Finance” továbbélése: alternatív részvényes-védelmi indexek

Katharina Pistor professzor *Patterns of Legal Change: Shareholder and Creditor Rights in Transition Economies* című, a *European Business Organization Law Review* hasábjain 2000-ben megjelent tanulmányában tovább lépett *La Porta* indexének pusztá felülvizsgálatánál. A professzor kiterjesztette a változók számát annak érdekében, hogy megragadja a kelet-európai, illetve korábbi szovjet átmeneti gazdaságok⁸⁴ problémáit is. Kutatási eredményeinek ismertetése előtt ki kell emelnünk, hogy álláspontja szerint az egyik legjelentősebb probléma a nagyon korlátozott számú változóval van *La Porta* részvényes-védelmi indexében. Így ugyanis az index nehezen nyújthat átfogó képet a részvényesek jogi védelméről.⁸⁵ Pistor professzor a *La Porta* indexen túlmutatóan öt összesített mutatószámot alkotott meg a részvényesi jogok védelmének értékelésére. Ebből az első („VOICE”) a szavazati jogon keresztül kifejtett társaságirányítási tevékenységre utal. Ebbe beletartozik a cégek menedzsmentjeinek felvétele és elbocsátása, illetve a részvényesi keresetek. Ide sorolta még a *La Porta* részvényes-védelmi indexében szereplő összes mutatót, és azon felül továbbiakat is. Így például a kisebbségi részvényesek jogosultságát egy audit bizottsági ülés összehívására, vagy annak előírását, hogy a társaság szempontjából alapvető fontosságú döntéseket (így például az alapszabály-módosításokat, a társaság végelszámolással való megszüntetését, vagy a legfontosabb eszközök eladását) minősített többségnek (ami legalább 3/4-es többséget jelent) kelljen elfogadni a közgyűlésen. Szintén ide tartozik például, hogy az igazgatótanács (felügyelő-

78. Sokol: i.m. 1716–1717.

79. Whytock: i.m. 1887.

80. Christopher A. Whytock a University of California, Irvine School of Law professzora.

81. Whytock: i.m. 1904–1905.

82. Whytock: i.m. 1897–1903.

83. Spamann: i.m. 9–12.

84. Így Pistor az átmeneti gazdaságok közül vizsgálat alá vonta: Horvátország, Csehország, Magyarország, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Szlovénia, Szlovákia (együtt Kelet-közép Európa és Baltikum); Albánia, Bosznia, Bulgária, Jugoszlávia, Macedónia, Románia (együtt Dél-kelet Európa); és a volt szovjet tagköztársaságok (leszámítva a balti államok), tehát például Azerbajdzsán, Örményország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Oroszország, Ukrajna, Üzbegisztán (együtt Eurázsia) szabályozását.

85. Lele – Siems: i.m. 18–19.

bizottság) tagjait a részvényesek választják, és nincs kötelező jellegű előírás a munkavállalókat vagy éppen a közérdeket képviselő tagok megválasztására.⁸⁶ A következő mutatószám („EXIT”) azon jogi szabályokat értékeli, melyek a részvényesek társaságból való kiszállását segítik elő. Tehát, hogy a részvényesek meg tudnak-e válni társasági részesedésüktől részvényeik eladásával, ha nem elégedettek a vállalat vezetésének irányával. Például ilyen mutató, hogy a részvények átruházása vonatkozásában nem érvényesül jogi korlátozás, illetve az nem korlátozható az alapszabályban sem. Szintén, hogy a kisebbségi részvényesek rendelkeznek-e tisztességes ellenérték fejében eladási joggal meglévő részesedésük vonatkozásában olyan jelentős tranzakciók (így pl. egyesülések, átszervezések, alapszabály-módosítások, alapvető eszközértékesítések) esetében, melyeket nem támogattak szavazatukkal. Ide (is) tartozik még a kötelező ajánlattételi szabály alkalmazása (illetve az alkalmazásához szükséges küszöbérték).⁸⁷ A két következő mutatószámnak némi képp hasonló jellege van. Az egyik a jogrendszernek a menedzsment és a részvényesek közötti konfliktusok esetén szerepet játszó tényezőit veszi figyelembe („ANTIMANAGE”). Ide tartozik például a saját érdekű ügyletek szabályozása, illetve annak előírása, hogy a menedzsment tagjai tartózkodjanak a szavazástól azokban az ügyletekben/hozzák nyilvánosságra azokat az ügyleteket, melyek esetében érdekkonfliktus merülhet fel.⁸⁸ Míg a másik mutatószám a jogrendszernek a kisérszvényesek és a pakett-tulajdonosok közötti érdek-konfliktusok során figyelmet érdemlő tényezőit azonosítja („ANTIBLOCK”). Az „ANTIBLOCK” mutató azokat a korábban (így a „VOICE” és „EXIT” jogok körében) már figyelemben részesített jogi megoldásokat fogja át, melyek jellemzően a kisebbségi részvényeseket a többségi részvényesek hatalmától védik. Ilyenek például a határozatképességre vonatkozó szabályok, vagy az „eladási opciók”, eladási jogok.⁸⁹ E két mutatószám közötti hasonlóságot az jelenti, hogy a felelős társaságirányítás két, alapvető jelentőségű problémáját törekednek bemutatni, illetve az azokat kezelő megoldásokat értékelni. Az „ANTIMANAGE” típusú jogok tehát a menedzsmenttől védik a részvényeseket, míg az „ANTIBLOCK” szabályok a kisebbségi részvényeseket óvják a pakett-tulajdonosokkal szemben.⁹⁰ Fontos azonban kiemelni, hogy e szabályok relevanciáját az egyes vállalatok részvényesi struktúrája határozza meg. A koncentrált

tulajdonosi struktúrával rendelkező vállalatok esetében a részvényesek hatékony „ANTIBLOCK” szabályok jelenlétére fognak igényt tartani. Ezzel szemben a szórt részvényesi struktúrát mutató társaságokban erőteljes „ANTIMANAGE” rendelkezések javallottak.⁹¹ Így vélhetően a befektetők a befektetésük célpontjául választott vállalat (illetve *tőkepiac*) részvényesi struktúrájától függően fognak figyelmet fordítani az említett mutatókra. Az ötödik index meglehetősen újszerű, és már az érintett jogterület tekintetében is túlmutat a *La Porta* részvényes-védelmi indexét jellemző szemléleten. Ez a mutatószám ugyanis a tőkepiaci integritást méri („SMINTEGR”). Azon tényezőket azonosítja, melyek elsődleges célja nem kimondottan az egyes részvényesek jogainak védelme, hanem inkább a tőkepiac integritásának garantálása. Olyan tényezők tartoznak például ide, mint a részvénykönyv független cég (és nem a kibocsátó társaság) általi vezetése, a bennfentes kereskedelem törvényi tilalmazása, vagy éppen a tőkepiacot felügyelő állami ügynökség megléte, illetve a hivatalosan független tőkepiaci felügyelet. A jelentősebb részvénytárcák megszerzésének közzétételét előíró kötelezettség szintén itt szerepel.⁹² Ahogy azt már az „ANTIBLOCK” mutató esetében hangsúlyoztuk, egy tényező akár két mutatószámba is beletartozhat. Így fordulhat elő, hogy például a kötelező vételi ajánlattételi szabály mind az „EXIT”, mind az „ANTIBLOCK” mutatószám tekintetében releváns. Ehhez hasonlóan, a menedzsment/felügyelőbizottság tagjainak indoklás nélküli menesztéséhez való jog mind a „VOICE”, mind az „ANTIMANAGE” mutató esetében figyelembe veendő.⁹³ Összesen pedig 27 különböző tényező értékelését tartja indokoltnak *Pistor* professzor a részvényesi jogok érvényesüléséről megalkotott indexében.⁹⁴

Pistor professzor az ezredfordulón megjelent tanulmányában azt a következtetést vonta le, hogy a kelet-európai, illetve korábbi szovjet átmeneti gazdaságok a 90-es években jelentős módosításokat léptettek életbe a részvényesi és hitelezői jogokkal kapcsolatos szabályozásukban. A változás továbbá kiterjedtebb volt azon államok esetében, melyek a reformok kezdetén alacsonyabb szintű befektetővédelmet tudtak csak felmutatni. A szocializmust megelőző időkből származó jogi örökség (*eredet*) nem akadályozta vagy alakította jelentős mértékben a reformokat. A legtöbb vizsgált állam reformjai az egykori jogi eredete alapján releváns jogcsalád által biztosított jogi védelem átlá-

86. *Pistor*: i.m. 72. 95–98.87. *Pistor*: i.m. 72–73. 98.88. *Pistor*: i.m. 73–74. 95–99.89. *Pistor*: i.m. 73–74. 95–99.90. *Pistor*: i.m. 73. 95–99.91. *Pistor*: i.m. 73–74. 95–99.92. *Pistor*: i.m. 74. 99.93. *Pistor*: i.m. 97–98.94. *Pistor*: i.m. 95–99.

gos szintjén is túlléptek. Ez pedig a törvényi szabályozás konvergenciája irányába mutató erőteljes trendet fest le az egykor a szocialista tömbhöz tartozó átmeneti gazdaságok esetében.⁹⁵

Megjegyezte viszont azt is, hogy – a konvergencia ellenére – jelentős különbségek fedezhetők fel a jogi változások sémájában a különböző országokban, így a konvergencia nem írja le teljes körűen a folyamat valós összetettségét. Például megjelenik ez abban, hogy a részvényesi illetve hitelezői jogok előnyben részesítésére való kezdeti hajlandóság még nem egyenlítődt ki teljesen. Legalábbis erre utal, hogy a német jogi eredettel rendelkező államokban még mindig viszonylag erős a hitelezői jogok védelmének szintje.

A törvényi szabályozás magas szintű konvergenciáját Pistor jelentős mértékben a jogi megoldások külső forrásból való áttemelésével magyarázta. Arra viszont nem vállalkozott, hogy megállapítsa a hazai és a külső erők szerepét a jogi reformok alakításában. Ugyanakkor véleménye szerint a jog fejlesztésében (és az egyes problémákra adott válasz kialakításában) jelentős szerepet tölthettek be ezen államokban az ott tevékenykedő külföldi szakértők, tanácsadók. Ezt mutatják a különböző államok megoldásai között felfedezhető hasonlóságok. Nyitott maradt számára az a kérdés is, hogy ezeket a külső forrásból származó szabályokat hogyan fogadták az egyes országokban, illetve hogy a hazai jogintézmények követik és betartatják-e ezeket. Erre nem lehet ugyanis választ adni pusztán a törvénykönyvek elemzésével, hanem további vizsgálat szükséges.⁹⁶

Pistor ezzel párhuzamosan arra is felhívta a figyelmet, hogy a társaságirányítási struktúrákban fellelhető gyengeségeket hajlamos a szakmai közvélemény a jogi szabályozásban rejlő hiányosságokkal magyarázni. Ez pedig a törvényi szabályozás fejlesztésére irányuló újabb javaslatokat szül. Ugyanakkor a törvénykönyvekben található jog minőségének vizsgálata inkább azt bizonyítja, hogy ez a megközelítés – a legjobb esetben is – csak részigazság. A részvényesi és hitelezői jogok védelmének szintje az átmeneti gazdaságokban ugyanis már vizsgálatának alapján – és annak idejében – is magasabb volt, mint számos más országban. Ezért véleménye szerint fontos más tényezők elemzése is ahhoz, hogy fel lehessen mérni a jogi szabályozás konvergenciája ellenére a társaságok irányításában általa is megfigyelt jelentős különbségek okát. Ilyen tényező lehet például az új szabályozás betartatására létrejött hatékony intézmények kialakítása.⁹⁷ Így fontos következtetésünk lehet, hogy a részvényesi (és hitelezői) jogok védelmének tényleges mértékét nem lehet

felmérni teljes körűen pusztán a törvényi szabályozás elemzésével. A valós képhez hozzá tartozik ugyanis a szabályozás betartatását szolgáló intézmények minősége, hatékonysága is.

Erdemes megemlékeznünk arról is, hogy Pistor professzor tanulmányában elvégezte hazánk gazdasági jogának elemzését is *La Porta* indexe alapján. Ennek során a részvényesi jogok érvényesülését három pont-ra értékelte a hazai jogi megoldások tükrében.⁹⁸

Lele P. Priya⁹⁹ és Mathias M. Siems professzor szintén felismerték a részvényesek védelmét bemutató indexek hiányosságait, és igyekeztek meghaladni a korábbi ez irányú tudományos törekvéseket. Erről árulkodik 2007-ben megjelent, *Shareholder Protection: a Leximetric Approach* című tanulmányuk. Ebben egyrészt bemutatják az általuk kialakított részvényes-védelmi indexet, illetve hogy milyen tényezőkön keresztül kódolják az egyes jogrendszerek esetében a részvényeseknek nyújtott védelem szintjét. Indexük segítségével pedig nyomon követik a részvényesek védelmének fejlődését öt országban három évtizedet meghaladó időtartamban. A vizsgálat konkrétan az Egyesült Királyságban, az Egyesült Államokban, Németországban, Franciaországban, és Indiában veszi górcső alá a részvényeseknek nyújtott jogi garanciákat, illetve ezek fejlődését az elmúlt 35 évben.¹⁰⁰

Az indexben szereplő, a részvényesek védelmének indikátoraként használt változókat két csoportba sorolják. Ez a megközelítés így annyiban hasonlít a Katharina Pistor professzor nevével fémjelzett (és korábban általunk már tárgyalt) mutatóhoz, hogy a részvényeseket fenyegető mindkét jelentős érdekkonfliktusra hangsúlyt helyez. Egyrészt fontosnak tartja a részvényeseket az igazgatóktól és menedzserektől védő jogok elemzését, melyek jellemzően a szórt részvényesi struktúrában kapnak hangsúlyosabb szerepet. Másrészt a (kisebbségi) részvényeseket más részvényesektől (különösen a jelentős tulajdoni részesedéssel rendelkező, ún. pakett-tulajdonosoktól) védő jogokat is számításba veszi, melyek a koncentrált tulajdonosi struktúrában megjelenő elsődleges érdekkonfliktus ellenszerei. Számos alkalmazott változó további, ún. alváltozót (*subvariable*) is tartalmaz. Például a részvényeseket az igazgatóktól és menedzserektől védő jogok között szereplő, „közgyűlés hatáskörei” elnevezésű átfogó változó 7 alváltozóból áll össze. Ezek olyan különböző kérdésekre vonatkoznak, melyek tekintetében a közgyűlés döntési hatáskörrel rendelkezhet. Priya és Siems részvényes-védelmi indexében megfigyelhető komplexitás bemutatása érdekében

95. Pistor: i.m. 93.

96. Pistor: i.m. 93–94.

97. Pistor: i.m. 94.

98. Pistor: i.m. 70.

99. Lele P. Priya a Berwin Leighton Paisner nemzetközi jogi iroda ügyvédje.

100. Lele – Siems: i.m. 22.

alább ismertetem a „közgyűlés hatáskörei” elnevezésű változó (és 7 alváltozója) működését. Ebben az esetben a következő változók 0 pontot érnek, ha a közgyűlésnek nincs hatásköre, és 1-et, ha a közgyűlésnek van hatásköre az itt felsorolt kérdésekben: 1.) az alapszabály módosításai; 2.) egyesülések és szétválások; 3.) tőkeintézkedések (így tőkeemelés, tőkeleszállítás); 6.) az igazgatótanács megválasztása; 7.) az igazgatótanács saját érdekű ügyleteinek elfogadásával kapcsolatos hatáskör lényeges tranzakciók esetében. Az ún. 4.) *de facto* változások elnevezésű alváltozó esetében a pontszám tekintetében döntő küszöbök a társaság lényeges eszközeinek értékesítéséhez kapcsolódnak. Így ha a társaság eszközeinek több mint 50 százalékát csak a közgyűlés hozzájárulásával lehet értékesíteni, akkor az érték 1. Amennyiben csupán az eszközök 80 százalékának az értékesítéséhez kell a közgyűlés hozzájárulása, akkor ez az érték 0,5; egyébként pedig 0. Az 5.) osztalékfizetéshez kapcsolódó alváltozó értéke 1 pontot tesz ki, ha a közgyűlés hatékonyan tudja befolyásolni az osztalék összegét (tehát, ha a társaság e szerve határoz az éves beszámolóról és az éves osztalék mértékéről, és az igazgatótanácsnak nincsen jelentős esélye „manipulálni” a beszámolót.). A pontszám viszont csak 0,5, ha a közgyűlésnek pusztán „bizonyos szintű” részvétele van annak meghatározásában. Illetve 0 a pontszám, ha kizárólag az igazgatótanács döntési jogkörébe tartoznak az osztalékfizetéssel kapcsolatos kérdések.¹⁰¹

Összességében, a kialakított részvényes-védelmi index mintegy 60 (al)változóból áll. Ebben a meglévő szakirodalom által már eddig is használt több összetett változót is részekre bontottak, esetleg módosítottak és újrafogalmaztak precízebb változókká (illetve azokon belül esetlegesen alváltozókká). Így történt ez például a *La Porta* és munkaközössége által használt „távolsági szavazás lehetősége” (*proxy voting*) és „kisebbségvédelem” (*oppressed minority*) szempontok esetében is. Ez azt a célt szolgálta, hogy kiküszöböljék az esetleges homályos megfogalmazásokat, és jobban megragadják a lényeges, illetve szerteágazó aspektusokat. A változók kialakítása során figyelembe vették azt is, hogy különböző jogi eszközök vehetők igénybe ugyanazon funkció, hatás elérésére. Így a „*funkcionalitás elve*” *Priya* és *Siems* indexe esetében alkalmazásra került.¹⁰² *La Porta* és munkaközösségének a részvényesi jogok érvényesülése területén végzett vizsgálatai és megállapításai azonban jóval csekélyebb hangsúlyt helyeztek a gazdasági jog ilyen kifinomult megközelí-

tésére. A szigorúan – és álláspontunk szerint is némi következetlenséggel vagy éppen elfogultsággal¹⁰³ – megállapított nyolc jogi szempont érvényesülésének árnyalatmentes vizsgálata ezt nem igazán teszi lehetővé. Ugyanakkor a gazdasági jog és felelős társaságirányítás tudományában elismert alapelv, hogy „*one size does not fit all*”, azaz „egy méret (vagy esetünkben mérték) nem jó mindenkire”. Így *La Porta* kutatási eredményeit ez alapján legalábbis kellő körültekintéssel kell értelmeznünk.¹⁰⁴

Visszatérve *Priya* és *Siems* részvényesi jogok érvényesülésének területén végzett rendkívül összetett kutatására, érdemes annak eredményeit röviden összefoglalnunk. Ennek jelentőségét az is felértékelheti, hogy *La Porta* kutatási eredményeivel ezek nem különösebben csengenek össze. A kutatás először is arra a következtetésre jutott, hogy mind az öt vizsgált állam esetében (tehát az Egyesült Királyságban, az Egyesült Államokban, Németországban, Franciaországban, és Indiában) a részvényesi jogok védelme javulást mutatott az elmúlt 35 évben. Másodsorban az adatok azt mutatták, hogy a részvényesek védelme az Egyesült Államok jogában gyengébb, mint a másik négy vizsgált állam jogrendszerében. Harmadsorban, ennek egyik indokaként a szerzőpáros azt vélte felfedezni, hogy a kisebbségi részvényesek többségi részvényesekkel szembeni védelme jelentősen erőteljesebb a koncentrált tulajdonosi struktúrával (tehát a pakett-tulajdonosok számottevő jelenlétével) rendelkező államokban, így Franciaországban, Németországban és Indiában. Továbbá a szerzők kiemelték, hogy a kutatási eredmények nem támasztották alá az angolszász jogcsaládhoz tartozó, illetve a római jogi hagyományokat ápoló államok közötti különbségtételt.¹⁰⁵ Inkább úgy véli a szerzőpáros, hogy a részvényesek védelmére vonatkozó jogi szabályozásnak egy alaposan átgondolt részvényes-védelmi index segítségével való gondos kódolásával (és egyes különböző jogi eszközök funkcionális egyenértékűségének figyelembevételével) arra a következtetésre lehet jutni, hogy a különböző jogcsaládok között a részvényeseknek biztosított védelem terén fennálló mély különbségekre vonatkozó állítások alapja eltűnni látszik.¹⁰⁶ Végezetül azt figyelték meg, hogy a részvényesek védelmének szintjében 1993 óta konvergencia érzékelhető, mely jelentősen erősödött 2001-et követően.¹⁰⁷ Ez nem tűnhet meglepőnek két okból sem. Egyrészt ez az amerikai *dot-com* buborék kipukkanásának és az ebből kialakuló vállalati botrányoknak, valamint az

101. *Lele* – *Siems*: i.m. 22–23. 45–49.

102. *Lele* – *Siems*: i.m. 22–23.

103. *Cioffi*: i.m. 1512–1514. *Baums Theodor* – *Scott Kenneth E.*: Taking Shareholder Protection Seriously - Corporate Governance in the United States and Germany. *American Journal of Comparative Law*. 2005/1. sz. 68–75.

104. *Reitz*: i.m. 851–852. *Cools*: i.m. 734–736.

105. *Lele* – *Siems*: i.m. 43–44.

106. *Lele* – *Siems*: i.m. 44.

107. *Lele* – *Siems*: i.m. 44.

ezekre választ adó befektető-védelmi reformoknak az időpontja. Másrészt pedig az ezredfordulótól már kétségtelenül beléptünk a globális világgazdaság körébe, amelyben a befektetői igényeknek való megfelelés szándéka az egyes jól bevált gazdasági jogi és felelős társaságirányítási mechanizmusokat világhódító útra indítja.

IX. Következtetések

Tanulmányunkban bemutattuk azon törekvéseket, melyek a gazdasági jogi megoldások, illetve a részvényesek számára biztosított jogi védelem mérésére, számszerűsítésére irányulnak. Ez a megközelítés egyrészt hasonlóságot mutat a jelentős tőkepiaci befektetéseket végrehajtó alapkezelők, befektetési vállalkozások jogi kockázatelemzési tevékenységével, melyek szintén egyes kockázati tényezők, illetve azok ellen védő garanciák jelenlétének azonosítására fókuszálnak. Ezek elemzése ugyanis fontos szempont lehet egy adott ország tőkepiacát érintő *befektetői döntés meghozatalában*. Másrészt a tudományos kutatások során kialakított befektető-védelmi, részvényes-védelmi indexek alkalmasak lehetnek arra, hogy ráirányítsák a figyelmet a szakmai közvélemény (és így vélhetően

a befektetők) szemszögéből legfontosabbnak ítélt *jogi megoldásokra*. Így ezek a jogi szabályozást érintő reformtörekvésekhez hasznos kiindulópontot jelenthetnek.

Az indexek a változók kialakítása során ugyanis meghatározni törekednek azokat a tényezőket, melyek a legfontosabb elemei egy jogrendszer részvényes-védelmi, befektető-védelmi rezsimjének. Szintén hasznosak lehetnek ezek az indexek abban a vonatkozásban, hogy a szempontrendszerük alapján hosszabb időszakot, és számos államot felölelő elemzéssel árulkodó trendeket azonosíthatunk a jogi szabályozás változásaiban.

Ugyanakkor indokolt kellő óvatosság is a kapott eredmények értékelésében. Egyrészt a különböző jogrendszerek elemzése során megfelelő következetesség indokolt. Figyelemmel kell lenni továbbá (hogy csak néhány fontos tényezőt említsünk) a különböző jogintézmények egymásra hatására és esetleges egyenértékűségére, valamint bizonyos területeken a transznacionális szabályozási elemek jelenlétére. *Pistor* professzor szintén felhívta arra is figyelmünket, hogy nem csak a szabályozás, a „törvénykönyvekben található jog” mérvadó.¹⁰⁸ Álláspontunk szerint is a befektetők, illetve részvényesek számára garantált jogi védelem tényleges megítéléséhez a szabályozás betartatását szolgáló *intézmények minőségének, hatékonyságának* (és befolyásmentességének) figyelembe vétele is indokolt.

108. *Pistor*: i.m. 94. 74.

HITEL

MAI MAGYAR NYELVEN

„A Hitel 1830-ban jelent meg, meglehetősen nehezen olvasható nyelvezettel. Ezért korunkban sok érdeklődő rövid idő alatt lemond a Hitel elolvasásáról. 2014-ben gróf Széchenyi István szellemi hagyatéka hungarikummá vált, de micsoda hungarikum az, amit az „olvashatatlansága” miatt nem lehet – mint kötelező olvasmányt – a gyermekeink kezébe adni? A Hitel tartalma szerint a reformkori szemlélet programadó műve, a társadalmi változás technológiájának megvalósíthatósági tanulmánya. A Tisztelt Olvasó tapasztalni fogja, hogy ez a mű a ma emberének is szól.

Ami nehéz, de fontos, azzal kapcsolatban feladatunk van! Ennek jegyében írtuk át mai magyar nyelvre gróf Széchenyi István fő művét. Célunk, hogy a következő nemzedékek számára megkönnyítsük a Hitel megértését, és így lerövidítsük Széchenyi gondolatainak kamatozódását. Azok számára készült tehát ez a kötet, akik könnyebb erővel akarják megismerni Széchenyi világát.”

Ára: 4 000 Ft + postaköltség

Postacím: Logod Bt., 1525 Budapest, Pf. 56.,

Telefonszám: 06/1/214-2453, logod@logod.hu

További információ: www.szechenyiforum.hu

TANULMÁNY

A büntető eljárás jogszabályi forrásai Magyarországon a polgári korban

 Antal Tamás habil. egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem (Szeged)

E tanulmány szerzője arra törekszik, hogy a magyar polgári kor, pontosabban a dualizmus évtizedei és a két világháború közötti időszak büntető (korabeli kifejezéssel: bűnvádi) eljárásjogának törvényi és – kiegészítő jelleggel – miniszeri rendeleti formában kibocsátott vagy csupán javaslati szinten megfogalmazott jogforrásainak számba vételével vázlatát adja annak a folyamatnak, amely a szóban lévő jogterület kodifikációját jelentette s eredményezte a 19. század második, majd a huszadik század első felében. Ennek során külön foglalkozik a kizárólag hivatásos bírák és az esküdtszék útján történő jogszolgáltatás eltérő normatív hátterével, valamint az elvetett és az elfogadott tervezetek sajátosságaival.

1. Bevezetés

A kiegyezést követő közjogi reformok sorában a jogszolgáltatási szervezet átalakításának első hulláma 1871-ben, a második 1875-ben befejeződve,¹ a büntető eljárásjogi kodifikációk elől a szervezeti akadályok elhárultak ugyan, azonban a Bűnvádi perrendtartás elfogadására, majd hatályba lépésére a századfordulói mégis várni kellett. Így 1900 januárja előtt igen sajátos módon: részint a bírói gyakorlat, részint miniszeri rendeletek s egy útmutatóul szolgáló kézikönyv formájában szabályozták ezt az eljárást, miközben törvénytervezetek és az országgyűlés elé beterjesztett javaslatok váltották egymást a 19. század utolsó évtizedeiben. Ekként a korszak jogforrási rendszere a bűnvádi eljárás tekintetében oly sajátosságokat rejt, hogy indokolt annak részletes bemutatása az 1896. évi perrendtartás megalkotása előtt és után egyaránt. A másik rendhagyó körülmény, hogy az évtizedes viták után végül elfogadott bűnvádi eljárási kódex a maga teljességében csak másfél évtizedig volt hatályban: a liberális államkon-

cepciót megdőntő első világháború s a részbeni közjogi változások annak több jogintézményét kiszorították az alkalmazhatóság köréből, így a korszak második felében a végrehajtása egyre távolodott az eredeti szövegének garanciális megoldásaitól.

E korban a büntető eljárásjog legmeghatározóbb magyar tudósai Pauler Tivadar, Csemegi Károly, Vargha Ferenc, Balogh Jenő, Finkey Ferenc, Baumgarten Izidor, Irk Albert, Vámbéry Ruzstem, Angyal Pál, Tarnai János, Fayer László és Bernolák Nándor voltak.²

2. Az 1867. évi sajtóesküdtszéki rendelet

A korábbi szakmai diskurzusok figyelembe vételével, döntően az 1843. évi tervezetre és az 1848. évi, Deák Ferenc-féle esküdtszéki rendeletre alapozva,³ 1867-ben megindult az eljárásjogi normaalkotás folyamata: a sajtóvétségi büntetőeljárás regulációja a korszak elején igazságügy-miniszeri rendeletekben ment végbe. Az első ilyen norma az országgyűlésben 1867. március 12-

1. Máthé Gábor: A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása (1867–1875). Budapest, 1982.; Stipta István: A magyar bírósági rendszer története. Debrecen, 1998. 121–133.; Nánási László: A magyar királyi ügyészség története, 1871–1945. Budapest, 2011. 19–77.; Kajár István: A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa – haladás – Magyarország. Budapest-Pécs. 2003. 201–206.
2. Finkey Ferenc: A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete, 1619–1914. (Szerk.: Szathmáry Béla.) Sárospatak, 1948 (2000). 151–158., 165–209.
3. Both Ödön: Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. áprilisi esküdtszéki rendelet. In: Uő.: Reform és forradalom. Közreadja: Ruzsoly József és Antal Tamás. Szeged, 2009. /A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 26./ 83–131.; Elemér Balogh: Die ungarische Strafrechtskodifikation im 19. Jahrhundert. Berlin, 2010. /Rechtsgeschichte und Rechtsgeschehen 12./ 1–18.

én házhatározattá emelt miniszteri előterjesztés volt, melyben először fejeződött ki annak gondolata, hogy a megváltozott közjogi viszonyokhoz az 1848. évi *sajtótörvénnyel bevezetett* sajtóesküdszéki eljárás azzal a változtatással volna igazítandó, hogy az esküdszékeket nem minden törvényhatóságban, hanem csupán a kerületi táblák székhelyein és Pesten kellene működtetni.

Az *esküdszéki eljárást* szabályozó, Horvát Boldizsár jegyezte „nagy rendeletet” 1867. május 17-én hirdették ki, hatályba pedig júniusban lépett: ezzel létrejött egy provizórikusnak szánt, ám mégis 1900. január 1-jéig alkalmazott különleges jogi norma, amely egyben az első, jogszabályilag kvázi „kodifikált” büntető eljárásjogot is jelentette a polgári Magyarországon.⁴ A kormány célserűségi és centralizációs szempontokat követett, mivel minden törvényhatóságban esküdszéket működtetni személyileg már eleve illuzórikus volt, a sajtóvétségek száma sem emelkedett túl magasra, a bírói tanács tagjait pedig ekkor még a kormányzat nevezhette ki. Az új rendelet az 1848. évin alapult eltérve néhány vonásában: pl. elhagyta a vádesküdszéket, megváltoztatta a szavazati arányokat (8-ról 7-re csökkentette a bűnösség megállapításához szükséges vétumokat), mellőzte a kötelező védelmet, de ettől még nem volt önkényes eszköz a sajtószabadság felett.

Az 1848. évit inkább pragmatikusan finomító, mint annak erőnyeit elvető 1867. májusi rendelet azonban nem bizonyult elegendőnek. Miután 1848-ban csupán egyetlen eljárást tartottak (Pozsonyban), annak hiányai sem világlottak elő, azonban a kiegyezés utáni évek hamar megmutatták az előbújjó gyakorlati hiányosságokat. Ezután az igazságügy-miniszterek rendezték, árnyalták az egyes életre hívott intézményeket: már 1867 júliusában megjelent az első pótrendelet, majd pedig 1868 májusában a második az előző kettő kiigazítása végett.⁵

A további években mintegy húsz olyan rendelet keletkezett, amely a tárgyalat szabályozás körébe esett. Számos probléma merült fel a nyomozati feladatokat teljesítő vizsgáló bírák, s a vizsgálat eredményét értékelő közvádlók jogainak gyakorlása körül. Részletezendőnek mutatkozott a magán- és a közvádló eljárásjogi

helyzetének pontosítása s az egymáshoz viszonyított szerepük tisztázása. Szó volt a kiegészítésekben a büntetés végrehajtásának intézményi szabályozásáról is: e klauzulákat leginkább 1868 folyamán alkották meg. A szoros értelemben vett esküdszéki eljárást a későbbi korrekciók érintetlenül hagyták, csupán a bírói tanács joghelyzetének részletezése látszott szükségesnek.⁶

Az első öt év átmeneti megoldásai után 1872-től külön miniszteri rendelet határozta meg azon *kiemelt hatáskörű törvényszékeket*, melyek kebelében esküdszék is működött, 1893-tól pedig az újonnan megszervezett ítéltáblák székhelyein (11 városban) funkcionáltak a *jury*-k.⁷

Az 1867–68. évi szabályozás hatálya Erdélyre nem terjedt ki, ezért ott csak az 1871. május 14-én kiadott két jogforrás teremtetette meg a számon kérhető sajtószabadságot; az első az esküdszékek bevezetéséről, a második az *erdélyi sajtóesküdszékek* működéséről szóló, az 1867. évi Magyarországra alkotott norma szövegét követő igazságügyi miniszteri rendelet volt. A sajtóbírórság székhelyeül Marosvásárhelyt jelölték ki.⁸

A sajtóvétségek elbírálása Magyarországon igencsak kaleidoszkópikus képet mutatott a századfordulói: ugyanis a Királyhágón túli területeken az 1852. évi osztrák sajtórendtartás volt hatályban esküdszékekkel, Fiumében ugyanez esküdszék nélkül, a Határőrvidéken az 1862. évi osztrák sajtórendtartás, az ország többi részében pedig az 1867-ben vagy az 1871 májusában kibocsátott igazságügy-miniszteri rendeletek voltak irányadók.⁹

Az esküdtbíráskodást nagy várakozás előzte meg, amelyet vegyes értékelések követtek. Az elméleti jogászok pozitívan, a gyakorló jogászok kritikusan nyilatkoztak az intézményről. Még az esküdszéki reform életbeléptetése előtt, 1898-ban panaszkodott is Finkey Ferenc, miszerint „a jury 30 éves fennállása dacára sem tudott nálunk valami nagy népszerűséghez jutni, s még ma is a nagyközönség előtt meglehetősen idegen intézményként tűnik fel”. Ennek okát abban látta, hogy az esküdszékek hatáskörét szűkre szabták, és az országban csak tizenegy városban működtek. Bár a *jury* híve volt, a sajtóesküdszéket inkább politikai, mint jogi intézménynek tartotta.¹⁰

4. 1867. május 17-én 307. sz. igazságügyminiszteri rendelet a sajtóvétségek felett ítéendő esküdszékek felállítására. In: Magyarországi rendeletek tára (továbbiakban: MRT), 1867. II. kiadás, Pest, 1871. 89–115.; *Réső Ensel Sándor*: Az esküdszék Magyarországon. Pest, 1867. 189–212.

5. A m. kir. igazságügyminiszternek 1867. július 25-én 307. számhoz kelt pótrendelethe [...]. In: MRT 1867. II. kiadás, Pest, 1871. 242–248., a m. kir. igazságügyminiszternek 1868. évi május 15-én 480/eln. sz. alatt kelt rendelete [...], mellyel a sajtóügyi rendelet és a sajtóügyi pótrendelet némely szabálya magyarátzatik. In: MRT 1868. III. kiadás, Pest, 1884. 184–185.

6. *Révész T. Mihály*: A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon, 1867–1875. Budapest, 1986. 43–50., 183–227; *Antal Tamás*: Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdszék. Szeged, 2006. /Dél-alföldi évszázadok 23./ 185–207.

7. *Antal*: i. m. (6. jz.) 190–191.

8. A m. k. igazságügyminiszternek 1871. május 14-én 1498. eln. sz. a kelt rendelete [...] az esküdszéki eljárásnak Erdélybe való behozatala iránt. In: MRT 1871. Pest, 1872. 183–186., a m. kir. igazságügyminiszternek 1871. május 14-én 1498. eln. sz. alatt kelt rendelete a marosvásárhelyi sajtóbírórság előtt követendő eljárás iránt. In: MRT 1871. Pest, 1872. 186–214.

9. Részletesen lásd *Ödöfi Miksa*: Sajtóeljárásunk és annak fejlődése. Budapest, 1903.; *Sarlós Béla*: A sajtószabadság és eljárási biztosítékainak fő vonásai. In: Jogi történeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései. Szerk.: Both Ödön, Csizmadia Andor, etc. Budapest, 1968. 193–204.; *Karel Malý*: Megjegyzések a sajtószabadság érvényesüléséről a dualizmus korában. In: Jogi történeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései. Szerk.: Both Ödön, Csizmadia Andor, etc. Budapest, 1968. 205–212.

10. *Finkey Ferenc*: Az esküdszék a magyar büntető eljárásban. In: Jogtudományi Közlöny, 1898. november 4. (44. sz.) 309. Vö. *Finkey Ferenc*: Tanulmányok esküdtbírórságaink három éves működéséből. In: Jogtudományi Közlöny, 1903. március 13. (11. sz.) 94., március 20. (12. sz.) 101–102.

3. A bünvádi eljárás ideiglenes szabályozása (a „Sárga Könyv”)

Az 1871. évi törvénykezési szervezeti reformok hatálya lépésével csaknem egy időben Bittó István igazságügy-miniszter 1872. február 29-i keltezéssel terjesztette elő a *törvényszékek illetőségéhez tartozó bünvádi eljárás ideiglenes szabályozásáról* szóló törvényjavaslatát az országgyűlésben, amely az 1388. számon került az 1869-ben megválasztott képviselőház irományainak jegyzékébe. Noha ezt a 118 §-os javaslatot előzetesen véleményezendő egy kilenc tagú bizottság kiküldése mellett döntött a képviselőház március 6-án (amely teljesítette is a feladatát), az országgyűlés közelgő feloszlása miatt a plénumon mégsem tárgyalhatták.¹¹ Immár csak a pesti királyi tábla területére korlátozva 1873. január 13-án Pauler Tivadar ismét benyújtotta ezen ideiglenesnek szánt szabályokat, ám a tárgyalásukra ezúttal sem került sor.¹²

A Csemegi Károly által szerkesztett javaslat közjogilag így jogalkotási eredménynek nem volt tekinthető, hiszen még a képviselőház sem vitatta meg, ennek ellenére Bittó „figyelembe vétel és egyöntetű eljárás” végett megküldte azt az újonnan szervezett elsőfokú bíróságoknak, pontosabban a pesti tábla területén lévő királyi törvényszékeknek és az ügyészségeknek; majd ez az ítéletábra 1874-ben, a Magyar Királyi Curia pedig – a Büntető törvénykönyv elfogadására is tekintettel – 1878-ban az ideiglenes alkalmazását jóváhagyólag akceptálta. A még 1872-ben kinyomtatott és *kézírásként* közreadott, a kiküldött bizottság által korrigált szövegű javaslat – a borítója után „Sárga Könyv” néven – vált a bírói gyakorlat részévé¹³ az anakronisztikus *Ideiglenes törvénykezési szabályok* (1861) vagy Pauler egyébként kitűnő *Büntetőjogtana*¹⁴ és tényleges törvények helyett.

E provizórikusnak szánt „jogforrás” – mely szokásjognak sem volt tekinthető, legfeljebb egy konszenzusos gyakorlat nehezen elfogadtatott alapjának – végül 1900. január 1-jéig, vagyis a Bünvádi perrendtartás hatálya lépésének időpontjáig „helyettesítette” a kodifikált büntető eljárási kódexet Magyarországon. Az országgyűlés elé terjesztett változatát egyébként egy részletes miniszteri indoklás egészítette ki, amely kelendő betekintést ad a korabeli bünvádi és büntető bírósági viszonyokba. A Ráth Mór-féle nyomtatásban összesen

122 §-ból álló szöveg tíz fejezetre oszlott, és elviekben csak a törvényszékek előtti bünvádi eljárásra terjedt ki az alkalmazhatóságának köre azzal, hogy a sajtóvétségek elbírálásakor (azaz a már említett esküdtbírói perekben), továbbá a rögtönbíróóságok előtt¹⁵ nem volt irányadó.

A *járásbíróóságokra* sem tartalmazott kifejezett szabályokat. A járásbíróóságok előtti bünvádi és kihágási eljárás vázlatát végül egy önálló, 111 §-t számláló igazságügy-miniszteri rendelet tárgyalta, melyet 2265/1880. számon bocsátott ki Pauler Tivadar.¹⁶ A közigazgatási közegek előtti kihágási eljárást a 38.547/1880. számú belügyminiszteri rendelet írta körül.¹⁷

A *Sárga Könyv* I. fejezetében (1–6. §§) az inkvizitórius eljárást meghatározó officialitás és kivételei szerepeltek, a II. fejezetében (7–18. §§) pedig a területi illetőségről, szükség esetén az eljáró bíróság kijelöléséről, továbbá a tárgyi és a személyi hatály némely kérdéseiről, valamint a bíró kizárásáról esett szó. Az utóbbi tekintetében érdekes jogtechnikai megoldással az 1868. évi Polgári törvénykezési rendtartás vonatkozó szakaszaira utalt vissza, a hatásköri kérdésekben pedig az elsőfokú bíróságok szervezéséről szóló 1871: XXXI. tc.-re.

A III. fejezet (19–32. §§) *előnyomozás* címmel a büntető és a közigazgatási hatósági közegeket terhelő fellejtési és nyomozási kötelezettség intézményeit tartalmazta. A közbiztonsági szervek előnyomozási tevékenységét a helyszínen megjelenő királyi ügyész vagy járásbíró felügyelte, a kényszerintézkedések alkalmazásáról pedig első sorban a vizsgálóbíró intézkedett. A javaslat a jegyzőkönyvek szerkesztésére is előírt normákat. A IV. fejezetében (33–53. §§) a *vizsgálati szakaszról* s a már említett vizsgálóbíróról rendelkezett. A feladata – az előnyomozási adatokat is figyelembe véve – az ügyész által beterjesztett előzetes vád alapján a tényállás minden irányú felderítése, s az ehhez szükséges egyéb eljárási cselekmények teljesítése volt. E fejezet tartalmazta a terhelt idézésének, a tetten ért elkövető elfogatásának, valamint a mulasztásnak és a vizsgálati fogságnak a szabályait is.

Az V. fejezet (54–67. §§) a bírói szemlérlől és a szakértők igénybe vételének, valamint a szakértői vélemény követelményeinek meghatározásáról rendelkezett, míg a VI. fejezet (68–73. §§) a *kényszerintézkedések* közül a házkutatás, a személymotoszás és a foglalás klauzuláit

11. Az 1869. évi április hó 20-ra hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. Pest, 1872. XV. kötet, 1388. és 1389. sz., 119–155., XVI. kötet, 1454. sz., 288–310.

12. Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. Buda, 1873. III. kötet, 215. sz. 318–347.

13. Az igazságügy-miniszter által javaslatba hozott szabályok a bünvádi eljárás egyöntetűsége tárgyában. Ráth Mór kiadványa, Pest, 1872.

14. Az 1861. évi Itsz. II. főresz, 1–9. §§.; Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. Pest, 1864–65. II. könyv, 283–530.

15. A rögtöntérlő bíróságok a statáriumok időszakának jellemző szervei voltak. 1849-ben még törvényben („Vésztörvény”: a rögtöntérlő hadi s polgári vegyes bíróságok felállítása, szerkezete, eljárása, s ítéletek alá tartozó esetek meghatározása tárgyában), később miniszteri rendeletekben volt szokás a működésüket rendkívüli vagy hadiállapot eseten kihirdetni. 1872-ben a m. kir. igazság- és belügyi minisztereknek 1868. évi nov. hó 5-én kelt, Magyarország valamennyi törvényhatóságához címzett rendelete állt hatályban, mellyel a legfelsőbb helyen jóváhagyott új „rögtön-bíróági szabályok” közöltettek. In: MRT 1868. Pest, 1868. I kötet, 520–533.

16. A m. kir. igazságügy-miniszternek 2265. számú rendelete a királyi járásbíróóságok hatásköréhez utalt vétségek és kihágások eseteiben követendő eljárás tárgyában. In: MRT 1880. Budapest, 1880. 937–975.

17. A magyar királyi belügyminiszternek 38.547. számú körrendelete a magyar büntető-törvénykönyvek végrehajtása tárgyában. In: MRT 1880. Budapest, 1880. 629–669.

határozta meg. A tanúk kihallgatásáról és esküjéről a VII. fejezet szólt (74–77. §§), amely egyben a bizonyítékok bizonyító erejének értékelését a bíróság megítélésére bízta.

A VIII. fejezetben (78–86. §§) a *vád alá helyezés* vagy az eljárás ügyész általi megszüntetésének szabályai szerepeltek. Tettenerésnél, valamint, ha a vádlott beismerésben volt, a rendes vádemelés mellőzésével a végtárgyalásra való közvetlen idézésnek volt helye, melyről a bíróság maga határozott (IX. fejezet, 87–90. §§). A törvényszék előtti *végtárgyalás* részleteiről: annak előkészítéséről és menetéről, a vádlott, a védő s az ügyész egyes jogairól és kötelezettségeiről, a perbeszédekről, a határozatokról, továbbá a fellebbezés bejelentéséről s annak jogi hatásairól a X. fejezet (91–122. §§) szólt.

Az ideiglenes, ámbátor huszonhét évig *de facto* használt javaslat szövege az egész büntető eljárás elveként a vizsgálati, az eljárás alakisága tekintetében pedig a vádrendszert követte. Mellőzte a részletes bizonyítási szabályokat, a véghatározatnak csak a felmentő vagy a bűnösséget megállapító formáját tartalmazta, a károsult személy fellebbezési jogát korlátozta, ugyanakkor kötelezővé vált általa a nyilvános és szóbeli bírósági tárgyalás, valamint átláthatóbbá igyekezett tenni a perorvoslatok körét. Mindezek nyomán a dualizmus kora első felének magyarországi büntető pereit nem törvényi szintű egységes eljárási jogszabályok, hanem az 1880:XXXVII. tc. alapján¹⁸ – a szükséghez képest rész kérdésekben időről-időre alkotott – egyes törvények¹⁹ és miniszteri rendeletek²⁰ s több konszenzusos megoldás: kezdetben az 1861. évi *Ideiglenes törvénykezelési szabályok* és Pauler Tivadar tankönyve, majd a „Sárga Könyv”, továbbá a közzétett *döntvényekben* is megmutatkozó bírói gyakorlat, illetve 1891-től az ítéletáblai *teljes ülési (jogegységi) határozatok* (1890: XXV. tc.) szabályozták.²¹

4. Folytatódó kodifikáció: az újabb törvénytervezetek

A magyar Büntető törvénykönyv (1878:V. tc.) sikeres kodifikációja után az igazságügyi minisztérium megbízásából Csemegi Károly elkészítette a törvényszékek előtti bűnvádi eljárás újabb tervezetét is, amelyet a *Jogtudományi Közlöny* mellékleteként tártak a jogászság elé 1882-ben.²² A 688 §-ra tagolt törvénytervezet feletti szakmai diskurzusok, nemkülönben egy igazságügyi-miniszteri ankét határozmányai nyomán Csemegi azt részben átszerkesztette; e második, 675 §-os változatot is közzé tették 1886-ban.²³ E tervezetek az egész *törvényszéki bűnvádi eljárás* menetét törekedtek átfogni, ezért immár a jogorvoslatokra és a jogerős büntetések végrehajtására irányuló fejezeteket is tartalmazták. A járásbíróóságok hatáskörébe utalt büntetendő cselekmények iránti eljárásról viszont külön perrendtartás készült volna.

Az így tervezett büntetőeljárás az elkülönülő előnyomozással és az elővizsgálattal vette volna kezdetét, mely utóbbinál tárgyalták a bizonyítékokat: a bírói szemlék s a nevesített szakértői vizsgálatok mikéntjét, a házkutatás és a foglalás szabályait (érintve a tárgyi s az okirati bizonyítási eszközöket), valamint a tanúk kihallgatását. Szintén itt foglalkoztak többek között az előzetes fogva tartással (vizsgálati fogsággal), a terhelttel való bánásmóddal, illetve annak kihallgatásával.

A tervezetek szerinti megosztott, igen bonyolult vádemelési eljárásban a köz- vagy magánvádló indítványa alapján, a terhelt meghallgatása után, a *vád alá helyezés* tényét a törvényszéki vádtanács mondta volna ki, amely elutasítása esetén felfolyamodásnak lett volna helye a királyi tábla vádtanácsa elé. Ez utat nem kellett végigjárni „tettenkapás” esetén.

A kizárólag szakbírák előtt folyó elsőfokú főtárgyalás előkészítése, valamint menete, illetve esetleges félbeszakítása és elnapolása voltak a tervezetek szövegének

18. (38. §) „Addig, míg a büntető eljárás külön törvény által szabályoztatik, az e részben eddig fennálló törvények, rendeletek szabályok és törvényes gyakorlat a következő szakaszokban [39–47. §§] foglalt változtatásokkal érintetlenül hagyatnak.”

19. Pl.: az elsőfolyamodású bíróságok rendezéséről szóló 1871:XXXI. tc. és a királyi ügyészségről szóló 1871:XXXIII. tc., valamint a magyar büntető-törvénykönyvek életbeléptetéséről alkotott 1880:XXXVII. tc. és a fellebbviteli bíróságok szabályozásáról rendelkező 1883:VI. tc., továbbá a hamis vagy vétkes gondatlanságból származott bukás esetében követendő eljárásról szóló 1874:XXII. tc., a határ- és fölmérési jelek büntetőjogi védelméről szóló 1891:XLI. tc., a budapesti királyi büntető törvényszék felállításáról rendelkező 1895:XLIV. tc.

20. Pl.: Igazságügyministeri rendelet a bírói ügyvitel tárgyában [kihirdetve 1869. május 1-jén]. In: MRT 1869. II. kiadás. Pest, 1872. 393–439.; a m. kir. igazságügyministernek 1874. évi október 15-én 3436/I.M.E. sz. alatt kelt rendelete a bírói ügyvitel tárgyában. In: MRT 1874. II. kiadás. Budapest, 1891. 495–564.; a m. kir. igazságügyministernek 3274/I.M.E. sz. rendelete a bírói ügyviteli szabályoknak módosítása és kiegészítése tárgyában. In: MRT 1881. Budapest, 1881. 1444–1459.; a m. kir. igazságügyministernek 4291/I.M.E. számú rendelete a bírói ügyviteli szabályok kiadása tárgyában. In: MRT 1891. Budapest, 1891. 935–1089.; a m. kir. igazságügyministernek 5206/891. sz. rendelete az 1891. évi [...] bírói ügyviteli szabályok módosítása és kiegészítése tárgyában. In: MRT 1892. Budapest, 1892. 1178–1181.

21. *Fayer László*: A magyar bűnvádi eljárás mai érvényében. Budapest, 1887., *Fayer László*: Bűnvádi eljárás a törvényszék előtt. Szokásjogi forrásból. Budapest, 1885.; *Stipta István*: A tiszaszlári per és a korabeli büntető eljárásjog. In: Jogtörténeti Szemle, 2012. 4. szám. 22–34.; a jogegységi határozatról lásd *Antal Tamás*: A Szegedi Királyi Ítéletábla története 1890 és 1914 között. Budapest–Szeged, 2014. /Bíróságtörténeti könyvek. Fejezetek a Szegedi Ítéletábla történetéből I./ 67–70., 100–103.; egyéb jogforrásokról ír: *Nánási*: i. m. (1. jz.), 77–87.

22. Magyar bűnvádi eljárás a törvényszékek előtt. A m. k. igazságügyminiszter megbízásából készítette Csemegi Károly. Melléklet a Jogtudományi Közlönyhöz. Budapest, 1882.

23. Magyar bűnvádi eljárás a törvényszékek előtt. A m. k. igazságügyminiszter megbízásából készítette Csemegi Károly. Második – részben az igazságügyminiszteri enqué határozatait alapján átdolgozott kiadás. Budapest, 1886.

hangsúlyos részei, melyeket a rendes perorvoslatokról – konkrétan a fellebbezésről és a rendes semmisségi panaszról – szólók követtek. E vonatkozásban a tervezetek a címükkel ellentétben az ítéletábla előtti eljárást is szabályozták; a perújítást és a koronaügyész által a törvény egységes alkalmazása végett benyújtható semmisségi panaszt – a rendkívüli jogorvoslatokat – önálló fejezetekben tartalmazták. A Csemegi-féle tervezetek inkorporálták a makacssági – mai terminológiával: az ismeretlen helyen tartózkodó terhelttel szembeni – külön eljárást a jogszerűtlenül távollévők és a szökevények ellen, illetve a kegyelmi tanácsot mint a halálbüntetés legfelsőbb kegyelemből való átváltoztatása érdekében előzetesen eljáró szervet, továbbá büntetés-végrehajtási klauzúlákat is meghatároztak.

Végül azonban a progresszív mivoltuk ellenére egyikük sem nyert kellő szakmai és politikai támogatást; részben az eltúlzottnak ítélt vádelvűséget, részint a jogorvoslatokat érték erős kritikák.²⁴ Ekként Fabiny Teofil igazságügy-miniszter – az előző tervezetek figyelembe vételével, Wlassics Gyula, Tarnai János és Schédius Lajos munkájaként²⁵ – csupán az 1887-ben összeült új országgyűlésen terjesztett elő törvényjavaslatot a *magyar bűnvádi eljárásról* 1888. december 10-i keltezéssel, amely a tudományos igénnyel fogalmazott hivatalos indokolásával együtt a 357. sorszámon került a képviselőházi irományok közé. E 484 §-ból álló szerkezet abban haladta meg az előzőket, hogy formailag a teljességre törekedett: immár részletesen rendelkezett a per- és jogorvoslati eljárások menetéről, valamint *ius specialis*-ként magában foglalta a járásbíróság előtti per részletszabályait is.²⁶ Mindezek ellenére érdemi vita e javaslat esetében sem történt.

5. A Bűnvádi perrendtartás (1896:XXXIII. tc.)

A bűnvádi eljárás 1880–1886. évi, Csemegi Károly-féle kodifikációjában az esküdtszék még nem szerepelt, miként a Fabiny Teofil által 1886-tól előkészített és 1888 decemberében beterjesztett javaslatban sem. Ezt Szilágyi Dezső, az elszánt igazságügyi reformer²⁷ kifejezetten az *esküdtszékek mellőzése* miatt vonta vissza, majd az ő megbízásából Schédius Lajos készítette el az esküdtbíróági eljárás első tervezetét 1890-ben.

Szilágyi a beérkezett véleményeket is figyelembe veendő, Balogh Jenő miniszteri államtitkárt és egyetemi magántanárt bízta meg az egész perrendtartás új előadói tervezetének megalkotásával. A tervezetet szaktanácskozás elé terjesztették 1892-ben, mely befejeztével hattagú szövegező bizottság alakult Szilágyi vezetésével a kor kiemelkedő szakembereiből: a hat hónapig működő bizottságban részt vett Balogh Jenő, Battlay Imre, Chorin Ferenc, Schédius Lajos, Vargha Ferenc és Wlassics Gyula.²⁸ A végleges szöveg 1893 áprilisára készült el; döntően Balogh munkáját és szaktudását dicsérte. Átdolgozták a korábbi javaslat indokolását is hozzáigazítandó az új tervezethez. Végül a törvényjavaslatot Erdély Sándor igazságügy-miniszter terjesztette az Országgyűlés képviselőháza elé 1895. május 4-én.²⁹

Az *igazságügyi szakbizottság* véleményes jelentésében a javaslatról és az esküdtszékek átszervezéséről elismerőleg szólt. Hangsúlyozta: „alig tartható fenn az az állapot, hogy azon törvények, melyek hivatása a társadalom jogrendjét és fennállását biztosítani, az állampolgárok teljes kizárásával kezeltessenek, hivatásszerű bírák zárt testülete által”.

Hosszas előkészület után a Bűnvádi perrendtartás (Bp.) országgyűlési plenáris vitája 1896. szeptember 3-án kezdődött a képviselőházban, ahol az igazságügyi bizottság előadója, Chorin Ferenc expozéja nyitotta az általános vitát. A javaslat elveiül jelölte meg a vádrendszert, a szóbeliség és közvetlenség érvényre juttatását, a nyilvánosságot, valamint a terhelt jogainak biztosítását, a jogorvoslatok lehetőségét és az esküdtszék oly szabályozását, mely hatáskörébe utalta a nem csupán nyomtatvány útján elkövetett, hanem a súlyos beszámítás alá eső bűncselekmények feletti ítélezést is. A legfontosabb változtatásnak az új esküdtszéket tartotta: „esküdtbíróság nélkül a bűnvádi eljárás alkalmazására hivatott bírói szervezetet helyesen konstruálni nem lehet”. A korábbi sajtóesküdtszékekkel kapcsolatban kiemelte: „csak egész kielégítően működtek, midőn az állam vagy a nemzet ellen intézett büntény megtorlásáról volt szó, de működésük ellen sok – s hozzáteszem alapos – kifogás emeltetett a rágalmozási és becsületsértési ügyekben.” A laikusság másik formáját: a járásbíróságokon a német mintájú „népbíró ülnökök” netaláni behozatalát (*Schöffengericht*)³⁰ viszont nem tartotta Magyarországon sem célszerűnek, sem szervezetenként helyeslendőnek.

24. *Erdei Árpád*: Csemegi Károly, a büntetőeljárás jog művelője. In: A praxistól a kodifikációig: Csemegi Károly emlékére (1826–1899). Szerk.: Mezey Barna. Budapest, 2001. 37–45.

25. *Finkey*: i. m. (2. jz.), 180.

26. A magyar bűnvádi eljárás törvényjavaslata. A képviselőház elé terjesztette Fabiny Teofil m. kir. igazságügyminiszter. Budapest, 1889.

27. *Stipta István*: Szilágyi Dezső és az igazságügyi modernizáció. In: Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában. Szerk.: Csibi Norbert, Domaniczky Endre. Pécs, 2004. 137–152.; *Antal Tamás*: Szilágyi Dezső igazságügyi reformjairól (1890–1900). In: Jogtörténeti tanulmányok VIII. Szerk.: Kajtár István, etc. Pécs, 2005. 9–28.

28. *Finkey*: i. m. (2. jz.), 176–180., 194–209.

29. *Finkey Ferenc*: A magyar büntető perjog tankönyve. Budapest, 1916. 58–59.; *Bónis György* – *Degré Alajos* – *Varga Endre*: A magyar bíróági szervezet és perjog története. Zalaegerszeg, 1996. 246–252.; *Nánási*: i. m. (1. jz.), 112–115., 119–121.; *Stipta*: i. m. (1. jz.), 133–136.

30. *Ruszoly József*: Európai jog- és alkotmánytörténelem. Szeged, 2011. /Pólay Elemér Alapítvány/ 506–507., 560.; *Fayer László*: Reform-mozgalmak az esküdtszéki intézmény terén. In: Magyar Themis, 1871. december 5. (5. sz.) 37., 1872. január 30. (5. sz.) 38–39., február 27. (9. sz.) 72–73.; *Fayer László*: A „Schöffengericht” kérdésének legújabb stádiuma. In: Magyar Themis, 1872. augusztus 20. (34. sz.) 284.; *Fayer László*: A Schöffengericht jelenlegi állása Németországban. In: Magyar Themis, 1873. október 23. (46. sz.) 351–352., november 6. (48. sz.) 367–368.

A Bp. gyors és kifejezetten konstruktív részletes vitája 1896. szeptember 9-én kezdődött, a képviselőházi harmadszori olvasatra pedig már 12-én sor került. A Főrendi házban 1896. szeptember 19-én Erdély Sándor a képviselőház szövegezése szerint ajánlotta a javaslatot elfogadásra. A rövid vitában egyedül gr. Zichy Nándor szólalt fel, aki nem tartotta szerencsésnek a „jury-igazságszolgáltatás” Magyarországon való bevezetését a nemzetiségi arányok és a magyarság helyenkénti alulreprezentáltsága miatt. Ugyanis az esküdtstízt kizárólag olyan állampolgárokból összeállítani, akik értik a magyar nyelvet, a többiek pedig kizárni, szerinte veszedelmes volt. Mégis, a perrendtartás progresszív és szükséges volta miatt *en bloc* elfogadásra ajánlotta a javaslatot. Indítványával egyetértve, a Bp. szövegének mind az 592 §-át a főrendek egyszerre, részletes vita nélkül fogadták el.³¹

Az első magyar Bűnvádi perrendtartást az 1896: XXXIII. tc. formájában ez év december 22-én hirdették ki hivatalosan. A jogszabályt az 1897:XXXIV. tc. léptette hatályba 1900. január 1-jével. Jellegét és a jogintézményeit tekintve az 1876. évi német (birodalmi) büntető perrendtartás és közvetve a francia *Code d’Instruction Criminelle* (1808),³² valamint az 1873. évi osztrák perrendtartás hatását tükrözte;³³ az akkuzatórius és az inkvizitórius eljárás, illetve pervitel intézményeit vegyesen alkalmazta. Színvonala megfelelő volt ahhoz, hogy a polgári társadalmat szolgálva fél évszázadig állhasson hatályban.

A Bp. eredeti *szerkezete* harminckét fejezetre tagolódott. A bevezető, nem alapelveket tartalmazó, hanem a terheltről és a vádról általában rendelkező fejezet után a bírói hatáskör és az illetékesség, majd a királyi ügyészség, a vád (köz-, magán- és pótmagánvád), a védelem, az inkompatibilitási okok és a bíróság határozatainak közös szabályai következtek.

Az eljárás dinamikáját a VIII. fejezettől tárgyalta részletesen: a nyomozás, a vizsgálat, a terhelt hatóság elé rendelése és kihallgatása, illetve az alkalmazható kényszerintézkedések típusai szerepeltek egymás után. Az utóbbiakba különösen az előzetes letartóztatás, a vizsgálati fogság, a lefoglalás, a házkutatás és a személymotoszás tartozott. A bizonyítási eszközöket a XIII.

és a XIV. fejezetek ismertették: a tanúk vallomását, az okiratokat, a különféle bírói szemléket és a szakértői véleményeket.

A főtárgyalás előkészítésének teendőiről a XVI. és a XVII. fejezet szakaszai írtak. A hivatásos bírák előtti, elsőfokú *törvényszéki főtárgyalást* a XVIII., az *esküdtbírság előtti* pedig a XIX. fejezet szabályozta³⁴ – ideértve különösen a pervezetést, a bizonyítási eljárást, a perbeszédet, a határozathozatalt, a határozatok közlését, a jegyzőkönyv-szerkesztést, valamint a főtárgyaláson elkövetett bűncselekmények üldözését. A két tárgyalási forma hatásköri elkülönítését az említett 1897: XXXIV. tc. végezte el.

A perorvoslatokról a Bp. XX. és a XXI. fejezete szólt: a végzések elleni felfolyamodásról, a rendes bírósági ítélettel szembeni fellebbezésről, az esküdtbírság végző döntését támadó semmisségi panaszról, a jogegység érdekében emelt jogorvoslatról és az elírást tartalmazó határozatok kijavításáról, valamint az újrafelvételről.

A következő fejezetek némely *külön eljárásokról* (mint a makacssági eljárás és a kiadatás), továbbá az igazolásokról, a bűnügyi költségek viseléséről és a magánjogi igényről rendelkeztek. A büntetések (a halálbüntetés, a szabadságvesztés, a pénzbüntetés és a megítélt magánjogi igény) végrehajtásának klauzulái is a perrendtartásba kerültek (XXVIII. fejezet).³⁵ A kódex részben eltérő normákat tartalmazott a *járásbírságok* előtti büntető perekre: az eljárás megindításának, a terhelt joghelyzetének, a tárgyalásnak és a perorvoslatnak a törvényszékitől eltérő szabályaira vonatkozóan (XXIX. fejezet). Szintén önállóan rendelkezett – a továbbra is külön kezelt – *sajtvétségi eljárásról*, valamint gondoskodott az ártatlanul elszennvedett joghátrányok kellő ellentételezéséről (XXX., XXXI. fejezetek). Az utolsó szerkezeti egységet a záró- és az átmeneti határozatok alkották.³⁶

A Bp. két nagyobb kérdést hagyott nyitva: a bíróságok hatáskörének megállapítását és a kiterjesztett hatáskörű esküdtbírságok szervezését. E két kisebb törvény első tervezetét még Szilágyi megbízásából Battlay Imre készítette el 1894-ben, majd az egészet újra szövegezték. Végül két szaktanácskozmányi bírálat után szintén Balogh Jenő akadémikus alkotta meg mindkét

31. Az országgyűlési vitáról részletesen lásd: *Antal*: i. m. (6. jz.), 223–229.

32. *Ruszoly*: i. m. (30. jz.), 449–450., 560.; *Badó Attila*: Az igazságszolgáltató hatalom függetlensége és a tisztességes eljárás. Szeged, 2013. /A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 47./ 145–146. p.

33. *Wilhelm Brauner*: Osztrák alkotmánytörténet napjainkig (Friedrich Lachmayer grafikáival). Fordította: Kajtár István. Pécs, 1994. 217–218., 222–223.

34. *Csizmadia Andor*: Az esküdtbírság Magyarországon a dualizmus korában. In: Jogtörténeti tanulmányok I. Budapest, 1966. 131–148.; *Lányi Tamás*: Az esküdtbírság intézményének megvalósulása Magyarországon. In: Eckhart Ferenc emlékkönyv. Szerk.: Mezey Barna. Budapest, 2004. 242–263.; *Vargha Ferenc*: Az esküdtstízt. Budapest, 1905. (Különnyomat a Jogtudományi Közlönyből. Eredeti közlés: Jogtudományi Közlöny, 1905. március 31., április 7., április 14., április 21.); *Fayer László*: Az esküdtstízt védelme. In: Jogtudományi Közlöny, 1905. április 28. (17. sz.) 141–146.; *Bleuer Samu*: Az esküdtbírsági rendszer hiányai. In: Magyar Jogászegyleti Értekezések 235. Budapest, 1904. 4–10. Hozzászólók: *Edvi Illés Károly* 13–15., *Zsitvay Leo* 16–20., *Bródy Ernő* 21–24.

35. *Mezey Barna*: A bírói szervezet átalakítása és a büntetés-végrehajtási intézetek a 19. században. In: Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról. Szerk.: Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2011. 101–109.; *Lőrincz József* – *Nagy Ferenc*: Börtönügy Magyarországon. Budapest, 1997. 33–37.; *Meznerics Iván* – *Torday Lajos*: A magyar közigazgatás szervei, 1867–1937. Budapest, 1937. 416–420.

36. Az eljárás ismertetéséről lásd *Antal Tamás*: A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1914 és 1921 között. Budapest–Szeged, 2015. /Bíróságtörténeti könyvek. Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből II./ 113–132.

37. *Finkey*: i. m. (29. jz.), 60.

javaslatot. Ezeket terjesztette 1897 márciusában Erdély Sándor az országgyűlés elé.³⁷

Az egyikük, a Bp.-t *hatályba léptető jogszabály*, a már hivatkozott 1897:XXXIV. tc. volt, amely a bírói tanácsok és a törvényszéki vádtanácsok tagjainak számáról, a járásbíróságok mellé beosztott ügyészégi megbízottakról, a rendes és az esküdtbíróságok, valamint némely közigazgatási szervek hatáskörének részletes elhatárolásáról; továbbá fegyelmi jellegű kérdésekről, a bűnügyi nyilvántartásról, valamint arról rendelkezett, hogy mely jogszabályok veszítették hatályukat. Az olyan részkérdésekkel, mint például a bírói ügyviteli szabályok módosítása, miniszteri rendeletek foglalkoztak. A törvénykönyv tudományos, pragmatikus szakmai kommentárját Balogh Jenő mellett Edvi Illés Károly és Vargha Ferenc írták.³⁸

A perrendtartás fontosabb módosítására és kiegészítésére 1907-ben, 1908-ban, 1914-ben, majd pedig 1921-ben, 1928-ban és 1930-ban került sor a vizsgált korszakban.

A kisebb törvénykezési reformok keretébe illesztett 1907:XVIII. tc. a mindössze öt szakaszával még csak két jogintézményben hozott új normákat: a *semmisségi panaszok* előterjesztésének feltételeiben és azok elbírálásának fórumaiban (beemelve egyes esetekben a királyi ítélőtáblákat), valamint a Magyar Királyi Curia büntető tanácsainak jogegységesítő tevékenységében. Az 1908:XXXVI. tc. *novellaris* módosításai elsődlegesen az anyagi jogot érintették, de a kiszabott büntetés felfüggeszthetőségével és a fiatalkorúak büntetőjogával összefüggésben tartalmazott új eljárásjogi rendelkezéseket is.

Az 1914:XIII. tc. már jelentősebb novumokat hozott – konkrétan az *esküdtszéki eljárásra* vonatkozóan: különösen a sokat bírált kérdésfeltevés rendjére, az elnöki kitanító fejtegetésre, az esküdtek tanácskozására s az ott ezentúl részt vevő szakszabíró jogaira, valamint a semmisségi okokra nézve. Azonban mire ezt végrehajthatták volna, az esküdtbíróságok működését az első világháború kitörése közepett – az 1912. évi kivételes hatalomról szóló törvény alapján – az ország területének túlnyomó részén ideiglenesen felfüggesztették 1914 őszén, 1918 után pedig ténylegesen sosem aktiválták.³⁹

6. Az esküdtszéki szervezeti törvény (1897:XXXIII. tc.)

Erdély Sándor 1897 februárjában juttatta el báró Bánffy Dezső miniszterelnökhöz az esküdtbíróságok

szervezéséről szóló törvényjavaslatának tervezetét; ezután az a kormány elé került, amely még februárban jóváhagyta. Erdély március 20-án nyújtotta be e javaslatot a képviselőházban. Az *igazságügyi bizottság* véleményes jelentését Fabiny Teofil elnökletével fogalmazták meg. Azzal vezették be, hogy a magyar jogrendszer az individualitásra törekedett: ez a büntetőjogban a méltányosság beemelését jelentette, amely kapcsolatot létesíthetett a büntető törvény s a nemzet között. Így ismét hangsúlyozták az esküdtbíráskodás kiterjesztésének helyességét.

A törvényjavaslat képviselőházi vitája 1897. május 18-án kezdődött az új hatáskörű magyar esküdtszék „atyja”, Szilágyi Dezső elnöke alatt, aki akkor a képviselőház elnöke volt. Az élénk, obstruáló vita hosszabb időt vett igénybe, mint magáé a perrendtartásé; a harmadik olvasatra így is sor került május 29-én. A Főrendi ház a javaslatot a képviselőház által megállapított szövegben, módosítás nélkül fogadta el augusztus 16-án. A részletes tárgyaláskor Gáll József módosítást nyújtott be azért, hogy a vegyes nemzetiségű vidékeken az esküdtek az állam nyelvén kívül azon nyelvek egyikét is értsék, amelyek az illető bíróságok területén dívtak, s az érintett törvényhatóságnak a jegyzőkönyvi nyelvét képezték. Azonban Erdély Sándor szerint ez ellenkezett a harminc éve fennállt gyakorlattal: az igazságszolgáltatás hivatalos nyelve kizárólag a magyar volt, s e módosítvány csak nehezítette volna az esküdtszékek megalakítását. Ezért végül mellőzték azt.⁴⁰

Az 1897. évi XXXIII. törvénycikket az uralkodó 1897. augusztus 25-én szentesítette, majd 28-án hirdették ki. A továbbiakban a 3300/1898. számú bel- és igazságügy-miniszteri rendelet intézkedett e szervezeti (szervezési) jellegű törvény végrehajtásáról. Teljességgel 65 városban működött esküdtszék a századfordulótól.⁴¹

Az esküdtek alaprajstromát elkészítő összeíró bizottságot minden évben április végéig kellett megszervezni Budapest kerületi választmányai, a törvényhatósági joggal bíró városok törvényhatósági bizottságai, Fiume kerületének képviselőtestülete, végre a rendezett tanácsú városok és a községek képviselőtestületei által. A bizottságban minden fővárosi és törvényhatósági városi kerületből két-két, a községekből pedig egy-egy küldött vett részt. A bizottságot a kerületi előljáró, a polgármester, illetve a községi bíró vezette. A cenzusrendszer életkori, vagyoni és/vagy értelmiségi jellegű volt. Az elkészített rajstromot közzé kellett tenni avégből, hogy az esküdtképességgel bíró személyek azt megtekinthessék, s ha szükséges volt, a kiegészítést kérjék. Végül a

38. Balogh Jenő – Edvi Illés Károly – Vargha Ferenc: A bűnvádi perrendtartás magyarázata. Budapest, 1900., 1909. Lásd még Vámbéry Rusztem: A bűnvádi perrendtartás tankönyve. Budapest, 1916., Vámbéry Rusztem: Kézikönyv esküdtek számára. Budapest, 1900.; Angyal Pál: A magyar büntető eljárásjog tankönyve. Budapest, 1915.; Balogh Jenő: A büntető perjog tankönyve. Budapest, 1906.

39. Antal Tamás: A bírói hatalom gyakorlásának jogszabályi változásai a dualizmus korában (1890–1914). In: Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról. Szerk.: Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2011. 9–21., ide különösen: 18.; a magyar kormány 1919. évi 6898. M. E. számú rendelete az esküdtbíróságok működésének ideiglenes felfüggesztéséről. In: MRT 1919. Budapest, 1919. 967–968.

40. Antal: i. m. (6. jz.), 229–243.

41. A m. kir. bel- és igazságügyminiszternek 1898. évi 3300 I.M.E. szám alatt kelt rendelete az esküdtbíróságokról szóló 1897. évi XXXIII. törvénycikk életbeléptetése és végrehajtása tárgyában. In: MRT 1898. Budapest, 1898. II. kötet, 327–349.; Vámbéry: i. m. (38. jz., 1900.), 15–18.

bizottságok egybeállították az *alaplajstromot* (őslajstromot), amelybe minden esküdtképes, a szolgálatból *ipso iure* ki nem zárt személyt fel kellett tüntetni. A lista helyességét illetően újabb felszólalásokat engedtek. Ezeket és magát a végleges jegyzéket szeptember 1-jéig kellett az illetékességgel bíró törvényszék elnökéhez elküldeni.

Az évi szolgálati lajstromok összeállításához a bizalmi férfiak még az első félévben voltak megválasztandók, akiknek a kiválogatott esküdtek névjegyzékét október végéig kellett megküldeniük a törvényszék elnökéhez. A törvényhatósági bizottságok tagjaiból és rendes bírakból álló „szelektáló bizottságok” az el nem intézett felszólalások felett is határoztak, ezt követően szerkesztették meg kiválasztás útján az éves fő- és helyettes szolgálati lajstromokat. Az ülésszakonkénti szolgálati *névsort* ezután sorshúzással határozták meg.⁴²

Az esküdtbíróság elnökét minden év decemberének elején jelölte ki az illetékes királyi ítélőtábla elnöke többnyire a törvényszéki bírák köréből. (A hivatásos bírák joghelyzetét továbbra is a bírósági szervezeti törvények állapították meg.)⁴³

7. A bűnvádi eljárás arculatváltásai az első világháborúban és a Horthy-korszakban

Az első világháború alatt a polgári lakosság köréből származó elkövetőkkel szembeni bűnvádi eljárások egy része *gyorsított formában* zajlott, melynek speciális szabályait miniszteri és miniszterelnöki rendeletek tartalmazták,⁴⁴ a fegyveres erők tagjaira pedig az 1912-ben elfogadott *sui generis* törvények vonatkoztak.⁴⁵ A hadiállapot tényleges megszűnése s a közjogi kérdések részbeni megoldása után (1919/1920) az *esküdtszéki főtárgyalás* lehetőségét végleg elvetette a jogalkotó, a törvényszék előtti büntető eljárás pedig egyre többet veszített a garanciális jogintézményeiből.

Az 1921: XIX. tc. például kiterjesztette az *egyesbírák alkalmazási körét* a vagyon elleni bűncselekményekben, s gyorsította az eljárást azzal, hogy a korábban hosszas vizsgálati szakaszt szűk bűncselekményi körre szorította, valamint tettenérés esetén a testi sértési és a lopási ügyekben az ügyésznek mellőzni engedte a vádirat előzetes benyújtását a terhelt bíróság elé állításakor, a bi-

zonyítékok meglétében pedig még a rendes nyomozást is. A testi sértés, lopás, csalás és sikkasztás miatt indult eljárásokban a vádtanács korábbi teendőit szintén az egyesbíró látta el a tárgyalás előkészítése keretében. A főtárgyalás megtarthatóvá lett külön miniszteri engedély nélkül a törvényszék székhelyén kívül, ha annak elnöke azt indokoltak találta. 1921-ben a rögtönbíráskodást a lázadásra és a gyújtogatásra nézve az igazságügyi miniszteri rendeletek továbbra is fenntartották.

Az 1928:X. tc. a büntető igazságszolgáltatás egészét érintő – eredetileg ideiglenesnek szánt – anyagai és eljárási jogi módosításokkal ismét *szűkítette* a jogbiztonságot szavatoló intézmények körét. Így terhelti részletes beismerés esetében – feltéve, hogy az egyéb bizonyítékok alátámasztották a vádlott vallomását, és az ítélet ellen senki sem fellebbezett – a főtárgyalásról nem kellett jegyzőkönyvet készíteni, az ítélet indokolásában pedig elég volt a vádiratban foglaltak beismerésére utalni. Ugyanakkor bevezették a más által bejelentett fellebbezéshez való csatlakozást, de korlátozták a semmisségi panasz alkalmazhatóságát az első fokon egyesbíró hozta ítéletekkel szembeni másodfokú, ítélőtábla általi döntésekkel összefüggésben.

A számos *törvénykezési változást* hozó 1930:XXXIV. tc. szintén érzékenyen befolyásolta a bűnvádi processzus arculatát: pl. a törvényszék mint egyesbíró eljárásának további egyszerűsítésével, a büntetőparancs alkalmazásának kiterjesztésével, némely törvényszéki ügyeknek a járásbírókhoz való terjesztése lehetőségével; ellenben kötelezővé tette az ügyvédi képviseletet a magánvád és a magánjogi igény tekintetében (az utóbbiakat úgy, hogy az 1911. évi polgári perrendtartás megfelelő rendelkezéseire utalt), illetve a bűnügyi költségeknek az államkincstár általi előlegezését engedélyezte egyes esetekben. Az ítélőtáblákon és a Curián viszont bővítette az ügyeknek a tanácsülésen – főtárgyalás nélkül – való elintézhetőségét.⁴⁶

A statárium kihirdetésére is feljogosító 1939. évi honvédelmi törvény a kormánynak adott felhatalmazást arra, hogy a törvényes bíróságtól olykor elvonja és másikkhoz utalja a bűncselekmények elbírálását, a bűnvádi eljárás rendes klauzuláit rendeleti úton felfüggeszse vagy megváltoztassa, egyúttal ismét szabályozza a rögtönbíráskodást. Maga az 1896. évi Bűnvádi perrendtartás formailag *de iure* 1951-ig állt hatályban, bár addigra már csak árnyéka volt egykori önmagának.

42. *Reiner Ede*: Az esküdtszék megalakítása. In: *Ügyvédek Lapja*, 1897. április 24. (17. sz.) 1–2.; *X. Y.*: Még egyszer az esküdtszék megalakítása. In: *Ügyvédek Lapja*, 1897. május 1. (18. sz.) 1–2.; *G. Kinevezett esküdtek*. In: *Ügyvédek Lapja*, 1897. május 22. (21. sz.) 1–2.; *X. Y.*: Kikből álljon az esküdtek kiválasztását teljesítő bizottság. In: *Ügyvédek Lapja*, 1897. április 17. (16. sz.) 5.

43. *Máthé*: i. m. (1. jz.), 35–62.; *Sipta*: i. m. (1. jz.), 124.; *Antal*: i. m. (6. jz.), 155–169.; *Antal*: i. m. (39. jz.), 9–15., 19–20.

44. A m. kir. igazságügyminiszternek 12.002/1914. I.M.E. számú rendelete a gyorsított bűnvádi eljárás szabályairól. In: *Igazságügyi Közlöny*, 1914. 7. sz. 321–338.; a m. kir. igazságügyminiszter 1915. évi 9.550. I.M.E. számú rendeletét a gyorsított bűnvádi eljárás módosított és kiegészített szabályainak megállapításáról. In: *MRT 1915. Budapest*, 1915. 956–971.; a gyorsított bűnvádi eljárás szabályainak életbeléptetéséről szóló 5.488/1914. M.E. számú rendelet. In: *MRT 1914. Budapest*, 1914. 1434–1437.; a m. kir. ministeriumnak 6.082/1914. M.E. számú rendelete a háború esetére szóló kivételes intézkedések tárgyában kiadott egyes rendeletek hatályának kiterjesztéséről. In: *Igazságügyi Közlöny*, 1914. 8. sz. 473–474.; a 2.060/1915. M.E. számú rendelet a gyorsított bűnvádi eljárás módosított és kiegészített szabályainak életbeléptetéséről. In: *Igazságügyi Közlöny*, 1915. 6. sz. 309–312.; a m. kir. igazságügyminiszter 1917. évi 41.900. I.M. számú rendelete a gyorsított bűnvádi eljárás rendes szabályainak újabb megállapításáról. In: *MRT 1917. Budapest*, 1917. 2004–2010.

45. A honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912: XXXIII. tc.; a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912: XXXII. tc.

46. *Bernolák Nándor*: A bűnvádi perrendtartás és novellái. Budapest, 1928.; *Irk Albert*: A magyar büntető perjog vezérfonala. Pécs, 1931.

SZEMLE

SIKLÓSI IVÁN

PhD egyetemi adjunktus

Eötvös Loránd Tudományegyetem
(Budapest)**A háromszori elzálogosítás problémáihoz a klasszikus római jogban – a Paul. D. 20, 4, 16, a Marci. D. 20, 4, 12, 8, valamint a Marci. D. 20, 4, 12, 9 elemzése*****I.****Alapvetés**

A római jogban meglehetősen komplikált tényállásokkal és bo-

nyolult jogi problémákkal szembe-
sülünk azokban az esetekben, ami-
kor egy dologon – akár azért, mert
egy adós létesített több zálogjogot
egy dologon, akár pedig azért, mert
esetleg különböző személyek léte-
sítettek zálogjogot egyazon dologon
(pl. a dolog civiljogi tulajdonosa és
bonitár tulajdonosa is, vagy éppen
több különböző nemtulajdonos) –
*több zálogjog keletkezik.*¹A római jog forrásaiban olyan
esetek is előfordulnak, amelyekben
kifejezetten *kettőnél több záloghite-
lező* szerepel. Ilyen esetekben pedig
különösen bonyolult jogi kérdések
vetődnek fel; egyrészt olykor prob-
lematikus lehet a *zálogjogi rangsor*
megállapítása, másrészt, ha a zálog-
jogban bekövetkező jogutódlás va-
lamilyik esetével² kombinálódik az
a helyzet, amikor egyazon adósnakhárom záloghitelezője is van, igen
komoly *dogmatikai problémák* is fel-
vetődhetnek, illetve a *ius offerendi*³
gyakorlása is számos kérdést vet föl
ilyen esetekben.Az e vonatkozásban releváns
fragmentumok közül tanulmá-
nyunkban csak három textussal kí-
vánunk foglalkozni.**II.****A Paul. D. 20, 4, 16
töredék elemzése**Az elsőként vizsgálni kívánt,
Paulustól származó textus a szak-
irodalomban igen sokat elemzett
és vitatott forrásszövegek közé
tartozik. E viszonylag terjedelmes
és a szakirodalomban sok fejtörést

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

1. A dolog többszöri elzálogosításának római jogi kérdésköréhez ld. a téma gazdag szakirodalmából pl. *J. Miquel*: El rango hipotecario en el derecho romano clásico, Anuario de historia del derecho español 29 (1959), 229skk.; *M. Kaser*: Über mehrfache Verpfändung im römischen Recht, in: Studi in onore di Giuseppe Grosso, I, Torino 1968, 27–76; *A. Biscardi*: Die mehrfache Verpfändung einer Sache vom attischen bis zum spätrömischen Recht, SZ 86 (1969), 146–168 (Biscardi tanulmánya elsősorban az ókori görög jogra koncentrált, a többszöri elzálogosítás római jogi kérdéskörének általunk vizsgált aspektusai tekintetében így kevésbé releváns); *B. Sirks*: La pluralité des créanciers hypothécaires sans rang en droit romain classique et Paul. 5 «ad Plaut. » D. 20, 4, 13, BIDR 89-(1986), 305–326; az újabb spanyol szakirodalomból *L. M. Robles Velasco*: La segunda hipoteca en el Derecho romano, Revista critica de derecho inmobiliario 668/2001, 2345skk.; *L. Bernad Segarra*: La pluralidad hipotecaria. Excepciones al principio de prioridad temporal en Derecho Romano y en el Derecho Civil español, Madrid 2010; a római jogra nézve: 21skk. – A zálogjog római jogi kérdésköréhez ld. a téma rendkívül gazdag modern szakirodalmából pl. *W. Kunkel*: Hypothesen zur Geschichte des römischen Pfandrechts, SZ 90 (1973), 150skk.; *M. Kaser*: Studien zum römischen Pfandrecht, TR 44 (1976), 233–289; *uő*: Studien zum römischen Pfandrecht II. „Actio pignoratitia“ und „actio fiduciae“, TR 47 (1979), 319–345; *uő*: Studien zum römischen Pfandrecht, Napoli 1982; *G. Krämer*: Das besitzlose Pfandrecht. Entwicklungen in der römischen Republik und im frühen Prinzipat, Köln 2007; *M. Braukmann*: „Pignus.“ Das Pfandrecht unter dem Einfluß der vorklassischen und klassischen Tradition der römischen Rechtswissenschaft, Göttingen 2008; az újabb hazai szakirodalomból *Pozsonyi N.*: Zálogpraxis az ókori Rómában, PhD-értekezés, Szeged 2012 (http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1641/1/Pozsonyi_Norbert_Ertekezés.pdf).
2. A zálogjogban bekövetkező jogutódlás témaköre kapcsán a római jogban felmerülő tényállás-, illetve konstrukciócsoportok: 1. az új hitelező által történő hitelnyújtás az adós korábbi záloghitelezője követelésének kifizetése céljából, ugyanannak a dolognak a kölcsönt nyújtó hitelező részére zálogul történő lekötése mellett, mégpedig a korábbi záloghitelező helyén; 2. a zálogtárgy adós által történő eladása egy harmadik személynek, a hitelező hozzájárulása nélkül, vagy pedig a zálogtárgy adós általi eladása a rangsorban hátrább álló hitelezőnek, az első záloghitelező követelésének a vételárból történő kifizetése mellett, amikor is a vevő lesz a követelésében a vételárból kielégített záloghitelező „jogutódja”; 3. amikor az adós maga adta el ugyan a zálogtárgyat, ezt azonban a hitelező hozzájárulásával tette meg; a hitelező ebben az esetben zálogjogáról egyszersmind lemondott, a zálogjoga megszűnt, így az adós a zálogtárgyat zálogjogtól mentesen adta el; mindennek kompenzálása céljából viszont a megállapodás szerint a követelésében a vételárból kifizetett záloghitelező helyébe lép; 4. egy első ranghelyű zálogjoggal biztosított követelés *novatio*-ja, azzal a megállapodással, hogy az eredeti követelés biztosítására szolgáló zálogtárgynak immár az új követelést kell biztosítania; 5. ha ez a *ius offerendi*-től teljesen különböző eset: amikor a hátrább álló záloghitelező adásvételt köt a *pignus* tárgyában az első helyen álló hitelezővel; 6. amikor egy *fideiussor* lesz a zálogjog tekintetében jogutód. E teljes problémakör kifejtése önálló monográfiát igényelne. Ld. pl. *H. Dernburg*: Das Pfandrecht nach den Grundsätzen des heutigen römischen Rechts, Leipzig 1864, 490skk.; *M. Kaser*: Das römische Privatrecht, I, München 1971/2, 468; *J. Havellek*: Die persönliche Surrogation, Tübingen 2010, 28; *Chr. Emunds–J. D. Harke*: Das „ius offerendi et succedendi“ des nachrangigen Pfandgläubigers, in: J. D. Harke (hrsg.): Facetten des römischen Pfandrechts. Studien zur Geschichte und Dogmatik des Privatrechts, Berlin–Heidelberg 2015, 15skk.
3. A *ius offerendi* szintén önálló monográfiát megkívánó kérdésköréhez ld. a legújabb német szakirodalomból *Emunds–Harke*: i.m. 15–38, az irodalom részletes meghivatkozásával.

okozó fragmentum⁴ alaptényállása, illetve annak kiindulópontja szerint az adós ugyanazt a dolgot háromszor, három különböző személynek is elzálogosította: „*Claudius Felix eundem fundum tribus obligaverat, Eutychianae primum, deinde Turboni, tertio loco alii creditori: cum Eutychiana de iure suo doceret, superata apud iudicem a tertio creditore non provocaverat: Turbo apud alium iudicem victus appellaverat: quaerebatur, utrum tertius creditor etiam Turbonem superare deberet, qui primam creditricem, an ea remota Turbo tertium excluderet. Plane cum tertius creditor primum de sua pecunia dimisit, in locum eius substituitur in ea quantitate, quam superiori exsolvit: fuerunt igitur qui dicerent hic quoque tertium creditorem potius esse debere. Mihi nequaquam hoc iustum esse videbatur. Pone primam creditricem iudicio convenisse tertium creditorem et exceptione aliove quo modo a tertio superatam: numquid adversus Turbonem, qui secundo loco crediderat, tertius creditor, qui primam vicit, exceptione rei iudicatae uti potest? Aut contra si post primum iudicium, in quo prima creditrix superata est a tertio creditore, secundus creditor tertium optinuerit, poterit uti exceptione rei iudicatae adversus primam creditricem? Nullo modo, ut opinor. Igitur nec tertius creditor successit in eius locum quem exclusit, nec inter alios res iudicata alii prodesse aut nocere solet, sed sine praeiudicio prioris sententiae totum ius alii creditori integrum relinquitur.*” (Paul. D. 20, 4, 16)

A tényállást Paulus nagyon világosan ismerteti. Egy Claudius Felix nevű adós ugyanazt a telket

három ízben is elzálogosította: először Eutychiana, másodszor Turbo, a harmadik ranghelyen pedig egy további hitelező részére is.

Az Eutychiana és a harmadik hitelező közötti perben (*actio Serviana*; más elnevezéssel: *hypothecaria*; a kereset pontos nevét a fragmentum nem adja meg, viszont teljesen egyértelmű, hogy erről a keresetről van szó) az első helyen álló záloghitelező, Eutychiana (a felperes),⁵ mivel nem sikerül jogát (ranghelybeli elsőbbségét⁶) bebizonyítania,⁷ a perben alulmaradt a harmadik záloghitelezővel (mint alperessel) szemben. Eutychiana nem fellebbezett az ítélet ellen.

Az időközben egy másik bíró előtt a Turbo és „Tertius” között lefolytatott pert (*actio Serviana*, amelynek felperese Turbo, mint a második ranghelyen álló záloghitelező, aki a zálogtárgy kiadása iránt⁸ perli a harmadik hitelezőt) Turbo is elveszítette; Turbo (Eutychianával ellentétben) viszont fellebbezett az ítélet ellen (*appellatio*),⁹ a jogvita tehát „másodfokon” folytatódik.

Paulusnak abban a kérdésben kell döntenie, hogy vajon a harmadik hitelezőnek – aki pert nyert az első hitelezővel szemben – Turbót is le kell-e győznie, vagy, miután a *creditrixet* (Eutychianát) már félreállította, vajon Turbót kell-e előnyben részesíteni a harmadik hitelezővel szemben. Másként fogalmazva: az a kérdés, hogy vajon a harmadik helyen álló hitelező a zálogjogok rangsorában előre került-e, mint Turbo, vagy pedig Turbo továbbra is „Tertius” előtt áll-e a rangsorban.

A per tehát másodfokon foly-

tatódik a rangsorban második és a harmadik helyen álló hitelező között. Vajon milyen eredménnyel zárul a jogvita? Ki fogja megnyerni a pert? Az első helyen álló, a jogát bebizonyítani nem tudó záloghitelezővel szemben pert nyert, viszont az anyagi jogi értelemben csak a rangsor harmadik helyén álló záloghitelező („Tertius”), vagy pedig az anyagi jogi szempontból nála erősebb helyzetben lévő (a rangsor második helyén elhelyezkedő) Turbo? Igazi „nehéz jogi esettel” van dolgunk: a rangsor első helyén Eutychiana áll, aki jogilag elvileg elsőbbséget élvezne a többi záloghitelezővel szemben (ha erősebb jogosultságát bebizonyítani tudta volna); a második helyen, „Tertius” előtt Turbo áll, aki „Tertius”-hoz képest van (anyagi jogi értelemben legalábbis) előnyösebb pozícióban; másfelől viszont „Tertius” a bírói ítélet folytán ténylegesen (eljárásjogi szempontból) kedvezőbb pozícióban van ahhoz az első hitelezőhöz képest, aki nem tudta jogát bebizonyítani, és ezért elveszítette a pert.¹⁰ Felhozhatja-e továbbá „Tertius” az ítélt dolog kifogását Turbóval szemben – egy olyan perre hivatkozva, amely nem közöttük, hanem az első és a harmadik helyen álló hitelező között folyt, és amit a „Tertius” meg is nyert?

Paulus a tényállás és a jogi probléma ismertetése után a *ius offerendi* konstrukciójáról értekezik. Az egyértelmű, hogy *ius offerendi* nem csupán a második, hanem a harmadik helyen álló hitelező is gyakorolhatja az első hitelező irányában.

4. E forrásszöveg nagyon mélyreható elemzését nyújtja a modern szakirodalomban R. Backhaus: „Casus perplexus.“ Die Lösung in sich widersprüchlicher Rechtsfälle durch die klassische römische Jurisprudenz, München 1981, 133skk.; újabban P. Ziliotto: Effetti del giudicato rispetto ai terzi: due casi in materia di pegno, Teoria e storia del diritto privato 7/2014 (<http://www.teoriaestoriadeldirittoprivato.com/index.php?com=statics&option=index&cID=326>). További releváns szakirodalomra nézve ld. az e szerzők által hivatkozott irodalmat.

5. Backhaus: i.m. 13550 kifejezetten rámutat arra, hogy a keresetet Eutychiana indította meg „Tertius” ellen, és nem fordítva.

6. Backhaus: i.m. 135.

7. A szövegben olvasható „doceret” szóval kapcsolatban Backhaus: i.m. 13552 leszögezi, hogy ennek helyes fordítása: „beweisen wollte”.

8. Nem csupán az első, hanem a második ranghelyen álló hitelező is perelhet ugyanis *actio Serviana*-val, vö. pl. Marc. D. 44, 2, 19: „*Duobus diversis temporibus eandem rem pignori dedit: egit posterior cum priore pigneraticia...*”; vö. Backhaus: i.m. 13554.

9. A fellebbezésre tekintettel a magunk részéről úgy véljük, hogy itt nem formuláris, hanem *cognitiós* perről van szó; ld. másként Backhaus: i.m. 13553.

10. Vö. Backhaus: i.m. 135.

A konkrét esetben a *ius offerendi* gyakorlása „Tertius” vonatkozásában merül fel az első hitelező irányában. Ha a harmadik helyen álló hitelező az első helyen álló hitelező követelését kifizeti, „Tertius” Eutychiana helyére kerül, de csupán annak az összegnek az erejéig, amit neki „Tertius” kifizetett; e tekintetben tehát „Primus” „Tertius” helyére kerül, a zálogjog eladása esetén befolyt vételárból az eredetileg a „Primus”-t megillető követelést „Tertius” mindenképpen az első helyen, tehát Turbót megelőzően kielégíthetné, a *ius offerendi* gyakorlásának nyilvánvaló és egyértelmű jogkövetkezményeként. A konkrét esetben viszont a *ius offerendi* gyakorlása Turbo és „Tertius” viszonyában elvileg azt is eredményezhetné, hogy „Tertius” Turbo (a második hitelező) keresetével szemben *exceptio rei sibi ante pigneratae utilis*¹¹ útján védekezhetne, tehát „Tertius” nyerné meg a pert, vagyis „Tertius” Turbo elé kerülne a rangsorban.

Amit viszont Paulus semmiképpen sem tart jogosnak. A *ius offerendit* gyakorló „Tertius” tehát Paulus szerint nem lesz erősebb pozícióban eredeti követelését is tekintve Turbóhoz képest. Paulus utal arra, miszerint voltak olyan jogtudósok, akik szerint a harmadik hitelezőt kell ilyen esetben erősebbnek tekinteni („*fuerunt igitur qui dicerent hic quoque tertium creditorem potius esse debere*”), ti. a második hitelezővel szemben. Nyilvánvaló tehát, hogy egy – Paulus korát megelőzően vitatott – kérdésről van szó ebben a fragmentumban;¹² a név szerint nem említett jogászok tehát a *ius offerendi* konstrukciójának, illetve az ennek körében érvényesülő szabályoknak az alapulvételével kívánták megoldani a jogesetben

felmerült, korántsem egyszerű jogi problémát: e jogászok véleménye szerint „Tertius” saját eredeti követelése tekintetében is erősebbnek tekintendő, mint Turbo.

A jogtudós szerint azonban ez az álláspont semmi esetre sem tűnik jogosnak („*Mihi nequaquam hoc iustum esse videbatur*”). Paulus ugyanis élesen elutasítja a *ius offerendi* keretében érvényesülő alapelvek analóg alkalmazását¹³ a konkrét tényállás alapján, tehát „Turbo” és „Tertius” viszonyában. Hiába gyakorolta „Tertius” a *ius offerendit* „Primus” irányában; ettől még saját eredeti követelésében „Tertius” továbbra is Turbo mögött fog maradni. Bizonyosan az a célkitűzés lebeghetett Paulus szeme előtt, hogy mindenképpen Turbót kívánta védelemben részesíteni a rangsorban hozzá képest eredetileg mindenképpen hátrább álló „Tertius”-hoz képest. Ezt pedig Paulus egy zseniális argumentáció keretében lefegyverzően meg is tudja indokolni.

Részletes indokolásában Paulus a következőkre mutat rá.

Tegyük fel – az első variációban –, hogy az első és a harmadik hitelező közötti pert az első hitelező egy kifogás folytán vagy bármilyen más módon elveszítette a harmadikkal szemben (a pert tehát valamilyen oknál fogva a harmadik hitelező nyerte meg). Kérdés, hogy a harmadik hitelező, aki az első hitelezővel szemben pernyertes lett, élhet-e az ítélt dolog kifogásával (*exceptio rei iudicatae*) azzal a Turbóval szemben, aki a második helyen hitelezett (a rangsor második helyén állt)? Vagyis ebben az első variációban az első ranghelyen álló Eutychiana a harmadik helyen álló záloghitelezőt perli a zálogtárgy kiadása iránt *actio Servianával*, azonban a perben alulmarad. Az a

kérdés mármost, hogy a harmadik ranghelyen álló hitelező a második ranghelyen álló hitelező keresetével szemben felhozhatja-e az ítélt dolog kifogását? Paulus kizárja, hogy a harmadik hitelező érvényesíthesse az ítélt dolog kifogását (a korábban közötté és az első hitelező között lefolytatott per alapján hozott ítélet kifogását) a második hitelezővel szemben, abból a célból, hogy ezzel „megbénítsa” Turbo *actio hypothecariáját*.¹⁴

A második variációban pedig az képezi megfontolás tárgyát, ha az első ítélet után – amelyben az első hitelező (a felperes, Eutychiana) alulmaradt a harmadik hitelezővel szemben – a második és a harmadik hitelező közötti pert a második hitelező megnyeri, felhozhatja-e a második hitelező az ítélt dolog kifogását az első hitelezővel szemben? Ez a második esetvariáció, miként arra Backhaus kitűnő elemzése során nagyon világosan rámutat, az első esetvariációhoz képest tulajdonképpen nem hoz alapvetően újat;¹⁵ az első hitelező perli a harmadikat, a pert viszont elveszíti. Ezután pedig a második hitelező perli a harmadikat, és le is győzi őt. A kérdés az, hogy védekezhet-e a második hitelező az első hitelező keresetével szemben az ítélt dolog kifogásával? Paulus kizárja, hogy a második hitelező az ítélt dolog kifogásával (a második és a harmadik hitelező között lefolytatott per alapján hozott ítélet kifogásával) élhetne az első hitelezővel szemben.¹⁶ Ez a második esetvariáció egy hipotetikus lehetőség csupán, az argumentáció részét képezi, és a döntés minél helytállóbb megalapozása szempontjából fontos.

Paulus zseniális döntése szerint tehát a harmadik hitelező nem kerül az első hitelező (akit legyőzött a perben)

11. Ld. Backhaus: i.m. 136.

12. Vö. Backhaus: i.m. 136: „Die Entscheidung des Falles war kontrovers.”

13. Ld. Backhaus: i.m. 136.

14. Vö. Ziliotto: i.m.

15. Backhaus: i.m. 136.

16. Ld. Ziliotto: i.m.

helyére (saját eredeti követelése tekintetében), mivel egy két személy között lefolytatott perben hozott jogerős ítélet nem szolgál sem egy harmadik személy hasznára, sem pedig kárára; az első ítélet megállapítása nélkül is a második hitelező (Turbo) teljes joga sértetlenül megmarad. A zálogjogok sorrendje tehát annyiban fennmarad, hogy „Tertius” a döntés értelmében Turbo előtt marad a zálogjogok rangsorában. A döntés nem töri át a *qui prior est tempore, potior est iure* elvét: „Tertius” saját eredeti követelését csak Turbo mögött elégítheti ki a zálogtárgy eladása következtében befolyt vételárból, illetve Turbo továbbra is erősebb pozícióban van „Tertius”-hoz képest – ha pedig „Tertius” a *ius offerendi* gyakorlása útján kielégítette „Primus” követelését, akkor csak annyiban kerül „Primus” helyére, amennyiben az ő követelését kifizette, saját eredeti követelésével ugyanakkor a második helyen álló záloghitelező mögött marad.

A textus csupán tömör és a *ius offerendi* témaköre kapcsán releváns kérdésekre koncentrálnak ismertetését adja Emunds és Harke, akik leszögezik, hogy ha ugyanazt a dolgot háromszor elzálogosítják, és a „Tertius” a „Primus” követelését kielégíti, ez nem érinti „Secundus” zálogjogát.¹⁷ Nem is kerül az első helyre – amit az első helyen álló zálogjog megszűnése esetén elvileg várhatott volna –, és „Tertius” sem szorítja őt ki ranghelyéről.¹⁸ „Tertius” kerül tehát „Primus” helyére, de csak annyiban, amennyiben az első helyen álló hitelező követelését kifizette;¹⁹ saját (eredeti) követelésével viszont

„Secundus” mögött áll,²⁰ miként azt a német szerzőpáros helytállóan megállapítja.

III. A Marci. D. 20, 4, 12, 8 töredék elemzése

Szintén egy dolog három ízben történő elzálogosításáról van szó a következő, az előzőhöz képest nem kevésbé problematikus kérdéseket felvető Marcianus-szövegben is. A jogvita itt is a második és a harmadik záloghitelező között merül fel. A második hitelező részére azonban csak *feltételes zálogalapítás* történt; a harmadik hitelező részére viszont az adós már eleve zálogul lekötötte a telket. A szövegben említett harmadik hitelező így nem a zálogjogok sorrendjében is harmadik hitelezőt jelenti, hanem csupán az adós részére harmadízben kölcsönt nyújtó hitelezőt, aki viszont előbb szerzett ténylegesen is zálogjogot a telken, mint a második hitelező. Ez lesz végső soron a döntés egyik alapja is a konkrét tényállásbeli elemek alapján, mindazonáltal az állásfoglalás korántsem egyszerű ebben a jogi kérdésben sem; a most elemzésre kerülő fragmentum tekintetében is egy igazi „nehéz jogi esettel” állunk szemben: „*A Titio mutuatus pactus est cum illo, ut ei praedium suum pignori hypothecaeve esset: deinde mutuatus est pecuniam a Maevio et pactus est cum eo, ut, si Titio desiderit praedium teneri, ei teneatur: tertius deinde aliquis dat mutuam pecuniam tibi, ut Titio solveres, et paciscitur*

tecum, ut idem praedium ei pignori hypothecaeve sit et locum eius subeat: num hic medius tertio potior est, qui pactus est, ut Titio soluta pecunia impleatur condicio, et tertius de sua negligentia queri debeat? Sed tamen et hic tertius creditor secundo praefereendus est.” (Marci. D. 20, 4, 12, 8)²¹

A tényállás kiindulópontja: az adós kölcsönt vett fel Titustól, egyszersmind megállapodva abban is, hogy az adós telke szolgál – *pignus* vagy *hypotheca* gyanánt – Titius követelésének biztosítékául.

Az adós ezután pénzkölcsönt vett fel Maeviusától, és megállapodott vele abban, hogy amennyiben Titius zálogjoga a telken megszűnne, úgy a telek Maevius részére fog zálogjogi biztosíték gyanánt szolgálni (feltételes zálogalapítással van tehát dolgunk az adós és a második hitelező között kötött megállapodásban). Maevius így egyelőre csupán kölcsönkövetelést szerzett az adóssal szemben – zálogjogot még nem, hiszen ahhoz arra van szükség, hogy a telek Titius részére megszűnjön zálogjog tárgyaként szolgálni.

Ezt követően pedig egy harmadik személy nyújt a forrásszöveg e részében „Tu”-nak nevezett személynek (aki ugyanaz az adós [az elzálogosított telek tulajdonosa], mint aki az első két hitelezőtől vett fel kölcsönt²²) pénzkölcsönt, mégpedig abból a célból, hogy az adós a Titius irányában fennálló pénztartozását kifizesse; a kölcsönt nyújtó „Tertius” és „Tu” megállapodnak abban, hogy ugyanaz a telek „Tertius” részére is elzálogosításra kerül,²³ valamint, hogy „Tertius” Titius helyére fog kerülni a rang-

17. Emunds–Harke: i.m. 3662.

18. Uo.

19. Uo.

20. Uo.

21. E forrásszöveg elemzésére nézve ld. pl. Kaser: i.m. (1. jegyzet), 61skk.

22. Vö. pl. Kaser: i.m. (1. jegyzet), 62.

23. Itt tehát a kölcsönt az első hitelező követelésének kielégítése céljából az adósnak nyújtó új hitelező és az adós kifejezetten kikötik megállapodásukban, hogy ugyanazt a dolgot elzálogosítják, ami már korábban elzálogosításra került az első hitelező részére. Ezért itt a Paul. D. 20, 3, 3 („*Aristo Neratio Prisco scripsit: etiamsi ita contractum sit, ut antecedens dimitteretur, non aliter in ius pignoris succedet, nisi convenit, ut sibi eadem res esset obligata: neque enim in ius primi succedere debet, qui ipse nihil convenit de pignore: quo casu emptoris causa melior efficitur. Denique si antiquior creditor de pignore vendendo cum debitore pactum interposuit, posterior autem creditor de distrahendo omisit non per oblivionem, sed cum hoc ageretur, ne posset vendere, videamus, an dici possit huc usque transire ad eum ius prioris, ut distrahere pignus huic liceat. Quod admittendum existimo: saepe enim quod quis ex sua persona non habet, hoc per extraneum habere potest.*”), illetve a C. 8, 18, 1 pr. („*Non*

sorban (persze nyilván csak akkor, ha az adós a pénzt Titiusnak ténylegesen ki is fizeti a „Tertius” által neki nyújtott hitelből). Ha erre sor kerülne, tehát Titius a rangsorból kiesne, a kölcsönt a Titius követelésének, illetve zálogjogának kiváltása iránt nyújtó „Tertius” vitán felül és teljesen problémamentesen az első ranghelyre, tehát Maevius elé kerülne – ha az adós és Maevius között korábban megkötött szerződés nem tartalmazott volna egy feltételes zálogalapítást, amelynek értelmében Maevius éppen akkor szerez zálogjogot az általa már korábban nyújtott kölcsön biztosítására, amikor Titius zálogjoga megszűnik.

Titius követelésének kielégítésével az ő zálogjoga biztosan megszűnik, vele tehát a továbbiakban már nem kell számolni. A jogvita így Maevius és „Tertius”, tehát a második és a harmadik hitelező között merül fel (viszont egészen másképpen, más elvi és tényállásbeli alapon, mint amit fentebb, a Paul. D. 20, 4, 16 elemzése során láttunk).

Az az eldöntendő jogi kérdés mármint a fragmentumbeli tényállás alapján, hogy vajon a középső (*medius*, tehát a második) hitelező (vagyis Maevius) erősebb-e, mint „Tertius”, tehát azt a második hitelezőt kell-e a harmadikkal szemben preferálni, akivel (ti. a második hitelezővel) az adós abban állapodott meg, hogy a Titius irányában fennálló tartozás kifizetésével teljesül a feltétel (a zálogjog létrejöttének feltétele; ti. az adós és a Maevius közötti megállapodás [„*deinde mutuatus est pecuniam a Maevio et pactus est cum eo, ut, si Titio desierit praedium teneri, ei teneatur*”]) úgy szólt, hogy Maevius akkor szerez zálogjogot a telken, ha

Titius zálogjoga megszűnik; márpedig jelen esetben Titius zálogjoga valóban megszűnik, hiszen a „Tertius” által adott kölcsönből az adós kifizette a Titius irányában fennálló tartozást, tehát Maevius Titius helyén elvileg zálogjogot szerezne)?

Vagyis Maeviusat kell-e előnyben részesíteni „Tertius”-hoz képest?

Marcianus úgy dönt, hogy nem; *a harmadik hitelezőt kell előnyben részesíteni a második hitelezővel szemben.*

Vagyis az első hitelező követelésének kielégítése céljából kölcsönt nyújtó harmadik hitelező előnyt élvez azzal a hitelezővel szemben, aki korábban olyan feltétellel kölcsönzött az adósnak, hogy akkor szerez zálogjogot a telken, ha az első hitelező zálogjoga megszűnik. Jelen esetben Titius zálogjoga valóban megszűnt; így korántsem könnyű állást foglalni abban a kérdésben, hogy melyik hitelezőt kell előnyben részesíteni. Az adós és a második hitelező között kötött megállapodás alapján ugyanis a harmadik hitelező akkor szerez zálogjogot, amikor Titius zálogjoga megszűnik; az adós és a harmadik hitelezővel kötött megállapodás alapján viszont a harmadik az első helyébe lép, ha az általa nyújtott kölcsön terhére az adós kifizeti az első hitelező követelését.

A döntés következménye pedig értelemszerűen az lesz egyrészt, hogy *a második és a harmadik hitelező közti jogvitában a harmadik hitelező lesz az actio Serviana pernyertese*; másrészt azt is, hogy *a zálogtárgy mindenkivel szemben hatályos eladására „Tertius” lesz jogosult*; a második hitelező pedig immár „Tertius”-szal szemben élhet a *ius offerendivel*. Maevius tehát csupán a második helyre kerül, „Tertius” mögé a zálogjogok rangsorában.

Ulpianus szavait (más összefüggésből) kölcsönözve: „*Interdum posterior potior est priori...*” (Ulp. D. 20, 4, 5) itt nem is relevánsak, mert a harmadik hitelező ugyan később nyújtott hitelt az adósnak, mint a második, viszont a harmadiknak mégis előbb keletkezett zálogjoga, mint a másodiknak, és ezt – a zálogjogok tekintetében kétségtelenül jelen esetben is konstatálható időbeli elsőbbség elvén alapuló rangsort – Marcianus is fenntartja.²⁴

Kaser²⁵ a forrásszöveget a következőképpen értelmezi: Titius a tulajdonosnak kölcsönt adott, amelynek biztosítására egy telken zálogjogot szerzett. Majd Maevius is hitelezett a tulajdonosnak, külön megállapodással a zálogjog alapítására vonatkozóan. Majd egy harmadik hitelező adott kölcsönt a tulajdonosnak, hogy abból Titius követelését kielégítse, és az ő ranghelyére kerüljön. Egy értelmezési kérdésről van szó Kaser szerint: megelőzi-e Maevius a harmadik hitelezőt, mivelhogy a Maeviuszal kötött megállapodás szigorú, szó szerinti értelmezése esetén Titius a rangsorból kiesik, és ezzel a Maevius zálogjogának megszerzésére vonatkozó feltétel teljesül? Avagy a megállapodást tágabban és úgy kell-e értelmezni, hogy Maevius csak akkor váljon záloghitelezővé, amikor a korábbi zálogjog teljesen megszűnik; tehát nem akkor, amikor a harmadik hitelező Titius követelésének kielégítése céljából hitelt nyújt, és a megállapodás szerint az ő helyébe lép? Marcianus ez utóbbi értelmezést részesíti előnyben: a harmadik hitelező a második elé kerül.

Kaser mélyenszántó fejtegetése értelmében tehát az adós és Maevius közötti szerződés kétféle értel-

omnimodo succedunt in locum hypothecarii creditoris hi, quorum pecunia ad creditorem transit. Hoc enim tunc observatur, cum is, qui pecuniam postea dat, sub hoc pacto credat, ut idem pignus ei obligetur et in locum eius succedat.”) kapcsán felmerülő problémák nem is vetődnek fel; e szövegek tanúsága szerint a megállapodásban utalni kell magára a zálogjogra is, mert egyébként a zálogjogban nem következik be jogutódlás. A kölcsönt az első hitelező követelésének kiváltása (és az ő zálogjogi ranghelyének megszerzése) céljából nyújtó hitelezőhöz képest azonban ebben a tényállásban ott van egy másik személy: Maevius is. Itt tehát egészen más problémák merülnek fel, mint amiket a Paul. D. 20, 3, 3 elemzése során láthatunk; a Marci. D. 20, 4, 12, 8 alatt ismertetett jogesetben a második és a harmadik hitelező között kell döntenet, ti., hogy ki az erősebb. – A Paul. D. 20, 3, 3 alatt fölvetett forrásszövegre nézve ld. pl. A. Manigk: Zur Geschichte der römischen Hypothek, Breslau 1904, 43skk., Kaser: i.m. (1. jegyzet), 32sk.

24. Kaser: i.m. (1. jegyzet), 63.

25. Kaser: i.m. (1. jegyzet), 62sk.

mezése is elképzelhető: 1. szűkebb értelmezés: Maevius akkor szerez zálogjogot, amikor Titius követelésének kielégítése céljából hitelt nyújt; 2. tágabb interpretáció: amikor a zálogjog megszűnik.

Titius zálogjoga többféle módon is megszűnhetne, így pl.: 1. ha Titius eladná a zálogtárgyat (erre viszont a fragmentum alapjául szolgáló esetben nem kerül sor, hiszen Titius követelése más módon: a harmadik hitelező által nyújtott kölcsönből nyert kielégítést); ilyen esetben Maevius csupán a vételár-fölöslegből való részesedésre volna jogosult a befolyt vételárból; 2. ha egy, a rangsorban hátrább álló záloghitelező Titius követelését a *ius offerendi* útján kielégítené; a *ius offerendi* gyakorló hitelező ezzel megszerezne az eladás jogát, és ha el is adná a telket, akkor Maevius (aki Titius kiesésével ilyen esetben záloghitelezővé vált volna) úgyszintén csak a *superfluum*ból részesülhetne (viszont erről sincsen szó a konkrét tényállásban); 3. ha az adós adná el a zálogtárgyat, és az így kapott vételárból maga az adós elégítené ki Titius követelését; ilyenkor a zálogtárgy vevője kerülne Titius helyére, Maevius ebben az esetben is zálogjogot szerezne a telek fölött, de a vevő mögött (viszont ez is csak hipotetikus lehetőség, a fragmentumban erről nincs szó); 4. ha az adós nem a harmadik hitelező által neki nyújtott hiteltől fizetné ki Titius követelését, hanem saját forrásból; ekkor Titius zálogjoga megszűnne, Maevius pedig az ő helyére kerülne a rangsorban (ez is csak hipotetikus lehetőség, mert a szöveg, mint láttuk, nem erről szól); 5. ha egy új hitelező által adott kölcsönből kerül kielégítésre Titius követelése; ez már nem hipotetikus variáció, hiszen a fragmentumban éppen erről az esetről van szó.

Mármost a konkrét szerződési kikötés nem azt tartalmazta, hogy Maevius csak úgy szerezhet zálogjogot a telken, ha az zálogjogtól mentessé válik, hanem úgy, hogy ha Titius zálogjoga megszűnne. Maevius viszont nyilván nem számolt azzal a lehetőséggel, hogy a telek időközben egy újabb hitelező („Tertius”) részére is elzálogosításra fog kerülni, aki korábban szerzett zálogjogot, mint Maevius, hiszen a Maevius részére történő zálogjog-alapítás feltételhez kötött volt csupán. Ezért kell „Tertius”-t előnyben részesíteni Maevius-szal szemben: „Tertius” korábban szerzett zálogjogot, így Titius helyére kerül a rangsorban, Maevius pedig csupán a második ranghelyre kerül most már megszerzett zálogjogával. Adódik persze számára az a lehetőség, hogy gyakorolja a *ius offerendi* „Tertius” irányában. Ha ezt nem teszi meg, akkor viszont marad a második helyen, „Tertius” után, a rangsorban.

IV. A Marci. D. 20, 4, 12, 9 töredék elemzése

A témakörünkben releváns harmadik szöveg is Marcianustól származik. Ebben a fragmentumban ugyan háromszor történő elzálogosításról van szó, viszont a tényállás más: az adós ugyanazokat a dolgokat zálogosította el „Primus” és „Secundus” részére, „Tertius” részére viszont más dolgokat. Így „Tertius” nem a „Secundus” mögött a rangsorban harmadik helyen álló záloghitelező, hanem egyszerűen csak egy harmadik hitelező, akinek az adós más dolgait áll fent zálogjoga, így nem tartozik bele abba a rangsorba, amelybe „Primus” és „Secundus”: „Si tertius creditor pignora sua distrahi permittit ad hoc, ut

priori pecunia soluta in aliud pignus priori succedat, successurum eum Papinianus libro undecimo responsorum scripsit. Et omnino secundus creditor nihil aliud iuris habet, nisi ut solvat prior et loco eius succedat.” (Marci. D. 20, 4, 12, 9)

Amennyiben egy harmadik hitelező („tertius creditor”) megengedi (jóváhagyja, hozzájárul ahhoz), hogy a neki elzálogosított dolgokat az adós eladja, abból a célból, hogy a korábbi hitelező irányában fennálló pénztartozás teljesítése után az első hitelező (egy másik, két hitelező részére is zálogjogi biztosítésként lekötött zálogtárgyon fennálló) zálogjoga tekintetében jogutód legyen (tehát egy másik zálogtárgy tekintetében az első helyen álló hitelező helyébe lépjen), Papinianus azt írta „*Responsorum libri*” c. művének 11. könyvében – Marcianus ismeretése szerint –, hogy „Tertius” az addig első helyen álló hitelező helyébe fog lépni (tehát az addigi első hitelező zálogjoga tekintetében jogutódlásra sor kerül). A második helyen álló záloghitelezőnek a forrásszöveg tanúsága szerint semmi más joga sincsen, mint hogy teljesítsen a korábbi hitelező részére (tehát gyakorolja a *ius offerendi* az új első záloghitelező irányában [amint azt a régi első záloghitelező irányában is gyakorolhatta volna]); ilyenkor a második helyen álló hitelező az ő helyébe lép.

A tényállás szerint tehát az első és a harmadik hitelező megegyeznek abban, hogy a zálogtárgy eladása lehetőségének biztosítását (és ezzel a harmadik hitelező eredeti zálogjogának megszűnését²⁶) az első hitelező zálogjogában bekövetkező jogutódlással fogják kompenzálni, tehát annak a zálogjognak a tekintetében, amelynek jogosultja más zálogtárgyak vonatkozásában az az első hitele-

26. Vö. pl. Gai. D. 20, 6, 7 pr.: „Si consensit venditioni creditor, liberatur hypotheca...”; e nagyon világosan fogalmazó forrásszöveg tanúsága szerint, amennyiben a hitelező a zálogtárgy eladásához hozzájárult, a zálogjog megszűnik. Erre a forráshelyre és más, e tekintetben releváns szövegekre nézve ld. Kaser: i.m. (1. jegyzet), 64127.

ző, akinek követelése a vételárból kielégítésre kerül.²⁷

Miként Kaser megjegyzi, a tényállás a szöveg lerövidítése miatt homályos;²⁸ megfelelő értelmezéssel azonban álláspontunk szerint mégis nagyon világos tényállás és egy messzemenően logikus és adekvát döntés bontakozik ki előttünk.

A szöveget Kaser²⁹ a következőképpen ismerteti és értelmezi: a tulajdonos egy dolgot zálogba adott először „Primus”, majd pedig „Secundus” részére. Egy harmadik hitelező („Tertius”) megengedi, hogy az adós a neki elzálogosított zálogtárgyakat eladja, hogy az abból befolyó vételárból kielégítse a „Primus” követelését. Egyidejűleg megállapodnak a felek abban, is, hogy „Tertius” a „Primus” és a „Secundus” részére elzálogosított másik vagyontárgyon fennálló zálogjog („*aliud pignus*”) tekintetében a „Primus” követelésének kielégítésével az ő helyébe fog lépni (ti. „Tertius”). Ha a hitelező megengedte a tulajdonosnak a zálogtárgy eladását, úgy ő ezzel saját zálogjogáról is lemond. Kaser szerint ennek értelme nyilvánvalóan abban áll, hogy a tulajdonos a dolgot zálogjogtól mentesen adhassa el, és ezzel egy magasabb összegű vételárhoz juthasson hozzá, ami a záloghitelező követelésének kielégítését lehetővé teszi, vagy legalábbis megkönnyíti (ha a „Tertius” nem mond le ugyanis zálogjogáról – egészítsük ki Kaser szavait –, akkor az adós a zálogtárgyat csak zálogjoggal terhelve adhatja el, amiért így nyilván alacsonyabb összegű vételárat kaphatna annál, mint ha az adós a zálogtárgyat zálogjogtól mentesen adhatná el). Papinianus és Marcianus ebben az esetben Kaser szerint feltételezik, hogy az, miszerint „Tertius” engedélyt kap a zálogtárgy

eladására – azzal a kikötéssel, hogy „Tertius” „Primus” helyére fog lépni – úgy tekintendő, mintha „Tertius” közvetlenül „Primus” részére fizetett volna. Az a pénz ugyanis, amit az adós „Primus”-nak kifizet, valójában „Tertius” vagyonából származik. Az ti., hogy „Tertius” a neki elzálogosított vagyontárgyak tekintetében zálogjogáról lemond, teszi az adós számára lehetővé, hogy az adós a „Tertius” részére korábban elzálogosított, a zálogjogról való lemondás miatt viszont immár zálogjogtól mentessé vált dolgok eladásából befolyó vételárból – az adós és a „Tertius” által kötött megállapodás szerint – a „Primus” követelését kielégítse. Ellentételezőképpen pedig „Tertius” „Primus” helyére kerül a rangsorban – tehát nem „Secundus” helyére. „Secundus” így marad korábbi ranghelyén, most már egy új hitelező, azaz „Tertius” mögött.

A konkrét jogvitában nyilván az a kérdés merülhetett fel, hogy vajon jogosult-e a zálogtárgy eladásával befolyt vételárból fennmaradt többletből részesedni a „Secundus” is – amennyiben a befolyt vételárból főleg maradna, tehát a befolyt vételár összege nagyobb lenne, mint amennyivel az adós az első hitelezőnek tartozott, vagyis amennyit az adós a befolyt vételárból „Primus”-nak kifizetett.

Mármint a konkrét esetben nem, hiszen a *jogtudós egyértelműen leszögezi, hogy a második helyen álló hitelező a konkrét esetben csak a ius offerendit gyakorolhatja* (pontosabban azt állapítja meg, hogy teljesítsen a *prior* részére, és az ő helyébe lépjen, ami tartalmilag a *ius offerendi* gyakorlását jelenti). A „Secundus”-nak ugyanis ebben az esetben, az itt említett tényállásbeli feltételek fennforgása esetén nincsen más joga,

mint a *ius offerendi* gyakorlása – így tehát a(z összes záloghitelezővel szemben hatályosan gyakorolható) *ius vendendi* sem illeti meg őt.³⁰ Az eladási jogot az új első hitelező gyakorolhatja csupán; ha az új első hitelező eladná a zálogtárgyat, akkor már természetesen joga volna a „Secundus”-nak arra, hogy a *superfluumból* követelésének megfelelő mértékben részesedjen. A *secundus creditor* követelését biztosító zálogtárgy eladására azonban nem került sor, csak a zálogjog tekintetében, pontosabban az első helyen álló hitelező zálogjoga tekintetében bekövetkezett jogutódlásra. A korábban első helyen állt hitelező követelésének kifizetésére fordított vételár annak a zálogtárgynak az eladásából származott, amely felett a *secundus creditor*nak nem állt fenn zálogjoga, csak a *tertius creditor*nak. Az eladásból befolyt vételárhoz tehát a második helyen álló hitelezőnek semmi köze sincsen, így a *superfluumból* ő nem részesedhet, az az adósé lesz. A *secundus creditor* saját korábbi ranghelyén marad – ebből fakadóan helyzetén úgy javíthat, hogy a *ius offerendit* az első helyre került új hitelező irányában gyakorolja, így pedig megszerezheti az eladási jogot. A hátrább álló záloghitelező ugyanis nem kerülhet hátrányosabb helyzetbe a zálogjogban történő jogutódlás folytán; ezért gyakorolhatja a *ius offerendit*, hiszen a „Tertius” jelen esetben egy olyan zálogtárgy vonatkozásában lépett a „Primus” helyére, amely „Secundus” részére is el volt zálogosítva – a *ius offerendi* gyakorlását tehát lehetővé kell tenni „Secundus” számára a most már az első helyre került „Tertius” irányában is. Ettől függetlenül viszont az ama zálogtárgyak eladásából befolyt vételárból, amelyek kizáró-

27. Vö. a régebbi irodalomból M. Colamonico–R. Zingarelli: *Le garanzie delle obbligazioni. Lezioni di diritto romano*, Napoli 1897, 262, illetve 388sk. E forrásszöveghez és az egész problémához ld. a spanyol szakirodalomból d’Ors: i.m. 220skk.; ld. még pl. Kaser: i.m. (1. jegyzet), 63skk.; az újabb irodalomból Robles Velasco: i.m. 2345skk. A fragmentumot Emunds–Harke: i.m. 2222, 23 csupán megemlítik, de nem foglalkoznak vele részletesebben.

28. Kaser: i.m. (1. jegyzet), 64sk.

29. Uo.

30. Kaser: i.m. (1. jegyzet), 65.

lag „Tertius” részére lettek elzálogosítva, „Secundus” nem jogosult a *superfluumból* való részesedésre.

Ha az első helyre került új záloghitelező adná el a zálogtárgyat, akkor a *secundus creditor* természetesen már jogosult lenne a részesedésre a vételárfölöslegből, hiszen ilyenkor a neki is elzálogosított vagyontárgyak eladásáról volna szó. A csupán „Tertius” részére lekötött, a „Tertius” zálogjogról való lemondása miatt zálogjogtól mentessé vált vagyontárgy eladásából származó vételárból fennmaradó *superfluumból* viszont nem jogosult részesedni.³¹

A zálogjogban való jogutódlás témaköre szempontjából ez a fragmentum azért nagyon fontos, mert, mint láttuk, jelen esetben „Tertius” „Primus” jogutódja lesz a zálogjog tekintetében.

V. Zárógondolatok

A Marci. D. 20, 4, 12, 8 tényállásában, mint láttuk, a második hitelező részére történő zálogjog-alapítás feltételes, így a dolog

tkp. csak kétszer kerül ténylegesen is elzálogosításra az ebben a szövegben foglalt tényállásban; a második hitelező csak akkor szerez zálogjogot, ha az első hitelező zálogjoga megszűnik (felfüggesztő feltétellel történő zálogalapítás), és a harmadik hitelező az első helyére kerül, a második hitelező zálogjoga ugyanis később keletkezett, mint a harmadiké. Ebben a szövegben így egyszerre, egyidejűleg csak két zálogjog áll fent, a harmadik zálogalapítás feltételes csupán. A Marci. D. 20, 4, 12, 9 esetében ugyan három záloghitelezőről van szó a tényállásban, de a harmadik hitelező nem a rangsorban a másik kettő mögött álló hitelező, hanem egyszerűen egy harmadik hitelező, akinek követeleése biztosítására más zálogtárgyak szolgálnak, mint a harmadik hitelező részére. A három fragmentum közül tehát valójában csupán a Paul. D. 20, 4, 16 esetében van szó arról, hogy ugyanaz a dolog háromszor is lekötetetik zálogul három különböző hitelező részére úgy, hogy egyik zálogjog-alapítás sem feltételes.

E meglehetősen bonyolult tényállásokat tartalmazó és nehéz jogi kérdéseket felvető forrásszövegekben foglaltak akkor érthetőek meg igazán, ha tekintettel vagyunk e fragmentumok tágabb kontextusára: a többszöri elzálogosítás egész problémakörére, a ius offerendi meglehetősen vitatott tartalmú jogi konstrukciójára, valamint a zálogjogban történő jogutódlás egész kérdéskörére is. A fentebb vizsgált szövegekben ugyanis mintegy együtt csapódnak le mindazok a jogi problémák, amelyek ez utóbbi kérdésköröket már önmagukban véve is jellemzik.

A többszöri elzálogosítás problémakörével összefüggésben a kései klasszikus jogtudósok által ismertetett zseniális döntések a iustinianusi kompilációba valószínűleg tartalmi értelemben legalábbis komolyabb módosítások nélkül kerülhettek be. A fentiekben ennek megfelelően interpolációkritikai megfontolásokat nem tettünk vizsgálatunk tárgyává.

Az egész kérdéskör mélyebb elemzése akár önálló monográfiát is megkívánhatna.

31. Mindebből viszont korántsem lehet levonni azt a következtetést, amit d'Ors: i.m. 215skk. fogalmazott meg, döntően éppen e forrásszöveg alapján, ti., hogy a rangsorban hátrább álló záloghitelező a *superfluumra* egyáltalán nem jogosult. Ezt a nézetet Kaser: i.m. (1. jegyzet), 63skk. (ld. különösen: 65) is joggal bírálta. Marcianus ugyanis, mint láttuk, úgy fogalmaz ugyan, hogy a hátrább álló záloghitelezőnek semmi más joga sincsen, mint hogy a korábbi hitelező részére teljesítsen (tehát a *ius offerendi*t gyakorolja), ebből viszont nem lehet arra következtetni, hogy a hátrább álló záloghitelező a zálogtárgy eladása folytán befolyó többletből sosem jogosult részesedni, hanem csupán arra, hogy a konkrét esetben nem – hiszen, mint láttuk, azokhoz a zálogtárgyakhoz, amelyeket az adós csupán „Tertius” részére kötött le zálogul, a második helyen álló hitelezőnek semmi köze sincsen. Ezért a csak „Tertius” részére elzálogosított dolgok eladásából befolyt vételárból fennmaradó fölöslegre nem jogosult a hátrább álló záloghitelező, nincsen általában is kizárva a *superfluumból* való részesedésből. Mivel a hátrább álló hitelező a konkrét esetben a *superfluumra* nem jogosult, ezért nincsen neki más lehetősége, más joga, mint hogy a *ius offerendivel* éljen. A konkrét esetben tehát valóban a *ius offerendi* képezi a hátrább álló záloghitelező zálogjogának tényleges tartalmát („el *ius offerendi* es el contenido actual de la segunda hipoteca”; d'Ors: i.m. 222), de ez nem azt jelenti, hogy sosem volna jogosult részesedni a *superfluumból*.

JOGIRODALOM-JOGÉLET

NÓTÁRI TAMÁS

PhD habil. tudományos főmunkatárs
MTA TK Jogtudományi Intézet
(Budapest)
egyetemi docens
Sapientia EMTE Kolozsvári Kar
(Kolozsvár)

In memoriam
Molnár Imre (1934–2016)

2016. október 15-én elhunyt Molnár Imre professzor emeritus, a római jog tudományának nemzetközileg elismert tudósa, jogászgenerációk tisztelt és szeretett tanára.

1. Molnár Imre 1934. szeptember 22-én született Tataházán (akkoriban Bács-Bodrog megye, ma Bács-Kiskun megye). Középiskolai tanulmányait a ciszterciták III. Béla Gimnáziumában Baján, utóbb pedig a Baross Gábor Gimnáziumban Szegeden végezte, majd a Baross Gimnázium 1951-es megszűnését követően Szegeden a Radnóti Miklós Gimnáziumban érettségizett. Érdeklődése már ezekben az években is a klasszikus antikvitásra irányult, elsősorban gimnáziumi latintanárra, Visy József (1911–1988) hatásának köszönhetően.

Káderlapja okán – tekintettel a család egykori tizenöt kataszteri holdat kitevő földtulajdonára – egyetemi tanulmányait csak 1956-ban kezdhette meg a Szegedi Tudományegyetem (József Attila nevét az egyetem 1962-ben vette fel) Állam- és Jogtudományi Karán, ahol 1960-ban szerezte meg jogi diplomáját. A római joggal már egyetemi hallgatóként szorosabb kapcsolatba került, lévén

hogy négy éven át aktívan részt vett a Pólay Elemér professzor által vezetett (1915–1988) Római Jogi Diákkör munkájában.

A kutatói-oktatói hivatás lehetőségét egyfajta kitérőként előzte meg a gyakorló jogászi pályafutás: az 1964-ben abszolvált jogtanácsosi szakvizsgát több mint egy évtizedes működés követte a Csongrád Megyei Vendéglátó Vállalatnál először jogtanácsosként, majd vezető jogtanácsosként, végzetül pedig az igazgatási osztály vezetőjeként.

2. Pólay Elemér hívására 1968-ban tért vissza az egyetem Római Jogi Tanszékére, ahol 1968-tól tanársegédként, majd 1971-től adjunktusként oktatott és kutatott. Kandidátusi értekezését 1977-ben védte meg, s a *Candidatus Scientiarum* fokozat elnyerését követően 1979-ben nevezték ki egyetemi docenssé. Az őt mind tudományos munkájában, mind a tudományos közéletben önzetlenül segítő mesterétől Pólay Elemér professzortól – akivel mindvégig nem csupán kollegiális kapcsolatban, de őszinte barátságban is állt – 1985-ben vette át a Római Jogi Tanszék vezetését, amelynek élén 1999-ig állt. A *Doctor Scientiarum* fokozatot 1987-ben nyerte el, egyetemi tanári kinevezését 1988-ban kapta meg. 1994-től 1998-ig két cikluson át látta el a József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékáni tisztségét.

Az egyetemi közéletben számos további tisztséget vállalt, és feladatokat látott el. Tagja volt az Állam- és Jogtudományi Kar Kari Tanácsának (1985–2004), az József Attila Tudományegyetem (illetve utóbb a Szegedi Tudomány-

egyetem) Egyetemi Tanácsának (1989–2003), az egyetem Habilitációs Bizottságának (1994–1998) és a Magyar Akkreditációs Bizottság Jogi Szakbizottságának (1996–2001). Ellátta a Szegedi Akadémiai Bizottság Jogtudományi Szakbizottságának (1996–2004) és a Szegedi Egyetem Római Jogtudományi Doktori Iskolájának (2001–2005) elnöki tisztségét.

A nemzetközi konferenciák rendszeres előadójaként mély barátságot ápolt számos külföldi tudóssal, köztük Hans Ankum és Andreas Wacke professzorral, akik közül az utóbbi a Molnár Imre a 80. születésnapja alkalmából 2004. szeptember 25-én a Szegedi Akadémiai Bizottság Dísztermében megrendezett ünnepségen is az őszinte elismerés és barátság szavaival köszöntötte. Hosszabb külföldi ösztöndíjjal kutatott Münchenben, Rómában és Kölnben, konferencia- és vendégelőadásokat tartott – többek között – Rio de Janeiróban, Münchenben, Salzburgban, Kölnben, Grazban, Halléban, Velencében, Pozsonyban, Belgrádban és Kolozsvárott.

3. Kutatási területe három nagy témakörre terjedt ki – amint legfontosabb publikáció is mutatják, amelyek a *locatio conductio* (vagyis a dolog-, a munka- és a műbérleti szerződés), a római jog felelősségi rendje, valamint a római büntetőjog köréből kerültek ki.

1977-ben megvédett kandidátusi értekezésének (*A locatio conductio a klasszikus kori római jogban*) átdolgozott változata 1982-ben jelent meg magyar nyelven *Fejezetek a klasszikus kori locatio conductio köréből* címmel.¹ E tárgykörben monografikus igényű tanulmányt

1. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XXIX. 1982. 96.

(*Verantwortung und Gefahrtragung bei der locatio conductio zur Zeit des Prinzipats*) tett közzé a tekintélyes *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* című, enciklopédikus igényű, eredetileg Hildegard Temporini által egyedül, majd Wolfgang Haaséval közösen szerkesztett, 1972 és 1988 között megjelent sorozatban.² A *locatio conductio* tárgykörében számos további tanulmányt publikált magyarul³ és idegen nyelven.⁴ E tárgykörben végzett kutatásainak időtállóságát jelzi, hogy *A locatio conductio a klasszikus kori római jogban* 2013-ban *A Pólay Elemér Alapítvány könyvtárának* 44. köteteként újabb kiadásban is napvilágot látott.⁵

1987-ben megvédett nagydoktori értekezése, *A római magánjog felelősségi rendje* 1993-ban jelent meg.⁶ Öt esztendővel később e monográfiája német nyelven is napvilágot látott *Die Haftungsordnung des römischen Privatrechts* címmel.⁷ Számos, a felelősségi rend kérdéseit feldolgozó tanulmányt publikált az évtizedek során bel- és külföldön.⁹ E tárgyban végzett kutatásai és eredményei – immáron nemcsak a *locatio conductio*, de – ezen, a római jog egyik legfontosabb kérdéskörét jelentő téma nemzetközileg is megkerülhetetlen és elismert szaktekintélyévé tették.

Pályája utolsó két évtizedében tudósi érdeklődése a római büntetőjog felé fordult, amely kuta-

tásainak első eredményeként a *Büntető- és büntetőeljárásjogi alapelvek római jogi előzményei* című tanulmánya látott napvilágot.¹⁰ Ezt számos további rész kérdés feldolgozása követte, így *A jogellenesség és vétkesség kérdése a római jogban*,¹¹ a *Tanúvallomások (kínvallatás) értékelése a bűnösség megállapításánál az ókori római büntetőjogban*,¹² a *Tényálladék az ókori Róma büntetőjogában*,¹³ *A császárkori Róma büntetési rendszere*,¹⁴ *A házasságtörés, mint a római család alapját, tekintélyét sértő bűncselekmény*,¹⁵ az *Egyes büntetőjogi törvényi tényállások az ókori Rómában és hatályos jogunkban*,¹⁶ *A büntető eljárásjog alapelvei a római jogban*,¹⁷ a *Magánjogi és büntetőjogi felelősség találkozási*

2. In: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Teil. II. Band 14.* Berlin–New York, 1982. 583–680.

3. A vállalkozói és munkabérszerződés alanyainak felelőssége és veszélyviselése a római jogban. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica* Tom. XXI. Fasc. 2. 1974. 1–49; A szerződés megszűnésének okai és a felmondási jog kérdése. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica* Tom. XXVI. 1979. 1–13; Állami beavatkozási kísérletek a haszonbérlet körében a klasszikus római jogban. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica* Tom. XXVII. 1980. 211–224; A dologbérlet felelőssége a római jogban. *Jogtörténeti Tanulmányok* VI. Budapest, 1986. 253–269; Munkajogi szabályok a birodalmi jog és a szerződési praxis alapján az ókori Rómában. In: *Tanulmányok Dr. Nagy László születésének 90. évfordulójára.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. LXIV.) Szeged, 2004. 301–321.

4. *Gefahrtragung beim römischen Dienst und Werkvertrag.* Labeo 1975. 23–44; *Subjekte der locatio conductio.* In: *Studi in onore di Cesare Sanfilippo*, II. Milano, 1982. 413–430; *Objekt of locatio conductio.* *Bullettino dell' Istituto di Diritto Romano* 1982. 127–142; *The Social Determination of Lease Relations and the Social Programs Arising from that in the Ancient Rome.* In: *Studia in honorem L. Nagy.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XXXI.) Szeged, 1984. 223–229; *Rechte und Pflichten der Subjekte der locatio conductio.* *Index 1983–1984.* 157–188; *Le cause di estinzione del contratto e il problema dell' esistenza del diritto di disdetta nella „locatio-conductio“.* Labeo 1986. 298–309; *Beruf und Arbeit im römischen Recht.* In: *Facetten des Wandels.* Mannheim, 2001. 54–62.

5. Szeged, 2013. 197. old.

6. Szeged, 1993. 252. old.

7. Szeged, 1998. 216. old.

8. A vis maior eredete és fejlődése a preklasszikus és klasszikus római jogban. *Antik Tanulmányok* 1982. 179–198; Az archaikus jog felelősségi rendje. In: *Studia in honorem Roberti Horváth.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XXXVI.) Szeged, 1986. 131–144; A preklasszikus jog felelősségi rendje. In: *Studia in honorem E. Szilbereky.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XXXVII.) Szeged, 1987. 171–210; A posztklasszikus és a juszthinianuszi korszak felelősségi rendszere. In: *Emlékkönyv Dr. Meznerics Iván.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XXXVIII.) Szeged, 1988. 187–200; A custodia felelősség tartalmi elemei a klasszikus római jogban. In: *Emlékkönyv Dr. Antalffy György.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XXXIX.) Szeged, 1990. 149–160; *Culpa-fogalom a klasszikus római jogban, különös tekintettel a szerződésen kívüli és a stricti iuris szerződéseknél keletkezett károk esetére.* In: *In memoriam Dr. Kovács István.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XL.) Szeged, 1991. 225–244; A culpa kérdése a bonae fidei szerződéseknél a klasszikus római jogban. In: *Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XLV.) Szeged, 1992. 341–354; *Társadalmi változások és a szellemi áramlatok hatása az egyes felelősségi fogalmak kialakulására az ókori Rómában.* *Jogtudományi Közlöny* 1995. 179–183.

9. *Die Ausgestaltung des Begriffes der vis maior im römischen Recht.* *IURA* 1981. 73–105; *Erfolgshaftung oder ein typisierter dolus malus im archaischen römischen Recht.* *Bullettino dell' Istituto di Diritto Romano* 1987. 27–43; *Der Haftungsmaßstab des pater familias diligens im römischen Recht.* In: *Vorträge gehalten auf dem 28. Deutschen Rechtshistorikertag (Nimwegen 23. bis 27. September 1990).* Nijmegen, 1992. 23–31; *Die Haftungsordnung des römischen Privatrechts.* In: *Emlékkönyv Dr. Szentpéteri István.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XLIX.) Szeged, 1996. 371–383.

10. In: *Emlékkönyv Dr. Tokaji Géza.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XLVIII.) Szeged, 1996. 167–181.

11. In: *Tanulmányok Benedek Ferenc tiszteletére.* (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 123.) Pécs, 1996. 209–221.

12. In: *Emlékkönyv Dr. Szabó András.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. LIII.) Szeged, 1998. 243–250.

13. In: *Emlékkönyv Dr. Veres József.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. LV.) Szeged, 1999. 201–207.

14. In: *Emlékkönyv Dr. Bérczi Imre.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. LVIII.) Szeged, 2000. 365–383.

15. In: *Iura Antiqua – Iura Moderna. Festschrift für Ferenc Benedek zum 75. Geburtstag.* Pécs, 2001. 187–206.

16. In: *In memoriam Nagy Károly.* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. LXI.) Szeged, 2002. 297–305.

17. In: *Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapjának tiszteletére.* Szeged, 2006. 415–426.

pontjai az ókori római jogban,¹⁸ a Fellebbezés az ókori római jogi peres eljárásban (*De appellationibus*),¹⁹ a Vád és védelem, mint a római büntetőeljárás alapelve,²⁰ Az ókori római jogi bűncselekmény-fogalom ismérve²¹ és Az ókori Róma büntetőeljárásai jogának rendje.²² Több írást német nyelven is publikált a felsoroltak közül.²³ Bár római büntetőjogi kutatásait nem összegezte *stricto sensu* monográfiában, 2013-ban írásai mintegy monografikus igényű tanulmánykötetben nyertek összegzést *Ius criminale Romanum* címmel A Pólay Elemér Alapítvány könyvtárának 45. köteteként.²⁴

E három nagy tárgykörön kívül is számos témát dolgozott fel tanulmányaiban, így a szerződés, különösen az adásvétel és a vesztélyviselés,²⁵ valamint a római jog oktatásának és kutatásának kérdéseit.²⁶ Több, a római jog fejlődés-

történetét vizsgáló tanulmányt,²⁷ valamint tudománytörténeti írást és visszaemlékezést publikált,²⁸ Római jog címmel társszerzésben írott tankönyve jelent meg.²⁹

4. Munkássága elismerésül számos kitüntetésben részesült. Három alkalommal kiváló dolgozó kiüntetésben (ezek közül egy alkalommal a felsőoktatás kiváló dolgozója kiüntetésben), 1999-ben Apácai Csere János-díjban, két alkalommal (1995-ben és 2004-ben) a hallgatók szavazata alapján az Év oktatója címben, 2004-ben a *professor emeritusi* címben és 2005-ben Klebersberg Kúnó-díjban. 2003-ban megkapta a Szegedi Akadémiai Bizottság Ezüst Emlékérmét, szintén 2003-ban a Magyar Köztársaság Érdemrend Tiszti Keresztjét, majd 2007-ben az Eötvös József

koszorút. Az őt és életművét övező megbecsülést jelzi, hogy kollégái és tanítványai 70,³⁰ 75,³¹ és 80.³² születésnapja alkalmából is *Festschrifttel* köszöntötték. Munkáit a nemzetközi szakirodalom is nagyra értékelte és értékeli: írásaira több mint 400 hivatkozást tartott számon, aminek közel 70 százalékát a mérvadó külföldi folyóiratokban, monográfiákban és kézikönyvekben kapott citációk tették ki.

Eredményes kutatói és tanári munkájának hátterét a *bonus et diligens pater familias* harmonikus magánélete biztosította: 1960-ban vette feleségül Asztalos Magdolna tanárnőt; mindkét gyermekük jogász pályára lépett, Judit törvényszéki bíró, Attila ügyvéd lett; példás lelkiismeretességgel vett részt unokái, Balázs, Lili és Zsófia életében, nevelésében is. Életében a sport is kiemelt szere-

18. In: Tanulmányok Dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára. (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. LXIX.) Szeged, 2007. 511–536.
19. In: Jus et legitimatio Tanulmányok Szilberek János 90. születésnapjának tiszteletére. Szeged, 2008. 153–164.
20. In: Reformatio iuris cooperandi. Tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére. Szeged, 2009. 621–628.
21. In: Emlékkönyv Dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára. (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica LXXIII.) Szeged, 2010. 565–589.
22. In: Sapienti sat. Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára. (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. LXXIV.) Szeged, 2012. 331–350.
23. Grundprinzipien des römischen Strafrechts. In: A bonis bona discere: Festgabe für János Zlinszky zum 70. Geburtstag. Miskolc, 1998. 189–208; Das adulterium als ein das Ansehen der römischen Familie verletzendes Verbrechen. In: Status familiae. Festschrift für Andreas Wacke zum 65. Geburtstag. München, 2001. 345–364; Ausgewählte gesetzliche Straftatbestände im antiken Rom und in unserem geltendem Recht. In: Roman law as formative of modern legal systems. Studies in honour of Wiesław Litewski. Kraków, 2004. 15–24.
24. Szeged, 2013. 255. old.
25. A szerződés megszűnésének okai és a felmondási jog kérdése. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XXVI. 1979. 1–13; Periculum emptoris a klasszikus római jogban. In: Jogtörténeti Tanulmányok, V. Budapest, 1983. 180–200; Periculum emptoris im römischen Recht der klassischen Periode. In: Sodalitas. Scritti in onore di Antonio Guarino. Napoli, 1984. 2227–2255; A társadalmi viszonyok változásainak tükröződése a preklasszikus római jogban. Jogtudományi Közöny 1986. 285–293; Die Frage der Gefahrtragung und des Eigentumsüberganges beim Kauf. Index 1987. 57–75; Egy dáciai házvételi szerződésből levonható tanulságok, különös tekintettel mai jogunkra nézve. In: Jogtörténeti tanulmányok, IX. Pécs, 2008. 253–262.
26. Jogtörténeti és Római jogi Nemzetközi Munkaértekezlet Szegeden. Magyar Jog 1971. 251–255; A római jog nemzetközi megítélése. Jogtudományi Közöny 1971. 436–443; A római jog oktatásának időszaki kérdései a szocialista államokban. Felsőoktatási Szemle 1971. 150–155; A római jog mint a modern európai jogrendszerek alapja. In: Tanulmányok a bajai III. Béla Gimnázium jubileumára. Baja, 2007. 325–338; A római magánjog rendszere és annak hatása a modern európai magánjogok rendszereire. In: Emlékkönyv Dr. Kemenes Béla. (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XLIII.) Szeged, 1993. 269–286.
27. Alfenus Varus iuris consultus. In: Studia in honorem V. Pólay. (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XXXI-II.) 1985. 311–328; A Gaius-féle Institutio rendszere. In: Degré Alajos emlékkönyv. Budapest, 1995. 181–195; A magánjog fejlődésének útja a köztársasági Rómában. In: Alkotmány és jogtudomány. Dr. Szabó József professzor emlékére. (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. XLVII.) Szeged, 1996. 71–77; Gazdasági válság a császárkori Római Birodalomban. In: Emlékkönyv Dr. Nagy Lajos. (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Oeconomica Tom. I.) Szeged, 1996. 223–229.
28. In memoriam Károly Visky. IURA 1983. 207–209; Pólay Elemér (1915–1988). In: Magyar Jogtudósok, I. Budapest, 1999. 183–191; A római jog professzorai a szegedi egyetemen. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. LVII. 1999. 1–16.
29. Szeged, 2001. (második kiadás: 2003; harmadik kiadás 2004.) 464. old.
30. Tanulmányok Molnár Imre tiszteletére. (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. LXV.) Szeged, 2004. 842. old.
31. Római jog és a magánjog fejlődése Európában. Tanulmányok Molnár Imre 75. születésnapjára. Szeged, 2011. 264. old.
32. Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára. (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica Tom. LXXVI.) Szeged, 2014. 516. old.

pet játszott: mindvégig tartotta magát a *mens sana in corpore sano* elvéhez, csapatával az 1970-es években az Országos Atlétikai Bajnokságon kalapácsvetésben aranyérmet is nyert. Örömmel és szakértelemmel kertészkedett, értékelte, becsülte a kétkezi munkát; egészséges életszemléletől, kedélyétől távol állt tőle a szobatudósi életidegenség, az intellektuális gög.

5. Tanárként közel fél évszázados egyetemi működése során sok ezer joghallgatóhoz hozta közel, ismertette és szeretettette meg a római jogot velük azáltal, hogy tudását plasztikusan, az egykori gyakorló jogász élet-közei problémaérzékenységével és a tudós felkészültségével (ám tudományoskodó sallangok nélkül) – Pólay professzortól átvett oktatói hitvallása szellemében – *Schulmeister*ként volt képes átadni.

A kollégáit, tanítványait önzetlenül segítő, szóval és tettel támogató mester és barát, Molnár Imre halálával a Pólay Elemér és Brósz Róbert utáni romanista-nemzedék – amelybe, a legjelentősebbeket felsorolva, Diósdí György (1934–1973), Benedek Ferenc (1926–2007) és Zlinszky János (1928–2015) is tartozott – utolsó tagjának távoztával az élők sorából a hazai romanisztika nagy korszaka ért véget. *Sit ei terra levis!*

JOGIRODALOM-JOGÉLET

SCHNELL GÁBOR

*PhD. hallgató**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
(Budapest)***Széchenyi István:
Hitel – mai magyar nyelven
(2016)**

1. Idén tavasszal jelent meg – a Logod Bt. gondozásában – gróf Széchenyi István „Hitel” című munkájának „mai magyar nyelven” átdolgozott változata. Széchenyi Hitelét nem kell az olvasóknak bemutatni, korszakújító jelentősége, a magyar történelemben betöltött szerepe, valamint a mai napig érvényes gondolatai közismertek. A XIX. század hajnalán az 1830-ban megjelent művet régies nyelvezete, a mai beszélt nyelvünktől idegen, hosszú mondatai, valamint több nyelven írt szentenciái miatt eredeti formájában kihívás elolvasni. A XIX. század végén több-kevesebb sikerrel készültek a Hitelnek korszerűsített átiratai, azonban ezek alig tartalmaztak érezhető változást az olvashatóság érdekében. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy olyan átfogó Hitel „modernizáció”, mint amilyen a most megjelent könyv, még nem volt. A kötet Széchenyi egyik legjelentősebb művének könnyebb olvasását teszi lehetővé. A könyv címét olvasva felmerülhet sokakban a kérdés, hogy van-e a mai embernek joga ahhoz, hogy a könnyebb érthetőség érdekében ezt a nagyszabású művet átírja. Az ilyen jellegű változtatásokra az utóbbi években sok rossz példát

láthattunk, sorra jelentek meg az iskolai kötelező olvasmányok lebutított, egyszerűsített változatai. Ezek a kiadványok a mű lényegét veszik el, irodalmi nyelvezetét csorbítják, az író munkásságát csúfolják meg. A Hitel esetében nem irodalmi, hanem egy tudományos műről beszélünk, így véleményem szerint a módosított szöveg olvasása során senkit nem érhet semmiféle stilisztikai veszteség, a kötet csak a *könnyebb megértést segíti elő* a mai ember számára. A szerkesztők nagyon körültekintően csak a legszükségesebb esetekben egyszerűsítették a szöveget. Sok helyen megmaradt a mű szabatos, régies nyelvezete, ahogy azt a kötet egyik szerkesztője az Előszóban írja: „Egyrészt fontos, hogy gördülékenyen olvasható és könnyen befogadható (akadálymentesített) szövegváltozat álljon rendelkezésre, hűen visszaadva Széchenyi gondolatait; másrészt az is célunk volt, hogy minél kevesebb változással teljesítsük e feladatot: az átírásból érezhető legyen, hogy nem mai szerzőt olvasunk, lehetőség szerint az eredeti műben lévő „íz” is megmaradjon”.¹ A ma már nem használt szavak, mondatrészek kivezetésével, a rengeteg – és kevesek által ismert – például latin és ógörög idegen kifejezések lefordításával, valamint a ma már helytelennek számító helyesírás átjavításával és a mondat szerkezet átalakításával, sokkal könnyebben tud eljutni a modern kor emberéhez a könyv mondanivalója. Remélhető, hogy a magyar történelem egyik alapművét sokkal többen veszik majd a kezükbe, kevesebben fogják feladni az elolvasását az első fejezet után.

2. A Hitel mondanivalója ma ugyanannyira aktuális, mint amilyen a reformkor hajnalán volt. Széchenyi örökérvényű alkotása a társadalomtudományok, különösen a közgazdaságtudományok és a történelemtudomány számára jelent nélkülözhetetlen forrást. Felmerül bennünk a kérdés: egy *jogász számára mit jelent* a Hitel a XXI. században? A műben Széchenyi – aki a jogtudományban is ugyanolyan jártas volt, mint a közgazdaságtudományokban – elsősorban magánjogi kérdésekkel foglalkozik, témájához a XIX. század eleji magyar társadalmat érintő gazdasági reformra történő felhívás igazodott a leginkább. Ezen belül is elsősorban a *földtulajdonnal kapcsolatos* kérdéseket tárgyalja hangsúlyosabban. Művében korát meghazudtolva olyan intézményekről tesz említést, amelyek *akkor még nem is léteztek* a magyar jogtudományban. Ilyen jogintézmény a *részvénytársaság*, mivel 1830-ban Magyarországon még egyetlen egy részvénytársaság sem működött és több mint 5 évet kellett arra várni, hogy megszülessen az első törvénycikk,² amely említést tesz erről a társasági formáról. Itt megjegyzendő, hogy az első magyar részvénytársaság az 1836-ban megalapított Lánchíd Részvénytársaság is Széchenyi nevéhez fűződik. Széchenyi a *szövetkezetek* alapjait is felvázolja a műben, noha annak törvényi szabályozása csak a XIX. század második felében valósult meg. A „legnagyobb magyar” a Hitelben felhívja a magyar társadalom figyelmét nemcsak a gazdasági, hanem a *jogi reform szükségességére* is. Fontosnak

1. In.: Gróf Széchenyi István Hitel – mai magyar nyelven (szerk. Buday Miklós, Dudás Márta, Horváth Attila) Logod Bt., Budapest, 2016. 8.
2. 1836. évi XXVI. törvénycikk

tartotta a gazdaság alapját jelentő olyan törvények megfogalmazását, mint a Kereskedelmi törvény, a Csőd törvény, a Váltó törvény. Az utóbbi kettő még a reformországgyűléseken 1840-ben elfogadásra kerültek,³ az egységes Kereskedelmi törvény⁴ Corpus Iuris Hungarici-ben történő megjelenésére azonban több mint negyven évet kellett várni, ugyanis azt az Országgyűlés csak 1875-ben fogadta el.⁵ A könyv szerkesztői⁶ a Hitel mai magyar nyelvű változatának elkészítéséhez nem csak az eredeti 1830-ban megjelent művet vették alapul, hanem a Hitel centenáriuma 1930-ban megjelent „Hitel, a Taglalt és a Hitellel foglalkozó kisebb iratok” című kiadványt is.

3. Az olvasó számára jelentős segítséget nyújt a könyv végén megjelent „*Függelékek*” rész, amelyben két tanulmány⁷ kapott helyett. Az első tanulmány⁷ szerzője Horváth Attila jogtörténész, egyben a könyv egyik szerkesztője is. A tanulmány kiválóan összefoglalja a Hitel jogi mondanivalójának esszenciáját, valamint képet kaphatunk Széchenyi István magas szintű jogi műveltségéről, amelyet nem csak a Hitelben, hanem más műveiben is (pl. a Világban) kamatoztatott. A második értekezést a 2007-ben elhunyt történész Spira György jegyzi.⁸ Megismerhetjük a Hitel megszületésének körülményeit, Széchenyi István (pontosabban a Széchenyi család) hitel viszonyait,

illetve a XIX. század eleji Magyarország hitelügyeit.

2016 Széchenyi emlékévé, hiszen 225 évvel ezelőtt 1791. szeptember 21-én született a legnagyobb magyar. A könyv megjelenése méltó megünneplése ennek az évfordulónak, amellyel sikerült közelebb hozni Széchenyi 186 éves, de mégis modern, a mai kor számára is tökéletesen használható és használható művét. Azt csak remélni tudjuk, hogy e jó kezdeményezés folytatódni fog, és hamarosan a kezünkbe vehetjük Széchenyi többi fontos írásának – többek között az 1831-ben megjelent Világnak és az 1833-ban megjelent Stadiumnak – átdolgozott, korszerűsített változatát.

3. Az 1840. évi XV. tc. a váltótörvénykönyvről, valamint az 1840. évi XXII. tc. a csődületekről.
4. 1840-ben már születtek olyan törvények, amelyek részben a kereskedelmi jog területét szabályozták (pl.: 1840. évi XVI. tc. a kereskedőről, vagy az 1840. évi XVIII. tc. a közkeresetre összeállt társaságok jogviszonyáról).
5. 1875. évi XXXVII. tc.
6. Buday Miklós könyv- és lapkiadó, az Országos Széchenyi Kör tagja, a Széchenyi Társaság elnökségi tagja, a Széchenyi Alapítvány elnöke. Dudás Márta nyelvi lektor és Horváth Attila jogtörténész, intézetvezető egyetemi docens.
7. Horváth Attila: A magyar jogintézmények a Hitel megjelenésekor Széchenyi István jogmodernizációs programja. In.: Gróf Széchenyi István Hitel – mai magyar nyelven (szerk. Buday Miklós, Dudás Márta, Horváth Attila) Logod Bt., Budapest, 2016. 349–373.
8. Spira György: Egy pillantás a HITEL írójának hitelviszonyaira. In.: Gróf Széchenyi István Hitel – mai magyar nyelven (szerk. Buday Miklós, Dudás Márta, Horváth Attila) Logod Bt., Budapest, 2016. 374–399.

Summary

LAJOS VÉKÁS:

**ANDRÁS KECSKÉS –
VENDEL HALÁSZ:**

To measure and to be measured – Are the quantitative valuation methods of economic law considered to be successful?

By the end of the 20th century hardly anyone disputed that the formerly independent or even isolated economic systems had integrated globally. Within the new framework most of the borders vanished which used to obstruct business relations. In parallel, competition between states also increased in order to attract the most lucrative business opportunities for themselves. One of the most significant aspect of this -besides the favourable taxation rules- is the creation of the investor and corporation friendly legal environment. The protection, which is provided by each legal system to the shareholders and owners of capital, is also an important factor during making an investment decision. In light of this, all comparative legal questions are justified within the

field of business law. Which are the most important legal safeguards for investors? Is it possible to measure the level of protection for shareholders and investors provided by laws, and if yes, then how? The contemporary comparative legal scholars are all trying to find answers to these questions.

TAMÁS ANTAL:

Zusammenfassung

LAJOS VÉKÁS:

**ANDRÁS KECSKÉS –
VENDEL HALÁSZ:**

Messen und messen lassen – Sind die quantitativen Methoden für die Bewertung des Wirtschaftsrechts erfolgreich?

Bis Ende des zwanzigsten Jahrhunderts hat sich die grenzüberschreitende globale Ökonomie ohne Zweifel durchgesetzt. In diesem neuen Rahmen sind die Hindernisse vor Dislokation, der Investitionen, der Gesellschaften und der Produktionsbetriebe zurückgegangen. Parallel hat sich der Wettbewerb, den die verschiedenen Staaten für sich lohnende Investitionen fortsetzen, verstärkt. Ein Bereich dieses Wettbewerbs (zum Beispiel neben der Akzeptanz attraktiver Steuergesetzen) bildet die Gestaltung solche gesetzlichen Regelungen, die für die Tätigkeit der Investoren und der Gesellschaften günstig sind. Im Falle einer Investition ist das Niveau des Rechtssystems, welches die Verteidigung der Aktionäre, und Kapitalinhabern garantiert, ein sehr bedeutungsvoller Faktor. Mit Hinsicht darauf, tauchen viele Fragen für komparativen Rechtswissenschaften interessierende Per-

sonen auf: Welche gesetzliche Garantien können für Investoren essenziell sein? Ob das für die Aktionäre und Kapitalinhaber durch die Rechtssysteme gesicherte Niveau der Verteidigung gemessen werden kann, falls ja mit welcher Methode? Heutzutage streben zahlreiche mit komparativen Rechtswissenschaften befassende Forschungen, diese Fragen zu beantworten.

TAMÁS ANTAL: